

VILNIAUS UNIVERSITETO TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS KATEDRA

Barboros Janulionytės
V kurso, kriminologijos
studijų šakos studentės

MAGISTRO DARBAS

NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ AUKOS: PROBLEMOS IR STEREOTIPAI

Victims of Criminal Offences: Problems and Stereotypes

Vadovas: Doc. dr. Ilona Michailovič

Recenzentas: Lekt. dr. Gintautas Sakalauskas

Vilnius 2011

TURINYS

Ivadas	2
1. Nusikalstamos veikos aukos samprata.....	7
2. Nusikalstamų veikų aukos: stereotipai.....	11
2.1. Stereotipo sąvoka ir reikšmė nusikalstamų veikų aukoms.....	11
2.2. Istorinė nusikalstamų veikų aukų stereotipų analizė.....	15
2.3. „Idealios“ aukos stereotipas	18
2.4. „Pakartotinės“ aukos stereotipas	23
2.5. Nusikalstamų veikų aukų stereotipai, susiję su moteriškosios lyties aukų seksualine viktimizacija.....	27
2.6. Nusikalstamų veikų aukų stereotipai, susiję su vyriškosios lyties aukų viktimizacija	34
3. Kompensacijų nusikaltimų aukoms problema	44
3.1. Tarptautinių standartų nuostatos dėl kompensacijų asmenims, nukentėjusiems nuo smurtinių nusikaltimų.....	45
3.2. Teisinio žalos atlyginimo reguliavimo Lietuvos Respublikoje ypatumai.....	49
2. Atkuriamojo teisingumo modelio privalumai sprendžiant nusikalstamų veikų aukų problemas.....	54
Išvados	64
Literatūros sąrašas.....	66
Santrauka.....	74
Summary.....	74
Priedai	75

Įvadas

Temos aktualumas

Lietuvoje nusikaltimų aukų probleminiai aspektai pradėti nagrinėti palyginus neseniai, ir, nors imama vis dažniau tiek moksliniame diskurse, tiek viešojoje erdvėje prabilti apie problemas, su kuriomis susiduria viktiminių įvykių išgyvenusieji asmenys, tačiau pakankamo dėmesio ši sritis vis dar nesulaukia. Naujausio, tačiau tik 2007 m. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro (toliau NPLC) vykdyto viktimologinio tyrimo duomenimis tik 6 proc. teisėsaugos institucijų vadovų teigiamai vertina nusikalstamų veikų aukų apsaugą Lietuvoje, o neigiamo vertinimo sulaukta net iš 68 proc. apklaustųjų.¹ Reikia konstatuoti, jog per pastaruosius metus nusikaltimų aukų teisinė apsauga buvo pagerinta priimant Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymą² bei praplėsta valstybės garantuojama nemokama teisine pagalba. Tačiau pažymėtina, kad nusikalstamų veikų aukos dažniausiai nežino apie įstatymų, kurie jiems suteikia atitinkamą teisinę bei finansinę pagalbą, egzistavimą. Tokią išvadą galima daryti iš NPLC tyrimų pateiktų gyventojų apklausos rezultatų, kurie rodo, jog 64 proc. gyventojų ir 46 proc. teisėsaugos pareigūnų trūksta informacijos apie nusikaltimų aukų teises ir galimybes jas apginti, o net 42 proc. respondentų nežino apie valstybės teikiamą nemokamą pagalbą nusikaltimų aukoms (dar 27 proc. mano, jog tokia pagalba mokama.). Vos 14 proc. apklaustųjų teisingai nurodo, jog valstybė kompensuoja žalą smurtinių nusikaltimų aukoms.³ Taigi, galima teigti, jog Lietuvos piliečių informacija apie teisę gauti žalos kompensaciją ir teisinę pagalbą, nepasiekia. Nežinodami galimybių apginti savo teises, žmonės tiesiog negali jų įgyvendinti ar jomis pasinaudoti. Tai rodo, kad nusikalstamų veikų aukų problemos, kylančios iš jų garantuotų teisių neužtikrinimo, yra labai aktuali ir nagrinėtina tema, nes teisinė ir socialinė paramos sistema joms yra kritikuotina. Tokių asmenų patirtos žalos reali kompensavimo galimybė, įvairiapusė pagalba, aukoms būtina informacija, kuri padėtų lengviau pašalinti traumuojančios patirties sukeltas pasekmes kol kas yra ribota.

Dar aktualesnis šio magistrinio darbo aspektas – nusikalstamų veikų aukų stereotipai ir iš jų kylanti problematika, nes šia tema nėra atlikta išsamios analizės tiriamųjų darbų. Šiame darbe nagrinėjami užsienio autorių tyrimai suponuoja išvadą, jog tokie įsitikinimai, veikiantys

---

¹ USCILA, R. „Nusikaltimo aukų teisių įgyvendinimo Lietuvoje vertinimas.“ Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro informacinis leidinys, 2007, p. 129. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-01]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/lit/pub/pub016.pdf> >.

² Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas. Valstybės žinios. 2005. Nr. 85 – 3140.

³ USCILA, R. *Socialinių ir teisinių paslaugų teikimo nukentėjusiems asmenims probleminiai aspektai*. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro informacinis leidinys, 2007, p. 149. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-01]. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2007/87/149-156.pdf>

nusikalstamų veikų aukų nenaudai, yra plačiai paplitę visuomenėje ir daro neigiamą įtaką nusikaltimų aukų viktimizacijos supratimui. Neteisingas, mitais ir stereotipais pagrįstas požiūris į tam tikrų kategorijų, tokių kaip seksualinių nusikaltimų aukas, kuria neigiamą tiek socialinę, tiek teisinę aplinką tokiems asmenims, dar labiau apsunkina ypatingai neigiamų padarinių turinčią patirtį. Nusikalstamų veikų aukoms priskiriant dalį atsakomybės, tenkančios už padarytą nusikalstamą veiktą, prailginamas krizės laikotarpis ir sukeliama dar daugiau neigiamų išgyvenimų nukentėjusiam asmeniui.

Šiame darbe analizuojamas nusikalstamų veikų aukų vadinamosios „kaltės“ klausimas viktimologiniu aspektu. Toks „prisidėjimo“ prie nusikalstamos veikos skirstymas tarp nusikaltėlio ir aukos yra sprendžiamas remiantis teisinėmis, etinėmis, moralinėmis normomis bei susiformavusiomis išankstinėmis socialinėmis nuostatomis. Autorės nuomone, svarbūs sprendimai, nulemiantys ne tik aukos būseną, kaltininko likimą, bet ir visuomenės supratimą apie nusikalstamumo problemą, iš dalies priklauso nuo vyraujančių stereotipų apie aukos „prisidėjimą“ prie padaryto nusikaltimo. Taip pat aukos „prisidėjimo“ klausimas turi įtakos tam, kaip nukentėjęs asmuo pats jaučiasi dėl patirtos viktimizacijos, kaip yra traktuojamas artimųjų, visuomenės narių, žiniasklaidos, ir, be abejo, akademinės bendruomenės, kriminologų, prevencijos strategijų kūrėjų. Todėl, autorės požiūriu, labai svarbu įsigilinti ir išanalizuoti esamą padėtį ir išryškinti problemas, susijusias su nusikalstamų veikų aukų stereotipais. Faktų ir mitų atskyrimas, geresnis tiek susijusių asmenų, tiek visuomenės supratimas, diskusija, tinkamas švietimas padėtų spręsti viktimizacijos problemas iš esmės.

Todėl šiame magistriniame darbe stengiamasi sistemiškai pažvelgti į aktualių socialinių procesų, susijusių su aukos problematika, kaip aukos vaidmuo nusikaltimo padaryme ir iš šios koncepcijos kylantys stereotipai, taip pat žalos, padarytos nusikalstama veiktą, kompensacijos problemas, galimas prioritėtines veiklos sritis ir sprendimo būdus.

Darbo objektas:

Nusikalstamų veikų aukų problematika ir stereotipai.

Darbo tikslas:

Atskleisti bei kompleksiškai išanalizuoti, remiantis įvairia moksline literatūra, teisės aktais, viktimologiniais tyrimais bei koncepcijomis, nusikalstamų veikų aukų problematiką, ypatingai susijusių su nusikalstamų veikų aukų teisiniu statusu ir stereotipais. Taip pat atskleisti pastarųjų priežastis, įtaką bei pasekmes nuo nusikalstamų veikų nukentėjusiems asmenims.

Siekiant darbo tikslo keliami tokie **darbo uždaviniai:**

1. Identifikuoti, pateikiant istorinę bei doktrininę apžvalgą, plačiausiai visuomenėje paplitusių nusikalstamų veikų aukų stereotipus, taip pat jų sąvokos, reikšmės bei pasekmių nusikalstamų veikų aukoms analizę.
2. Išnagrinėti nusikalstamų veikų aukų teisinę padėtį, atlikti teisinės padėties statuso analizę istoriniu, lyginamuoju aspektu, akcentuojant kompensacijų nusikaltimo aukoms problemą.
3. Pateikti atkuriamojo teisingumo modelio integravimo į Lietuvos Respublikos baudžiamosios teisės sistemą privalumus, sprendžiant darbe analizuotas nusikalstamų veikų aukų problemas.

Darbo tyrimo metodai:

Tiriant darbo objektą ir norint atskleisti už temos pavadinimo slypinčius įvairialypius viktimologinius reiškinius, bei pateikti šių probleminių aspektų kriminologinę, teisinę analizę šiame magistriniame darbe naudojami įvairūs, tiek teoriniai, tiek empiriniai tyrimo metodai. *Analitinis būdas* padėjo tirti specialiąją literatūrą, skirtingų mokslininkų pateikiamas įvairias analizuojamų socialinių reiškinių, reikšmingų aukų problematikai atskleisti, sampratas. Viktimologijos doktrinos *istorinė analizė* panaudota tiriant nusikalstamų veikų aukų stereotipų kilmę bei pirmųjų tyrimų išvadas. Atskleidžiant aukos sampratą, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų problemas naudotasi *loginiu ir sisteminiu*, o gilinantis į žalos kompensavimo problemas nuo nusikalstamų veikų nukentėjusiems asmenims, – *istoriniu bei lyginamuoju* tyrimo metodais. Darbe *teisės aktų analizės* metodu nagrinėjami tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai, reglamentuojantys nusikaltimų aukų apsaugą. Aptarta nemažai viktimologinių tyrimų, susijusių su nusikalstamų veikų aukų stereotipų priežastimis, konstravimu, paplitimu bei turima įtaka susijusiems asmenims. *Atliktas originalus autorės tyrimas* „Nusikalstamų veikų aukos: stereotipai“, vykdytas Vilniuje 2011 m. kovo 10d. – balandžio 4 d. Pasirinkus apklausos telefonu, asmeninio interviu, anketų dalinimo popieriniame formate bei anketavimo elektroninėje erdvėje metodus, respondentų buvo prašoma atsakyti į iš anksto suformuluotus, identiškus klausimus (*žr. priedą nr. 1*). Anketa buvo anoniminė, mišri, galima buvo rinktis tiek vieną geriausiai klausimą atitinkantį atsakymo variantą, tiek įrašyti asmeninės nuomonės atsakymą. Apklausta 198 respondentai, 99 moterys ir 99 vyrai, pasirinkti atsitiktine tvarka. Dauguma apklaustųjų - 18-35 metų amžiaus, turintys aukštąjį, nebaigtą aukštąjį arba nebaigtą teisinį aukštąjį išsilavinimą. (*žr. priedą nr. 2*). Tokia tyrimo objekto imtis pasirinkta neatsitiktinai, nes norėta patikrinti ir lyginamuoju būdu nustatyti nusikalstamų veikų aukų stereotipų paplitimą tarp studijuojančiųjų teisės mokslus ir turinčių daugiau žinių apie aukas su tokia problematika visiškai nesusijusių, tačiau išsilavinusių respondentų mąstymu ir atsakymais į pateiktus klausimus. Tyrimu buvo siekta išsiaiškinti, pagrįsti arba paneigti išsikeltą hipotezę, jog nusikalstamų veikų aukų stereotipai yra

plačiai paplitę net ir tarp aukštesnį išsilavinimą turinčių asmenų (kitų autorių, tokių kaip Ward A. C. atlikti tyrimai suponuoja, jog aukų stereotipų paplitimas teigiamai koreliuoja su asmenų išsilavinimu, t.y. aukštesnis išsilavinimas siejamas su liberalesniu, pozityvesniu požiūriu į nusikalstamų veikų aukas)⁴. Remiantis autorės atliktos apklausos analize, pateikiami tyrimo vertinimai bei išvados.

Taigi, *duomenų analizės ir statistikos rinkimo* metodu buvo apžvelgti aptartų tyrimų duomenys, susiję bei reikšmingi konkrečios darbo potemės bei objekto atskleidimui. Nagrinėjant temos darbo problematiką, buvo atsižvelgta į viktimologijos, kriminologijos mokslų tarpdiscipliniškumo aspektus, taip pat pabrėžtinai darbo temos padiktuotas sociologijos, psichologijos mokslų požiūrio aspektas. Šio darbo išvados bus formuojamos naudojantis *apibendrinamuoju* tyrimo metodu.

Darbo originalumas:

Magistrinio darbo originalumą suponuoja pasirinktos nagrinėti temos naujumas. Šiame darbe didesnis dėmesys sąmoningai skiriamas nusikalstamų veikų aukų stereotipų ir iš jų kylančių problemų tiriamajai analizei, nes, nusikalstamų veikų aukų problemos Lietuvoje nagrinėtos tiek mokslinėje literatūroje, tiek studentų darbuose, o būtent visuomenėje palaikomų nusikaltimo aukų stereotipų tema nėra atlikta išsamių tyrimų. Šiam darbui aktuali problematika mažai analizuota viktimologijos mokslo doktrinoje Lietuvoje. Ir, nors yra autorių (Galinaitytė J.; Michailovič I., Uscila R. ir kiti), užsimenančių apie būtent šias aukų problemas, šis darbas gali prisidėti prie tematikos plėtojimo bei pagrįsti nusikalstamų veikų aukų stereotipų ir iš jų kylančių problemų aktualumą bei nagrinėjimo svarbą.

Šaltiniai:

Pagrindiniai tyrimo šaltiniai, naudoti darbo temai atskleisti, buvo įvairios mokslinės monografijos, interaktyvią prieigą turintys kriminologiniai ir viktimologiniai leidiniai, straipsniai, tyrimai, nusikalstamų veikų aukų padėti reglamentuojantys svarbiausi teisės aktai, kuriais remtasi formuluojant šio darbo mintis. Stengtasi remtis kuo naujesniais, aktualiais moksliniais leidiniais bei tyrimais, iliustruojančiais analizuojamas problemas. Pasirinkti autoriai, kurių darbai padėjo analizuoti darbe keliamas problemas apima tiek lietuvių, tiek užsienio šalių įtakingiausias viktimologinės doktrinos kūrėjus. Paminėtini doc. dr. Ancelis P., prof. Babachinaitė G., prof. Dobryninas A., doc. dr. Drakšienė A., prof. habil. dr. Justickis V., doc. dr. Michailovič I., lekt. dr. Sakalauskas G., dr. Uscila R. ir kiti. Taip pat šiame darbe remtasi užsienio šalių autoritetingais autoriais, tokiais kaip: Davis P., Dijk J. V., Francis P., Goodey J., Hayward K., Hale C., Holmes W.

---

⁴ WARD, A. C. *Attitudes toward rape: feminist and social psychological perspectives*. London: Sage Publications, 1995, p. 43.

C., Karmen A., Maguire M., Mclaughlin E., Meadows R. J., Morgan R., Muncie J., Neumann C. E., Reiner R., Slap G. B., Spalek B., Walklate S., Ward A. C. ir kitais, nemažiau svarbiais savo indėliu į analizuojamos tematikos plėtojimą.

Darbo struktūra:

Darbą sudaro dvi pagrindinės struktūrinės dalys: nusikalstamų veikų aukų stereotipų ir nusikalstamų veikų aukų problemos (kompensacijų ir atkuriamojo teisingumo problematika). Darbas pagal nagrinėjamą temą ir metodinius reikalavimus rašto darbams suskirstytas į tokias struktūrines dalis: įvadą, atskiras dalis, skyrius, išvadas, literatūros sąrašą ir santrauką.

1. Nusikalstamos veikos aukos samprata

Pagal kilmę, terminas „auka“ buvo vartojamas specifiniame kontekste, kalbant apie senovinėse kultūrose vykusius asmenų ar gyvūnų aukojimus dievams. Kadangi aukojamos dažniausiai buvo moterys, žodis „auka“ daugelyje pasaulio kalbų yra moteriškosios giminės, (lot. – *victima*; isp. – *la victima*; pranc. – *la victime*), lietuviškai taip pat turime moteriškosios giminės daiktavardį. Tačiau tų laikų aukojimo koncepcija neapėmė skausmo, patiriamo aukojamojo asmens, nereiškę kančios, kuri yra dabartinės žodžio „auka“ sampratos dalis. Toks termino prasmės pasikeitimas siejamas su krikščionybe ir Jėzaus Kristaus aukojimu. Vienas pirmųjų žodžio auka pavartojimų kalbant apie žmogaus kančią buvo 16 a. kaip nuoroda, simbolis į Jėzaus Kristaus nukryžiavimą. Vėliau šis terminas buvo priimtas kenčiantiems žmonėms apibūdinti.⁵ Pasak kai kurių autorių⁶ terminas „auka“ tik 19 a. įgijo keletą žymiai platesnių reikšmių, kurios taip pat apibrėžė patirtos žalos bei skriaudos kategorijas. Sąsaja tarp termino „auka“ ir moteriškumo suponuoja, jog aukai priskiriami bruožai, tokie kaip pasyvumas bei bejėgiškumas, galėtų būti priskiriami ir moteriškoms savybėms.⁷ Todėl terminą „auka“ feministinis judėjimas siūlo keisti į „išgyvenusiją“ ar „išlikusiją“ (angl. – *survivor*), stengiantis užfiksuoti, pabrėžti aktyvų aukos priešinimąsi savo viktimizacijai, paneigiant aukos, arba „aukojamojo“ bejėgiškumą, tam tikrą likimą, kurio neįmanoma pakeisti.⁸ Feminizmo atstovai, suprasdami terminų svarbą, teigia, jog terminai „auka“ ir „išgyvenusysis“ yra antonimai vienas kito atžvilgiu ir jog šis ginčas dėl terminijos, skirtos pavadinti nukentėjusią asmenį, nėra vien tik semantinis ginčas.⁹

Autorės nuomone, toks naujas, radikalus požiūris tiek į patį terminą, tiek į pačią aukos koncepciją gali turėti keletą teigiamų bei neigiamų padarinių nusikalstamų veikų aukų atžvilgiu. Viena vertus, jeigu viktimizaciją suvoksime kaip pasyvų reiškinį, tuomet ar galima būtų skatinti atskiras aukas prisiimti tam tikrą atsakomybės dalį, kalbant apie nusikaltimų prevenciją? Tačiau visiškai paneigiant aukos pasyvumą, ji yra pastatoma į neteisingą situaciją, kai galimas spaudimas būti tam tikros „rūšies“ auka, auka – nugalėtoju, herojumi, kuris „išgyveno“ visus sunkumus. Kita

⁵ DIJK, J. V. *Free The Victim: a Critique Of The Western Conception Of Victimhood*. International Review of Victimology. 2009, \o\ 16, p. 3 AB Academic Publishers., Great Britain. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-30]. Prieiga per internetą:

<http://content.ebscohost.com/pdf23_24/pdf/2009/GCR/01Jun09/45443616.pdf?T=P&P=AN&K=45443616&S=R&D=i3h&EbscoContent=dGJyMNXb4kSeqa44y9fwOLCmr0meprZSsam4TbaWxWXS&ContentCustomer=dGJyMPGvski1rrZKuePfgeyx44Dt6fIA>.

⁶ BUMLEY, J. N.; et al. *1998 National Victim Assistance Academy*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-31]. Prieiga per internetą: <http://www.ncjrs.gov/ovc_archives/nvaa/welcome.html>.

⁷ WALKLATE, S. *Imagining the Victim of Crime*. Berkshire, England: Open University Press McGraw-Hill Education, 2007, p. 27-30.

⁸ SPALEK, B. *Crime Victims. Theory, Policy and Practice*. New York: Palgrave Macmillan, 2006, p. 8-11.

⁹ MCLAUGHLIN, E.; MUNCIE, J. *The Sage Dictionary Of Criminology*. London: SAGE Publications Ltd, 2001, p. 315.

vertus, aukoms suteikiama daugiau „galios“, jos nebėra traktuojamos kaip silpnos ir nieko negalinčios padaryti. Tikriausiai racionalu teigti, jog toli gražu ne visada aukos būtent taip jaučiasi dėl savo viktimizacijos. Ir galiausiai, jei iš „aukos – išgyvenusiojo“ reikalaujama atitinkamo, į „išgyvenimą“ orientuoto elgesio, ar nenukentės praktikoje tos aukos, kurios pasyviai reagavo į savo viktimizaciją?

Iš tiesų, terminas „auka“ yra sunkiai apibrėžiamas, kompleksiškas, kintantis, atsinaujinantis priklausomai nuo visuomenės ir socialinių įpročių, klasių, lyčių sąsajų bei santykių. Tai nėra nekintanti konstanta, o greičiau vis iš naujo apibrėžiamas ir nuolat kvestionuojamas, pergalvojamas ir tikrinamas socialinis konstruktas.¹⁰ Tačiau labai svarbu apsibrėžti šiame darbe vartotinos nusikalstamų veikų aukos sąvoką. Nagrinėtinės temos turinys suponuoja viktimologinį požiūrį į nusikaltimų aukų stereotipus bei kylančias problemas, tačiau doktrinoje vyrauja įvairūs termino „auka“ apibrėžimai, priklausomai nuo skirtingų viktimologijos mokslo koncepcijų (skirtingi apibrėžimai randami bendrojoje, naujojoje, kriminalinėje viktimologijoje)¹¹.

Auka, nusikalstamos veikos auka ir nukentėjusysis – tai viktimologijos moksle, įstatymuose, bendrinėje kalboje vartojamos sąvokos, viktiminių įvykių išgyvenusiam asmeniui apibrėžti. Tačiau šie terminai toli gražu nėra sinonimai, jie skiriasi ne tik savo reikšme ir turiniu, bet ir paskirtimi. Auka – pati plačiausia sąvoka, abstrakčiausia, ji apima visas įmanomas asmenų, patyrusių neigiamų padarinių gyvenime, kategoriją. Tokį platų apibrėžimą pateikia bendrosios viktimologijos koncepcija. Aukomis galima vadinti asmenis, patyrusius diskriminaciją, nukentėjusius nuo įvairių stichinių nelaimių, nelaimingų atsitikimų, karo, apskritai *force majeure* plačiąja prasme, sukėlusių fizinę, socialinę ar ekonominę žalą.¹² Todėl tokį aukos apibrėžimą atriboti nuo likusių dviejų – nusikalstamos veikos aukos ir nukentėjusiojo sąvokų – yra gana nesudėtinga. Šio darbo tema „Nusikalstamų veikų aukos: problemos ir stereotipai“ konkrečiai apibrėžia nagrinėtinų aukų kategoriją bei problematiką.

Nusikalstamos veikos auka – tai asmuo arba atitinkamos asmenų grupės, kurių viktimizacijos procesas tiesiogiai susijęs su nusikaltimo arba baudžiamojo nusižengimo padarymu,

---

¹⁰ WALKLATE, S. *Imagining the Victim of Crime*. Berkshire, England: Open University Press McGraw-Hill Education, 2007, p. 25-29.

¹¹ *Bendroji viktimologija* domisi visomis aukomis visuomenėje, tiek gamtos jėgų, tiek žmogaus veiklos aukomis, neapsiribojant vien tik nusikalstamų veikų aukomis. Bendroji viktimologija nagrinėja aukos fenomeną platesniame socialiniame kontekste, kuriame išskiriama didelė įvairovė neigiamų aukas formuojančių socialinių procesų.

Kriminalinė viktimologija – tai viktimologijos šaka, kurios tyrimų dalykas yra tik nusikaltimų bei baudžiamųjų nusižengimų aukos. Auka įvardijama kaip nusikaltimo auka arba nukentėjusysis. Tai žymiai siauresnė viktimologijos koncepcija, orientuota į viktimizaciją ir teisingumo vykdymo sistemą.

Naujoji viktimologija domisi socialiniu viktimizacijos kontekstu bei viktimizacijos padariniais individui, grupei, visuomenei, taip pat žmogaus teisių pažeidimais, piktnaudžiavimo valdžia aukomis. Žalos šaltinis – žmogaus veikla. (Michailovič I.; Uscila R.)

¹² WATTS, R.; BESSANT, J.; HIL, R. *International Criminology. A Critical Introduction*. London: Routledge-Cavendish, 2008, p. 169- 180.

dėl kurio patiriama žala. Profesorius V. Mikelėnas nurodo, kad sąvoka „auka“ atitinkamais atvejais apima ir aukos artimus giminaičius ar tiesioginius išlaikytinius, taip pat asmenis, kuriems buvo padaryta nuostolių, bandant suteikti pagalbą aukai, esančiai skurdžioje padėtyje, arba užkirsti kelią viktimizacijai.¹³

Paminėtina ir tai, kad tarptautiniai dokumentai, kuriuos yra priėmusi arba ratifikavusi Lietuvos Respublika, taip pat apibrėžia nusikaltstamos veikos aukos terminą. 1985 m. lapkričio 29 d. Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje buvo priimta deklaracija „Dėl pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms“, kurioje pateikiama nusikaltimo aukos sąvoka. Čia nusikaltimo auka apibrėžiama kaip asmuo, kuriam individualiai arba kolektyviai, pažeidžiant galiojančius valstybių narių nacionalinius baudžiamuosius įstatymus, įskaitant ir draudžiančius nusikalstamą piktnaudžiavimą valdžia, veikimu arba neveikimu buvo padaryti nuostoliai, įskaitant kūno sužalojimus arba moralinę žalą, emocinius išgyvenimus, materialinę žalą arba esminį pagrindinių žmogaus teisių pažeidimą. Be to, Europos Sąjungos Tarybos 2001 m. gegužės mėn. 12 d. sprendimas „Dėl nusikaltimo aukų padėties baudžiamajame procese“ nurodo, kad nusikaltimo auka – tai asmuo, kuris tiesiogiai arba dėl neveikimo patyrė fizinę, psichinę žalą, emocinius išgyvenimus arba ekonominius nuostolius, saugomus valstybių narių baudžiamaisiais įstatymais.“¹⁴ Taip pat derėtų plačiau aptarti, kuo skiriasi nusikaltimo aukos sąvoka nuo nukentėjusiojo sąvokos.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso¹⁵ (toliau – LR BPK) 28 straipsnio 1 dalyje pateikiama nukentėjusiojo sąvoka. Nukentėjusiuoju pripažįstamas fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padaryta fizinės, turtinės arba moralinės žalos. Nusikalstamos veikos auka baudžiamuosiuose įstatymuose egzistuoja kaip nukentėjusysis. Ji kaip baudžiamojo proceso dalyvis atsiranda daug vėliau, kai yra tokia pripažįstama pagal įstatymą, t.y. kai gauna tokį statusą įvertintą teisiškai. Tokio statuso gavimas įvyksta tada, kai asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi ir tai yra įtvirtinama procesiniuose dokumentuose. Nuo to momento auka įgyja visas nukentėjusiojo teises bei pareigas, plačiau aptartas LR BPK. Straipsnio, kuris pateikia nukentėjusiojo apibrėžimą (LR BPK 28 str.), reikalavimų vykdymas nukentėjusiajam asmeniui gali sukelti nemažai streso ir nepageidautinų išgyvenimų. Norint įgyti procesinį nukentėjusiojo statusą neužtenka patirtos žalos fakto - būtina įrodyti, kad žala padaryta nusikalstant ir kad tarp nusikalstamų veiksmų ir žalos yra priežastinis ryšys. Įstatyme nėra numatytas terminas, per kurį nusikaltimo auka turi būti pripažinta

¹³ MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius, 1995, p. 53-67.

¹⁴ USCILA, R. *Viktimologijos pagrindai: nusikaltimo aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje*. Vilnius, 2005, p.38.

¹⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

nukentėjusiuoju, o neturint tokio juridinio fakto, auka negali pasinaudoti jokiais adekvačiomis teisinės pagalbos priemonėmis, nesukuriamas pagrindas ginti jos teises ir teisėtus interesus.¹⁶ Dėl objektyvių (teisėsaugos institucijų pareigūnų aplaidumo, neveiklumo, klaidos ir pan.) arba/ir subjektyvių (žmonių nenoras kreiptis į teisėsaugos institucijas, klaidingas aplinkybių suvokimas ir pan.) nusikaltimų aukos gali būti nepripažįstamos nukentėjusiais. Lietuvoje kaip ir daugelyje kitų Europos valstybių (Italijos, Belgijos, Vokietijos, Latvijos, Estijos ir kitų) nukentėjusysis kaip auka ir nukentėjusysis kaip baudžiamojo proceso dalyvis baudžiamojo proceso prasme yra dvi skirtingos kategorijos.¹⁷

Todėl galima daryti išvadą, jog nukentėjusysis yra žymiai siauresnė sąvoka, vartojama baudžiamajame procese, ir visi asmenys, pripažinti nukentėjusiais, yra nusikaltimo aukos, tačiau, kaip iš nusikalstamos veikos sąvokos matyti, ne visos nusikaltimo aukos tampa nukentėjusiais. Tai gali atsitikti dėl daugybės priežasčių, tokių kaip aukos asmeninės savybės ir individualios priežastys, nepasitikėjimas policija ir t.t.¹⁸ Šio darbo tema suponuoja, jog nebus apsiribojama tik nukentėjusiojo sąvoka, o vartojama būtent šiame skyriuje apibrėžta nusikalstamos veikos aukos sąvoka.

---

¹⁶ ANCELIS, P. *Dėmesingumas nusikaltimo aukai kaip prielaida kuriant atvirą visuomenę. Teisinės valstybės link.* Jurisprudencija, Mykolo Romerio universitetas, 2000, T.15(7), p. 154.

¹⁷ ANCELIS, P.; JUZUKONIS S. *Nukentėjusiojo sąvoka Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese.* Jurisprudencija, 2002, Nr. 35 (27), p. 99.

¹⁸ USCILA, R. *Viktimologijos pagrindai: nusikaltimo aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje.* Vilnius, 2005, p. 38-40.

2. Nusikalstamų veikų aukos: stereotipai

2.1. Stereotipo sąvoka ir reikšmė nusikalstamų veikų aukoms

Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne pateikiamas toks stereotipo apibrėžimas: stereotipas- tai nekintamas pavyzdys, kurio griebiamasi negalvojant; šablonas, trafaretas. Psichologijos mokslas stereotipą apibrėžia kaip automatizavusią nuoseklių reakcijų į nuoseklius stimulus sistemą.¹⁹ Tarptautinių žodžių žodyne stereotipo sąvoka atskleidžiama šiek tiek plačiau: stereotipas (gr. *stereos* – sudarantis luitą + *typos* – atspaudas, pėdsakas) – tai 1. paprasta, banali, nuvalkiota schema, šablonas. 2. Visuomenės sąmonėje funkcionuojantis supaprastintas, schematizuotas, emociškai nuspalvintas kokio nors daikto, asmens, institucijos ir pan. vaizdinys, dažnai paremtas netikromis žiniomis, bet palaikomas tradicijų ir nekeičiamas.²⁰ *The Sage Dictionary of Criminology* dar labiau praplečia nagrinėjamą sąvoką: stereotipu vadinamas procesas, kai glausti įsivaizdavimai pritaikomi tam tikrai grupei ar kategorijai žmonių. Šie įsivaizdavimai yra pernelyg supaprastintos ir standartizuotos vertybių, elgesio ar gyvenimo būdo abstrakcijos. Stereotipų taikymas – tai ne tik žmonių kategorizavimas ar klasifikavimas, bet ir tam tikro elgesio būdas su tais žmonėmis. Stereotipai gali būti neigiami, kaip pavyzdžiui išankstinės nuomonės susidarymas, taip pat ir teigiami, kurie įgalina žmonės susiorientuoti potencialiai sudėtingoje arba net chaotiškoje socialinėje aplinkoje bei palengvinti bendravimą. Taip pat stereotipai nurodo vienos grupės valdžią, įtaką kitai grupei, kai pastaroji kenčia neigiamas to pasekmes.²¹ Ir, nors stereotipai yra hipotetiniai konstruktai, kuriuos sunku empiriškai apčiuopti ar išmatuoti, tačiau analizuojant įvairią literatūrą, viktimologinius tyrimus, būtent tokia lingvistikos, sociologijos, kriminologijos mokslų apibrėžta stereotipo sąvoka bus naudojama šiose darbo dalyse, kalbant apie viktimologinius stereotipus ir jų turimą įtaką asmenims, nukentėjusiems nuo tam tikrų specifinių nusikalstamų veikų.

Labai dažnai yra kalbama apie kaltininko elgesį, nusikalstamo elgesio pasekmes ir aukos skriaudą. Tačiau dažniau pamirštami ne socialiniai, o psichologiniai nusikalstamumo aspektai. Akivaizdu, jog nusikaltėlio veiksmai priklauso ne tik nuo jo paties, bet ir nuo būsimos/esamos aukos elgesio, nes nusikalstamos veikos procese dalyvauja tiek nusikaltėlis, tiek auka. Tačiau darbe pristatoma nusikalstamų veikų aukų „kaltinimo“ tendencija koncentruojasi į tai, jog aukos elgesys gali palengvinti arba išprovokuoti neteisėtus veiksmus. Jos gali prisidėti, talkinti kaltininkui, gali pačios jį „sukurti“ (*Von Hentig H.*) to nesuprasdamos. Nagrinėjant nusikalstamos veikos sandarą

¹⁹ KEINYS, S.; *at al. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2000, p. 733.

²⁰ VAITKEVIČIŪTĖ, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas, 2007, p. 1041.

²¹ McLAUGHLIN, E.; MUNCIE, J. *The Sage Dictionary Of Criminology*. London: SAGE Publications Ltd, 2001, p. 291.

šios koncepcijos rėmuose, išryškėja įvairūs aukos vidiniai bei išoriniai ypatumai, kurie gali būti tiek teigiami, tiek neigiami. Neigiamus galima būtų įvertinti tokius kaip alkoholio, narkotikų vartojimas, kerštas, šiurkštumas, bailumas, žiaurumas ir t.t. Gerosioms savybėms būtų galima priskirti ryžtą, švelnumą, pasitikėjimą, gerumą ir kitas savybes. Visa tai atsispindi elgesyje ir gali arba padėti, arba sutrukdyti padaryti nusikalstamą veiką. Tikimybė, ar polinkis tapti auka priklauso nuo subjekto savybių, elgesio, būsenos, socialinio statuso, t.y. viktimiškumo²², kuris konkrečioje situacijoje padidina riziką tapti nusikalstamos veikos auka. Viktimiškumą lemia asmeninių savybių ir konkrečios socialinės aplinkos tarpusavio sąveika. Individualiai viktimiška auka gali būti aktyvi arba pasyvi, suprantanti savo elgesio esmę ir padarinius, arba priešingai, jų nesuvokianti, artima arba ne nusikaltėliui. Todėl aukos vaidmuo nusikalstamoje veikoje gali būti lemiantis arba antraeilis, aktyvus arba pasyvus.²³ Tokioje viktimizacijos aiškinimo koncepcijoje, kuri grindžiama aukos elgesio įtaka nusikaltimo realizavimui, yra išskiriamos trys aukų „prisidėjimo“ prie nusikalstamos veikos padarymo kategorijos- lygiai:

1. Auka palengvina (angl. – *facilitation*) nusikaltimo padarymą savo elgesiu, pavyzdžiui palieka neužrakintą nekilnojamą turtą. Savo neapdairiu, aplaidžiu elgesiu padidina neigiamų pasekmių tikimybę. Toks aukos „dalyvavimas“ dažniausiai priskiriamas vagysčių ar įsilaužimų atvejais.
2. Auka pagreitina (angl. – *precipitation*) nusikaltimo įvykdymą savo elgesiu, pavyzdžiui, savo apranga, elgesiu iššaukia neigiamus veiksmus savo atžvilgiu.
3. Auka išprovokuoja (angl. – *provocation*) nusikaltimą. Tai pats sunkiausia „dalyvavimo“ nusikaltime lygis.²⁴ Aktyvų dalyvavimą apibūdina situacijos, kuriose auka provokuojamai elgiasi, vartoja žodinę arba fizinę konfrontaciją. Auka, kaip aktyvus situacijos dalyvis, savo žodžiais ar veiksmais įžeidinėdama būsimą kaltininką, gali išprovokuoti smurtą, nes sukelia įvairius neigiamus jausmus (pyktį), kurie netgi gali pasibaigti afekto būseną.

Kai kurie viktimologai sutaria²⁵, jog nusikaltėlio elgesys nužudymų atvejais yra tiesiogiai susijęs su pasirinktos aukos tipu. Kitais žodžiais tariant, nužudymų aukos tam tikrais atvejais prisideda prie savo viktimizacijos. Taip pat didelį vaidmenį sunkiuose smurtiniuose nusikaltimuose vaidina narkotikai bei alkoholis. Tai, žinoma, neįrodo aukos kaltės, tačiau vienoks ar kitoks jos

---

²² Labai plačiai viktimiškumo sąvoka peteikta: USCILA, R. Viktimologijos pagrindai: nusikaltimo aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje. Vilnius, 2005, p. 30-36.

²³ GALINAITYTĖ, J. *Kriminologija: teorija ir aktualijos*. Vilnius: Vilniaus verslo ir teisės akademija, 2009, p. 152-159.

²⁴ KARMEN, A. *Crime Victims: An Introduction To Victimology*. Wadsworth, Belmont: Thomson Learning, 2004, p. 102-106.

²⁵ WOLFGANG, M. E.; SILVERMAN, R. A.; SCHAFFER, S.; LAKENBILL, D.; JOVAIŠAS, K.; POLUBINSKIJ, V. I.; VOSS, H.; FRANK, L. V ir kiti.

atsakas kursto konfliktą. Pasyvus dalyvavimas nusikaltime įvardijamas tuomet, kai auka, pati to nesuvokdama, provokuoja konfrontaciją. Šiai kategorijai priskirtinos rasistinių, religinių, homofobiškų nusikaltimų aukos.²⁶ Pasitaiko atvejų, kai situacijos bei veikos požiūriu auka prieš įvykstant nusikaltimui, būna aktyvioji šalis ir kartais tik detalės ir momentas lemia, kas virs nusikaltėliu, o kas auka.²⁷ Taip pat reikia paminėti, jog analizuotoje literatūroje kalbama ir apie visiškai priešingus „kaltės“ spektrus: aukos gali būti traktuojamos kaip visiškai neprisidedančios prie priešviktminės situacijos sukūrimo, arba būti visiškai „atsakingos“ už ją. Prie visiškai neprisidedančių paprastai yra priskiriamos aukos, kurios ėmėsi visų atsargumo priemonių, išnaudojo visus apsisaugojimo nuo nusikalstamų veikų resursus, joms negali būti priskirtos tokios savybės kaip aplaidumas ar indiferentiškumas, nes jos aktyviai veikė, kad apsunkintų bet kokio nusikalstamo ketinimo įgyvendinimą jų atžvilgiu.²⁸

Atsižvelgiant į analizuojamos temos aktualumą, autorės atliktame tyrime norėta sužinoti, ar plačiai ir kiek plačiai yra paplitęs nusikaltimo aukos „kaltinimo“ stereotipas. Tyrimo klausimyną sudarė įvairūs skirtingus stereotipus tiriantys klausimai, kurių rezultatai yra detalčiai nagrinėjami prie kiekvieno aptariamo stereotipo atskiruose šio darbo skyriuose. Gilinantis į būtent abstraktų nusikalstamų veikų aukų „kaltinimo“ stereotipą, respondentų teirautasi, ar sutiktų su teiginiu: „Nusikalstamos veikos auka kartais yra pati kalta dėl prieš ją įvykdyto nusikaltimo.“ Gauti rezultatai, iliustruojantys situaciją, kai dalis kaltės priskiriama nukentėjusiajam asmeniui. (*žr. 2 lentelę.*) Respondentų, visiškai teigiamai atsakusių į pateiktą klausimą, t.y. pasisakusių, jog nusikaltimo auka kartais yra pati kalta dėl savo viktimizacijos buvo 17 proc. arba 34 asmenys iš 198. Taip pat atsakusių, jog daugiau sutinka su pateiktu teiginiu, nei jam prieštarauja, buvo 16 proc. (31 asmuo iš 198) Taigi, tokie rezultatai atskleidžia, jog net 33 proc. arba 65 iš 198 apklaustų asmenų yra linkę pritarti šiame darbe plačiai aptariamam požiūriui, jog nusikalstamos veikos auka vienaip ar kitaip prisideda prie nusikalstamos veikos prieš ją padarymo. Tiesa, daugiausiai, 46 proc. (91 iš 198) respondentų pasisakė, jog daugiau nesutiktų, nei sutiktų su aptariama nuostata, ir daugiausiai šį variantą rinkosi nebaigtą teisinį išsilavinimą turintys asmenys, iš 76 respondentų net 70. Galima teigti, jog įgytos teisinės žinios padėjo pasirinkti nestereotipinį atsakymo variantą. Tvirtai neigiamai prieš tokį teiginį: „Nusikalstamos veikos auka kartais yra pati kalta dėl prieš ją įvykdyto nusikaltimo.“ buvo nusiteikę tik 13 proc. arba 26 iš 198 apklaustųjų. Sudėjus šiuos neigiamai klausime pateiktą nuostatą įvertinusių respondentų atsakymus, galima teigti jog 59 proc.

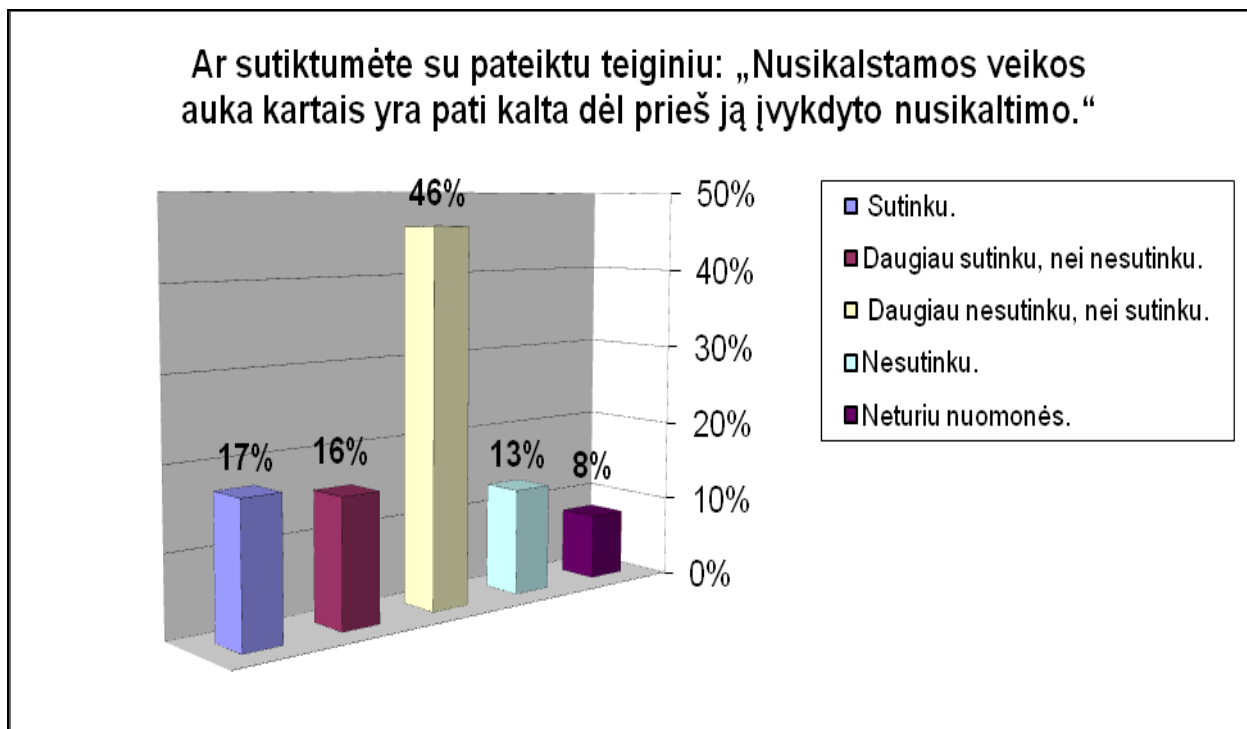
²⁶ MEADOWS, R. J. *Understanding Violence and Victimization*. New Jersey: Prentice- Hall Inc., 2007, p. 24-26.

²⁷ GALINAITYTĖ, J. *Kriminologija: teorija ir aktualijos*. Vilnius: Vilniaus verslo ir teisės akademija, 2009, p. 152-153.

²⁸ KARMEN, A. *Crime Victims: An Introduction To Victimology*. Wadsworth, Belmont: Thomson Learning, 2004, p. 106-109.

arba 117 asmenų iš 198 nepritaria kaltės dalies už įvykdytą nusikalstamą veiką priskirimui nukentėjusiems asmenims. Nuomonės šiuo klausimu neturėjo 8 proc. arba 16 asmenų iš 198. Iš atliktos apklausos rezultatų darytina išvada, jog, nors ir didesnė dauguma apklaustųjų pareiškė nesutinkamą su aukų kaltinimo koncepcija, tačiau net trečdalis aukštąjį išsilavinimą turinčių arba studijuojančių jaunų žmonių vis dėlto yra linkę manyti, jog asmuo, prieš kurį įvykdytas nusikaltimas, kartais yra pats dėl to kaltas. Tokių skaičių vertinti gana sudėtinga, tačiau turint omenyje, kad buvo apklausama tikslinė auditorija, manytina, jog tokie rezultatai atskleidžia pakankamai atšiaurią visuomenės poziciją nusikalstamų veikų aukų atžvilgiu, jeigu kas trečias išsilavinęs asmuo linkęs pritarti aukos kaltinimui. Tokios nuomonės palaikymas prisideda prie neigiamos nuomonės formavimo aukų atžvilgiu ir tolimesnės jų viktimizacijos.

2 lentelė. Apklausos rezultatų procentinė išraiška.

Tai, kas išdėstyta, apibūdina ir charakterizuoja vadinamąją aukų „kaltinimo“ koncepciją, kuri didžia dalimi prisideda prie stereotipų egzistavimo ir naujų atsiradimo. Apibendrinant pasakytina, jog, autorės nuomone, nusikalstamų veikų aukų teisių bei tinkamos pagalbos užtikrinimui be kitų faktorių, didelės įtakos turi visuomenės reakcija, požiūris į nusikalstamą veiką ir jos auką. Atsižvelgiant į dabartinių lygių galimybių, lyčių lygybės, nediskriminavimo politikos įgyvendinimo besitęsiantį procesą, ir pastarojo sąlygojamą socialinės struktūros kaitą, šiame darbe analizuojamai nusikalstamų veikų aukų stereotipų problematikai bei stereotipų egzistavimo,

kvestionavimo, tyrimo aspektams turėtų būti skiriama daugiau dėmesio tiek akademiniam, teisiniame, tiek visuomeniniame ir politiniame lygmenyje. Nusikalstamų veikų aukų stereotipų aktualumas, atsispindintis ir autorės atliktame tyrime, bei šiame skyriuje pristatyta aukų „kaltinimo“ teorija plačiau bus nagrinėjama per įvairių atskirų visuomenėje egzistuojančių stereotipų analizę tolimesniuose šio darbo skyriuose.

2.2. Istorinė nusikalstamų veikų aukų stereotipų analizė

Autorės nuomone, tam, kad būtų pasiektas šio darbo tikslas ir pavyktų visapusiškai atskleisti su nusikalstamų veikų aukų stereotipais susijusią problematiką, ir, svarbiausia, kad pavyktų identifikuoti populiariausius nusikalstamų veikų aukų stereotipus, yra labai svarbu aptarti bei įsigilinti į tokių stereotipų ištakas.

Pirmieji sisteminiai aukų tyrimai prasidėjo penktajame dešimtmetyje Jungtinėse Amerikos Valstijose ir turėjo didžiulę reikšmę tolimesnei viktimologijos raidai. Šiais tyrimais norėta suprasti viktimizacijos procesus gilinantis būtent į aukos ir kaltininko santykius, bandyta aukas klasifikuoti pagal jų „prisidėjimo“ prie nusikaltimo laipsnį. Remiantis tokiu kriterijumi vėlesni tokio pobūdžio darbai bandė sukurti aukų tipologiją pradedant nuo atsitiktinių, ir baigiant tomis aukomis, kurios dalyvavo ar padėjo darant nusikalstamą veiką. Autoriai Wolfgang M. E. (1958 m.), Amir M. (1971 m.), Gottfredson M. R. (1984 m.) kėlė idėją, kad egzistuoja „nekaltos“ aukos ir tos, kurios, didesniu ar mažesniu laipsniu, pačios prisideda prie savo viktimizacijos. Taigi, tokie tyrimai iškėlė idėją, jog egzistuoja ypatingas kaltės spektras, pagal kurį tam tikros aukos nusipelno mažiau pasitikėjimo ar paramos nei likusios. Toks akademinis požiūris paliko pėdsaką tiek politikoje, tiek baudžiamosios teisės praktikoje. Pastarasis matomas ir šiandieninėje realybėje, kuomet žiniasklaida, konstruodama nusikalstamumą, jo mastą, piešdama tendencingus, geriausiai „parduodamus“ nusikaltėlių bei aukų portretus, galiausiai tarsi išskiria tam tikrą „aukų hierarchiją“, kurioje rikiuojamos „nusipelnusios“ ir „nenusipelnusios“ aukos.

Pirmieji nusikaltimų aukų tyrinėtojai bandė surasti klasifikacijos būdus, kurie leistų atskirti aukas nuo ne aukų. Von Hentig H. savo knygoje „*The Criminal and His Victim*“ kritikuodamas tradicinį į nusikaltėlį orientuotą požiūrį kriminologijoje, pasiūlė dinamišką interaktyvią prieigą pasyvios aukos koncepcijai. Jis buvo tikras, jog „nors įstatymas griežtai nubrėžia ribą tarp nusikaltėlio ir aukos, bet daugybės bylų analizė atskleidžia kitoki, pakankamai dažnai sutinkamą aukos paveikslą, kuri kursto, bendradarbiauja, provokuoja.“ Autorius klasifikavo aukas į tam tikras kategorijas, paremtas psichologiniais ir socialiniais veiksniais, nustatė, kad kai kurie individai turi

„polinkį“ tapti aukomis. Ši koncepcija buvo tirta ir Wolfgang M. E., kuris savo tyrime nustatė, jog 26 proc. nužudymo aukų pirmosios panaudojo fizinį smurtą prieš kaltinamąjį.²⁹

Prisidėdamas prie Von Hentig H. darbų, Mendelsohn B. studijavo išžaginių aukas ir jų santykius su užpuolikais. Bandė išmatuoti aukos kaltę ir prisidėjimo laipsnį priklausomai nuo jos santykio su kaltininku. Savo darbuose pateikė net kelias aukų tipologijas. Vienoje iš jų aukas jis grupuoja į:

1. Visiškai nekaltas. Tai tokios aukos, kurios nesuvokia viktimizacijos rizikos, ir tiesiog atsiranda netinkamu laiku, netinkamoje vietoje.
2. Nežymiai kaltas. Tai tokie asmenys, kurie dažnai lankosi pavojingose vietose ar bendrauja su asocialiais, deviaciniu elgesiu pasižyminčiais asmenimis.
3. Vienodai su nusikaltėliu kaltas arba aukas – savanores. Dažnas pavyzdys – nusikaltimo bendrininkai, kai kuris nors nukenčia nuo kartu dalyvaujančio asmens.
4. Daugiau kaltas aukas. Kai asmuo pirmas išprovokuoja arba užpuola, o besiginantysis jį sužaloja.
5. Aukas, kalčiausias dėl padaryto nusikaltimo. Auka pati inicijuoja konfliktą, o besiginantysis peržengia būtinąsias ginties ribas.³⁰

Von Hentig H. aukų klasifikacija skiriasi nuo Mendelshon B. tipologijos, nes pastarasis viktimizaciją aiškina per situacinius faktorius, o Von Hentig H. naudoja asmenybines, socialines, psichologines, biologines charakteristikas, susijusias su viktimizacijos rizika. Jis išskiria 13 aukų kategorijų, ypatingai jautrių nusikaltimams. Minimi jaunuoliai, moterys, imigrantai, mažumos, protiškai atsilikę, depresiški, vieniši, priklausomi nuo įvairių medžiagų ir kt. asmenys.³¹ Taigi, žvelgiant kritiškai, matomos paralelės su Lombroso C.³² darbais ir idėjomis. Diferenciacijos principas, Lombroso C. pritaikytas išskiriant nusikaltėlių tipus, Von Hentig H. naudojamas išryškinti skirtumus tarp asmenų, tapusių nusikalstamos veikos aukomis, ir to išvengusių. Tačiau, pabrėžtina, jog aptariamam autoriui nesiūlė „prigimtinės aukos“ idėjos.³³

Tikriausiai kontraversiškesnis „aukų dalyvavimo modelis“ buvo aprašytas Amir M. knygoje „*Patterns of Forcible Rape*“ (1971 m.) Išanalizavus 646 išžaginius, buvo padaryta išvada, jog 19 proc. aukų kaip nors prisidėjo prie savo viktimizacijos. Ši autoriaus studija buvo kritikuojama ne vien tik dėl metodologijos, bet ir dėl ideologijos. Aukų „dalyvavimo“ nusikaltime

---

²⁹ JONES, S. *Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 227.

³⁰ MEADOWS, R. J. *Understanding Violence and Victimization*. New Jersey: Prentice-Hall Inc., 2007, p. 23-33.

³¹ Ten pat.

³² DOBRYNINAS, A.; SAKALAUSKAS, G.; ŽILINSKIENĖ, L. Kriminologijos teorijos : vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 23-40.

³³ MEADOWS, R. J. *Understanding Violence and Victimization*. New Jersey: Prentice-Hall Inc., 2007, p. 17-23.

apibrėžimas įvertintinas kaip labai platus ir neaiškus; taip pat ir tai, jog tik labai nedidelė dalis išžagininimų/išprievartavimų yra užregistruojama oficialioje policijos statistikoje, ir Amir M., remdamasis būtent policijos turima medžiaga, galėjo iliustruoti tik labai menką realybės atspindį.³⁴ Didžiausias tokių Amir M. tiriamųjų darbų, o ir vėlesnių autorių tyrimų trūkumas, autorės manymu, turėtų būti įvardijamas tuo, jog buvo daugiau koncentruojamasi ne į nusikaltimo kaip reiškinio ir aukos, kaip jo subjekto, visapusišką atskleidimą, bet į aukos „kaltinimą“ prisidėjus prie padarytos nusikalstamos veikos. Tokie darbai, nutolę nuo viktimizacijos problemų aukų atžvilgiu, priartėjo prie „atsakomybės“ perkėlimo nusikalstamų veikų aukoms ir dėl to, manytina, pelnytai susilaukė daug kritikos.

Tačiau atsirado autorių, gynusių aukos nusikaltimo prieš jas pagreitinimo idėją. Fattah E. A. teigė, jog nešališkas socialinis mokslas, eliminavęs moralines nuostatas, negali ir nesiekia aukų „kaltinimo“, o tik tiria abi nusikaltimo puses. Juk nusikaltimas visgi yra veiksmas, kuriame kaip subjektai dalyvauja tiek auka, tiek nusikaltėlis. Toks požiūris, autorės nuomone, galėtų padėti geriau, pilniau suprasti nusikaltimo fenomeną. Deja, tokių tyrimų polinkis nukrypti į aukų „kaltinimą“ sumažino jų aiškinamąją galią ir, kaip jau minėta, vėl gi pritraukė tik kritiką.³⁵

Taigi, minėtų mokslininkų (Amir M.; Von Hentig H.; Wolfgang M. E.) siūlymai, autorės supratimu, buvo grindžiami koncepcija, jog auka tarsi skiriasi nuo „normalaus žmogaus“ savo turimomis savybėmis. Įvairios „prisidedančios“ aukos tipologijos buvo kuriamos tam tikro elgesio ar priklausymo tam tikrai socialinei grupei pagrindu. Tačiau vis dėlto lieka neaišku, kas būtent yra tas „normalus“ žmogus, kokiais kriterijais grindžiamas toks lyginimas, kokie kriterijai naudojami ir kiek patikimi jie galėtų būti, išskiriant vieną tinkamą matą visoms nusikalstamų veikų aukoms. Tačiau verta paminėti, jog nagrinėtų autorių darbų pagrindinis tikslas nebuvo nusikaltėlių kaltės neigimas. Tokie tyrimai buvo skirti ieškoti nusikalstamos veikos proceso aiškinimo, gilinantis į nusikalstamos veikos aukos elgesį, kurio pagrindu būtų įmanoma kurti prevencijos modelius viktimizacijos mastų mažinimui.

Taigi, pirmieji viktimologai, entuziastingai ieškoję aukų „prisidėjimo“ koncepcijos ir mėginę „padalinti“ kaltę tarp aukos ir jos skriaudėjo, keldami klausimus apie aukos atsakomybę, prisidėjo prie išsamesnio nusikalstamumo ir viktimizacijos supratimo. Tačiau tuo pačiu sukėlė tam tikrą susiskaldymą šioje doktrinoje, iššaukė daug debatų ir kontraversiškumo, aukų „kaltinimo“ ir „gynimo“.

---

³⁴ JONES, S. *Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 227- 278.

Taip pat WALKLATE, S. *Imagining the Victim of Crime*. Berkshire, England: Open University Press McGraw-Hill Education, 2007, p. 147-149.

³⁵ MAGUIRE, M.; MORGAN, R.; REINER, R. *The Oxford Handbook Of Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 420-421.

Pirmieji viktimologiniai tyrimai paliko aiškia žymę socialinėje bei politinėje erdvėje, o tam tikri stereotipai dėl aukų prisidėjimo prie nusikaltimo vis dar gajūs bei paplitę visuomenėje.³⁶ Tačiau, autorės nuomone, dabartinių kriminologų vienas iš tikslų ir yra kvestionuoti tokius, atrodytų, akivaizdžius ir visuotinai priimtus žmonių įsitikinimus, bei empiriškai juos pagrįsti arba paneigti. Reikalinga diskusija ne tik akademiniam, bet ir viešajame forume. Toliau šiame darbe bus analizuojami bei kvestionuojami „idealiosios“ bei „pakartotinės“ aukos fenomenai, paplitę seksualinio smurto mitai: jog tam tikras provokuojantis moters elgesys gali sukelti nusikaltimą, nukreiptą prieš ją, arba kad „tikri“ vyrai negali tapti nei seksualinės, nei šeimyninės agresijos aukomis. Tokie įsitikinimai vis dėlto negali ir neturėtų būti laikomi paaiškinimais ar vertinami be tvirtų mokslinių įrodymų. Pastarieji ir yra svarbiausias indikatorius, atskiriantis tiesą nuo susiformavusios koncepcijos – stereotipo. Tolimesniuose darbo skyriuose ir bus ieškoma populiariausių stereotipų pagrindo arba paneigimo.

2.3. „Idealios“ aukos stereotipas

Gana plačiai paplitęs požiūris į auką kaip silpną, bejėgį, naivų ir nesugebantį apsiginti padarą. Auka tarsi savaime pasmerkta būti auka būtent dėl to, kad yra „labai socialiai ir moraliai teigiama“. Tipiška auka daugelio akyse- „vargšė, nekalta, maža močiutė“, nukentėjusi nuo pikto žmonių. Tyrimais įrodyta, jog tokio tipo aukos pasitaiko reliatyviai retai, palyginus su dideliu procentaliu skaičiumi jaunų vyrų, kurie turi didžiausią rizikos faktorių tapti aukomis.³⁷ Šioje darbo dalyje pristatyta „idealios aukos“ (angl. – *ideal victim*) koncepcija, kurią pirmasis apibūdino N. Christie (1986 m.) Įsivaizduojama, arba „ideali“ auka – tai asmuo arba grupė individų, kurie greičiausiai ir lengviausiai įgauna „aukos“ statusą tiek žiniasklaidoje, tiek oficialiosiose instancijose, įvykus nusikaltimui, nuo kurio jie nukentėjo. Šiai grupei priskirtini pažeidžiami, nesugebantys apsiginti, kitaip tariant, „nekalti“ asmenys, kurie susilaukia visuomenės užuojautos: pavyzdžiui senyvo amžiaus moterys ar vaikai. Tuo tarpu, jauniems vyrams, benamiams, turintiems priklausomybių, bei kitiems visuomenės pakraščiuose gyvenantiems asmenims yra kur kas sunkiau įteisinti savo, kaip nuo nusikaltimo nukentėjusio asmens/aukos, – statusą.³⁸ Materialinė padėtis, lytis, rasė, demografinės charakteristikos gali padėti arba apsunkinti tapimą „įsivaizduojamąja“ auka. Tai ypač pabrėžtina kalbant apie žiniasklaidos daromą įtaką, kai „idealiosios“, arba visuomenės standartais įsivaizduojamos „tikrosios“ aukos gauna žymiai daugiau dėmesio bei pagalbos. Jų patirtys netgi

³⁶ HOYLE, C.; YOUNG, R. *New Visions of Crime Victims*. Oxford: Hart Publishing, 2002, p. 11- 20.

³⁷ MAGUIRE, M.; MORGAN, R.; REINER, R. *The Oxford Handbook Of Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 442.

³⁸ DAVIS, P.; FRANCIS, P.; GREER, C. *Victims, Crime and Society*. London: SAGE Publications Ltd, 2007, p. 22-25.

išprovokuoja neadekvačią visuomenės reakciją, debatus, apsaugą, ir įgauna nebe asmeninio, o valstybinio pobūdžio problemos bruožų. (Paminėtinas pavyzdys iš neseniai milžiniško dėmesio žiniasklaidoje susilaukusios vadinamosios „Kedžio bylos“, kurioje vienos tragedijos „ideali“ auka (bejėgis vaikas) iššaukė didžiulį, neproporcingą visuomeninį susirūpinimą visomis tokio pobūdžio aukomis.)

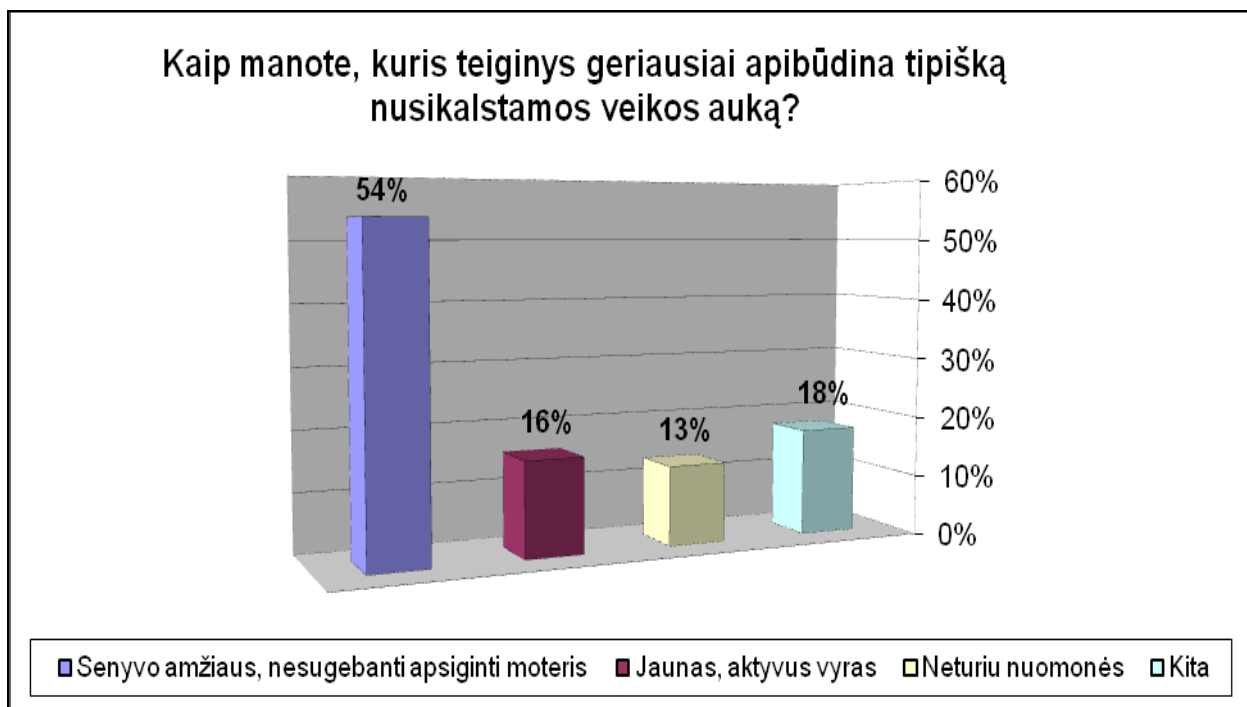
Autorės atliktame tyrime, stengiantis išsiaiškinti respondentų nuomonę, kas dažniausiai tampa nusikalstamų veikų aukomis ir kokiomis savybėmis tokie asmenys pasižymi, buvo prašoma pasirinkti, kuris iš pateiktų teiginių geriausiai apibūdina tipišką nusikalstamos veikos auką. Iš pateiktų variantų a) senyvo amžiaus, nesugebanti apsiginti moteris; b) jaunas, aktyvus vyras; c) neturiu nuomonės; bei galiausiai varianto d) įrašyti asmeninę nuomonę, vienareikšmiškai daugiausiai atsakymų, net 54 proc. (106 iš 198 asmenų) surinko atsakymas, patvirtinantis vadinamosios „idealiosios“ aukos – senyvo amžiaus, nesugebančios apsiginti moters įvaizdžio stereotipas. Įdomių variantų, taip pat labai gerai iliustruojančių šiame skyriuje aptartą populiarių požiūrį į galimas tipiškas aukas, pateikė asmeninės nuomonės atsakymo pasirinkimas, kur respondentai galėjo patys apibūdinti, kas jų nuomone galėtų būti tipiška nusikalstamos veikos auka. Tokio atsakymo varianto kaip „naivi mergina“, „jauna moteris“, „vidutinio ir senyvo amžiaus moterys“, „jauna moteris, kompleksuota, užguita“ ar „gyvūnai, vaikai, moterys, seneliai“ sulaukta net 18 kartų. Taigi manytina, kad šiuos atsakymus taip pat galima priskirti prie stereotipinio, neteisingo žiniasklaidos bei visuomenės suformuoto nusikalstamos veikos aukos įsivaizdavimo, aptariamo šiame skyriuje, kuris yra priešingas dažniausiai aukomis tampančių asmenų charakteristikai. Taip pat nemažai iš šio klausimo pateiktų individualių atsakymo variantų išskirtinos dar trys populiariausios atsakymų grupės: pirmoji, kuomet respondentai teigė, jog auka gali tapti bet kuris asmuo (5 iš 35 asmenų), antroji, į kurią priskirtini atsakymai, teigiantys, jog tipiškos aukos apibūdinimas priklauso nuo tam tikrų aplinkybių, kaip nusikaltimo pobūdžio/rūšies, vietovės, nusikalstamos veikos situacijos, aplinkinių žmonių. Tokius atsakymus įrašė 8 asmenys iš 35, pasirinkusių atsakymo variantą „kita“ su galimybe įrašyti savo nuomonę. Ir galiausiai trečioji atsakymų kategorija, kuriai priklauso atsakymai, jog tipiška auka, taip teigiančiųjų nuomone, gali tapti asmuo, neatsižvelgiant į jo amžių ar lytį, tačiau toks, kuris negali ar nesugeba apsiginti. Tokių atsakymų buvo 4 iš 35.

Nuomonės pateiktu klausimu apie tipiškas nusikalstamų veikų aukas neturėjo pakankamai didelis apklaustųjų skaičius – net 13 proc. arba 26 iš 198 respondentų. Atsakymą „jaunas, aktyvus vyras“ pasirinko tik 16 proc. arba 31 iš 198 asmenų, pildžiusių pateiktą klausimą. Verta pažymėti, jog variantą „jaunas, aktyvus vyras“, kuris paneigia stereotipinį mąstymą, rinkosi didžioji dauguma nebaigtą teisinį išsilavinimą turinčių respondentų. Preziumuotina, jog

studijuojant įgytos tikslinės teisinės žinios turėjo teigiamos įtakos jaunųjų teisininkų mąstymui apie dažniausiai pasitaikančių nusikaltimų aukų charakteristiką. Tai vertintina teigiamai, nes žmonės, dirbsiantys teisinėje sistemoje, nepalaikys neteisingų mitų.

Tačiau išanalizavus gautus apklausos rezultatus, galima daryti išvadą, jog pasitvirtino autorės iškelta hipotezė, jog tiek tarp išsilavinusių, tiek teisę studijuojančių asmenų yra plačiai paplitęs „idealių“ aukos stereotipas. Taip teigtina iš gerokai kitus variantus populiarumu lenkiančio būtent stereotipinio atsakymo, jog dažniausiai nusikaltimų aukomis tampa senyvo amžiaus, nesugebančios apsiginti moterys. (žr. 3 lentelę.) Ir jeigu prie taip manančių dar pridėsime 18 asmenų, kurie pasisakė dėl kitų tipišku aukų kaip vaikai, jaunos merginos, bei senyvo amžiaus asmenys, gausime absoliučią 124 asmenų iš 198 arba netgi 62 proc. apklaustųjų daugumą, kuri leidžia teigti, jog populiariausias yra būtent stereotipais grįstas mąstymas apie nusikalstamų veikų aukas. Su aptartu požiūriu susijusios galimos pasekmės, turint omenyje tokį procentaliai didelį taip galvojančiųjų skaičių, yra vertos viktimologų ir baudžiamosios politikos bei prevencijos kūrėjų dėmesio.

3 lentelė. Apklausos rezultatų procentinė išraiška.

Toliau plėtojant „idealiųjų“ aukų stereotipo problematiką, pažymėtina, jog toks mąstymas, atsiskleidęs ir autorės atliktame tyrime, turi didelės įtakos likusioms nusikaltimų aukoms. Deja, tokio nusikalstamos veikos aukos įvaizdžio įtaka yra taip pat ir dirbtinai didinama. Asmenų, kurie vis dėlto patenka į „idealiųjų“ aukų kategoriją, patirtys, pasakojimai, taip pat politikų, policijos

atstovų vieši pasisakymai jų vardu, kai kurių visuomenės narių yra priimami labai asmeniškai, taip, lyg tai būtų taikoma jiems. Taip „idealios“ aukos sukuria simbolinį vaidmenį, kuris reprezentuoja nekaltą, nenusipelnusią, pasyvią auką, prieš kurią buvo įvykdytas baisus nusikaltimas ir su kuria gali susitapatinti kiti visuomenės nariai. Tačiau tokiam įvykiui dažniausiai būtinai turi būti suteikta prasmė – tai turi turėti ypatingą reikšmę ir gauti tinkamą atsaką. O tą prasmę paprastai yra stengiamasi suteikti griežtinant baudžiamąją politiką. Susidaro įspūdis, kad, piliečiams reikalaujant įvairiausių kraštutinumų, tokių, kaip mirties bausmės grąžinimo, o politikams besistengiant tai įgyvendinti, arba tariamai „papirkti“ visuomenę greitu problemų sprendimo būdu, imama reikalauti didesnių bausmių ir baudžiamųjų įstatymų griežtinimo. Toks mechanizmas, individualizuojant aukos išgyvenimus, pabrėžiant, kad tai gali atsitikti bet kam (juk auka – paprastas, geromis savybėmis pasižymintis, nekaltas žmogus), sukuria nesaugumo, nerimo būseną visuomenėje, kai kyla nenumaldomas noras būti „griežtiems“ nusikaltimų atžvilgiu. Tokios politikos, kurios viena iš priežasčių³⁹ yra būtent „idealios“ aukos fenomenas, pavyzdžiai yra plačiai aptarti literatūroje. Jungtinių Amerikos Valstijų išleisti įstatymai dėl seksualinių smurtautojų asmeninės informacijos viešinimo, „trys smūgiai ir tu iškrenti“ (angl. – „*three strikes and you're out*“) politika ir kitos panašios baudžiamosios politikos priemonės kitose valstybėse akivaizdžiai didina kalinių skaičių, kuris nuolat auga, nepaisant atkuriamojo teisingumo idėjų ir judėjimų joms įgyvendinti.⁴⁰ Griežtai baudžiant nusikaltėlius, nukreipiamas dėmesys nuo sudėtingų klausimų, kylančių iš viktimizacijos proceso ir visuomenės problemų, susijusių su nusikalstamumu apskritai. Taip pat netenkami finansiniai ištekliai, kurie galėtų būti skirti kitiems, su įkalinimu nesusijusiems, nusikalstamumo prevencijos būdams įgyvendinti. Taigi, kompleksinė problema sprendžiama vienu „vaistu“, kuris, kaip manytina⁴¹, praktiškai nedaro teigiamo poveikio nei nusikalstamumo mažėjimui, nei aukų problemų sprendimui.

Dar vienas išskirtinas „idealiųjų“ aukų bruožas – jų pačių reakciją į viktimizaciją, arba pasirinkta susitaikymo su įvykusiu faktu strategija. „Tikrosios“ aukos reaguoja socialiai priimtinais būdais, o tos, kurios tariamai peržengia viešąsias normas – kvestionuojamos, ar yra „tikrosios“ aukos.⁴² Nusikalstamų veikų aukos susilaukia negatyvaus požiūrio ne dėl nusikalstamos veikos pobūdžio, ar pasekmių, bet būtent dėl savo „susitaikymo su įvykiu mechanizmo“, kuris netelpa į konformistines normas. Jeigu jos priešinasi, yra autonomiškos, aktyvios, atvirai išreiškia savo

---

³⁹ Kitos priežastys, sąlygojančios „baudimo kultūrą“ aptartos: GARLAND, D. *The Culture of Control: crime and social order in contemporary society*. Chicago: The University of Chicago Press, 2002.

⁴⁰ Atkuriamasis teisingumas ir jo privalumai bei galimos kitos priegios prie esamų nusikalstamų veikų aukų problemų bus aptariamoms šio darbo 4 dalyje.

⁴¹ ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: teisinės informacijos centras, 2006, p. 50-53.

⁴² SPALEK, B. *Crime Victims. Theory, Policy and Practice*. New York: Palgrave Macmillan, 2006, p. 22-31.

neapykantą ar keršto troškimą, vietoj tylaus ir nuolankaus atsako, – praranda visuomenės užuojautą. Nes ideali auka – tai silpna ir bejėgė, o ne stipri, teisingumo reikalaujanti asmenybė. Tuomet imama abejoti pačios viktimizacijos realumu, jeigu asmuo nėra panašus į „idealią auka“. Tačiau reikia konstatuoti faktą, jog ne visoms aukoms reikalinga psichologinė pagalba ir ne visos jos yra bejėgės. Dar daugiau – savo padėties interpretavimas kaip bejėgiškos, gali būti nenaudingas ar net stigmatizuojantis grįžimo į buvusią būseną prieš nusikaltimą požiūriu. Tol, kol auka priima pagalbą, kol nesiskundžia, nieko nereikalauja, tol gali tikėtis pozityvaus požiūrio. Tačiau vėl gi prieinama prie išvados, jog auka turi būti pasyvioji, „geroji“ pusė, o jeigu ji neatitinka tokio visuomeninio įsivaizdavimo, susilaukia kritikos ir neigiamo požiūrio. Neatitikus „tikrosios“ aukos vaidmens, visuomeninis pasipiktinimas, pasibjaurėjimas nusikaltimu gali atsigręžti prieš patį nukentėjusį asmenį. Tuomet tikėtinas ne tik aukos statuso nepripažinimas, bet ir kaltinimas prisidėjus prie savo viktimizacijos. Nusikaltimo baimės, agresijos taikiniu tampa nusikalstamos veikos auka.⁴³ Tokią visuomenės reakciją paaiškina vadinamoji „atpirkimo ožio“ teorija.⁴⁴ Taigi, taip iškreipiant objektyvią aukų charakteristiką, iš karto formuojamas stereotipas, kuris akivaizdžiai neigiamai veikia asmenis, nepakliūnančius į „idealiųjų“ aukų kategoriją.

Apibendrinant pasakytina, jog viktimologijos mokslas teigia, kad nėra prigimtinės aukos (kaip ir prigimtinio nusikaltėlio). Konkretaus subjekto tapimas auka nėra neišvengiamas procesas, tačiau neišvengiama yra tai, kad tam tikras individų arba kitų subjektų skaičius taps nusikaltimų ir kitų socialinių procesų aukomis.⁴⁵ Darytina išvada, jog visuomenėje egzistuojantis įsivaizduojamas, „idealių“ aukos stereotipas nukreipia dėmesį nuo likusios didesnės daugumos kitų, ne tokių „idealių“ aukų, ir tikrosios viktimizacijos problemos apskritai. Didesnis dėmesys būtų „idealių“ aukos stereotipui ir jo supratimui bei analizei įgalintų sukurti daugiau galimybių visoms nusikalstamų veikų aukoms, pagerintų jų padėtį tiek teisėsaugos, tiek visuomenės pripažinime, išlaisvintų iš suvaržyto mąstymo, kas yra „tikrosios“ ir nusipelnusios aukos, o kas ne. Tai sumažintų tiek antrinės, tiek recidyvinės viktimizacijos riziką bei mastus, palengvintų ir pagerintų pagalbos teikimą nuo nusikaltimų nukentėjusiems asmenims.

---

⁴³ DIJK, J. V. Free The Victim: a Critique Of The Western Conception Of Victimhood. *International Review of Victimology*. 2009, 16, AB Academic Publishers, p. 13-14. [žiūrėta 2010-03-30]. Prieiga per internetą: <http://content.ebscohost.com/pdf23_24/pdf/2009/GCR/01Jun09/45443616.pdf?T=P&P=AN&K=45443616&S=R&D=i3h&EbscoContent=dGJyMNxb4kSeqa44y9fwOLCmr0meprZSsam4TbaWxWXS&ContentCustomer=dGJyMPGvski1rrZKuePfgex44Dt6fIA>.

⁴⁴ „Atpirkimo ožio“ teorija susiformavo tik XX a. vid. Jos pradininkas – Rene Gerardas. Išsamiau: <<http://www.jeramyt.org/papers/girard.html>>

⁴⁵ BABACHINAITĖ, G.; *et al.* Nusikalstamumo ir kitų nepageidautinų socialinių procesų prevencijos problemos bei jų sprendimo būdai Europos valstybėse. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 205.

2.4. „Pakartotinės“ aukos stereotipas

Visuomenėje gajūs ir priešingi „idealiajai“ aukai stereotipai. Aukos nuvertinimu pasireiškiantys įsitikinimai yra gan plačiai paplitę. Neretai manoma, jog tik blogiems žmonėms gali nutikti blogi dalykai, o gerieji visada susilaukia palankaus likimo. Dauguma žmonių linkę manyti, jog jie yra teisingi, besilaikantys taisyklių ir kad jiems už tai bus tinkamai atlyginta. Kai blogi dalykai nutinka kitiems žmonėms, ieškoma tam paaiškinimų: jei žmonės yra iš „nevykusių“, tinginių ar „silpnųjų“ tarpo, tai, matyt, jie tokių blogų įvykių patys ir prisiprašė. Kitaip tariant, žmonės gauna tai, ko ir galėjo tikėtis. Toks požiūris labai patogus linkusiems tikėti, jog aukos turėjo padaryti ką nors netinkamo, nerūpestingo, provokuojančio, kad susilauktų tokio rezultato. Manytina, kad taip asmuo neigia savo pažeidžiamumo ir bejėgiškumo jausmus.⁴⁶

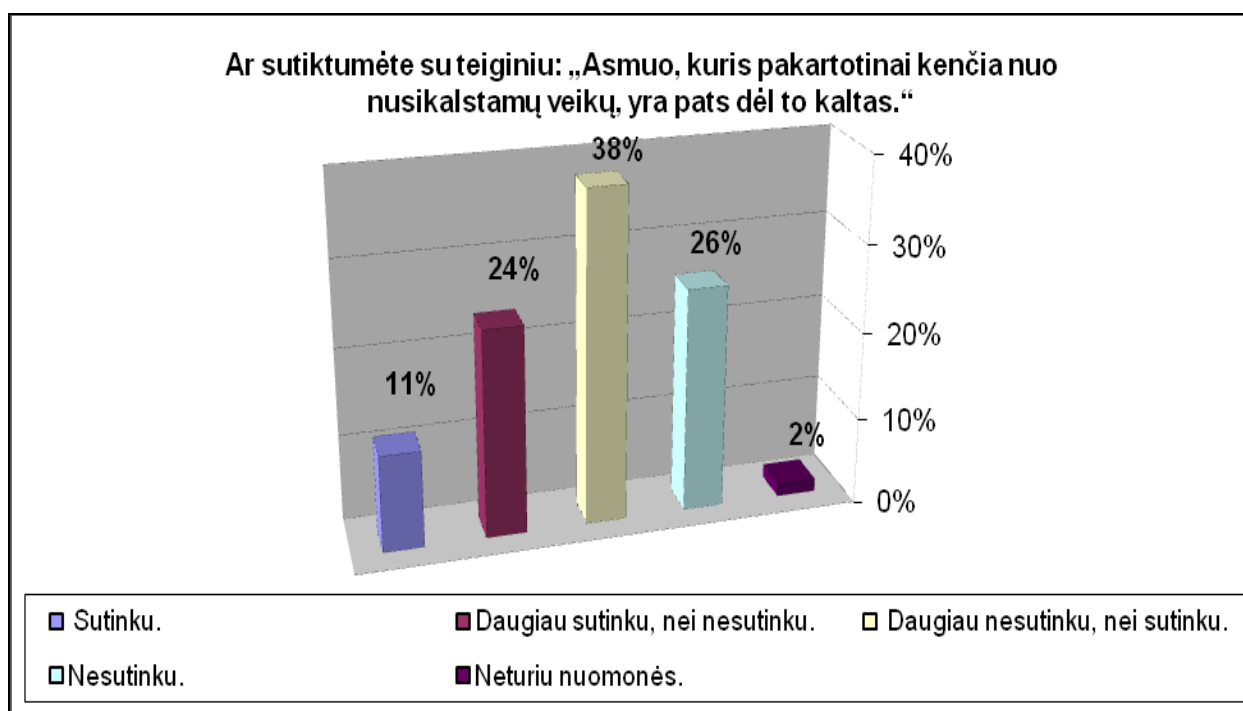
Autorės atliktame tyrime respondentų buvo klausama, ar jie sutiktų su teiginiu, jog asmuo, kuris pakartotinai kenčia nuo nusikalstamų veikų, yra pats dėl to kaltas. Pateikti galimi atsakymo variantai nesiskyrė nuo prieš tai buvusio klausimo atsakymo variantų. Dažniausiai apklaustųjų rinktasis variantas buvo „daugiau nesutinku, nei sutinku“, tokią nuomonę pareiškė 38 proc. arba 75 asmenys iš 198. Tvirtą „nesutinku“ pasirinko net 26 proc. (51 iš 198 asmenų). Taigi, sudėjus šias dvi kategorijas, 64 proc. apklaustųjų (126 asmenys iš 198) nemano, jog galima teigti, kad pakartotinę viktimizaciją išgyvenantys asmenys yra patys dėl to atsakingi. 11 proc. (22 iš 198) teigė atvirkščiai, jog būtent nusikalstamos veikos auka, kuri nukenčia nuo pakartotinių nusikaltimų, yra pati dėl to kalta. Su tokiu teiginiu daugiau sutinka, nei nesutinka dar 24 proc. arba 47 iš 198 apklaustųjų. Sudėjus pritariančiųjų aukos kaltinimui dėl jos pakartotinės viktimizacijos skaičių, darytina išvada, jog 35 proc. (69 iš 198) respondentų linkę manyti, jog pati auka ar jos turimos savybės turi įtakos neteisėto elgesio jų atžvilgiu pasikartojimui. Ir vėl šiek tiek daugiau nei trečdalis respondentų tiki, jog asmuo yra pats kaltas dėl jam nutinkančių blogų dalykų, taip, lyg aplinkybės visiškai priklausytų nuo jo kontrolės. Išskirti ir palyginti nebaigtą teisinį išsilavinimą turinčių asmenų atsakymų šiame klausime nepavyko, nes jie buvo labai įvairūs ir nesiskyrė nuo likusių respondentų pasirinkimo. Autorės nuomone, vis dėlto į aukos kaltinimą linkusių asmenų skaičius yra ganėtinai didelis, nes, įsigilinus į tikrąsias pakartotines viktimizacijos priežastis bei individualų viktimiškumą, toliau aptariamą šiame skyriuje, manytina, kad pažeidžiamiausios pakartotinei viktimizacijai aukos nėra atsakingos už šį reiškinį, todėl nenusipelno tokio neigiamo visuomeninio požiūrio.

---

⁴⁶ KARMEN, A. *Crime Victims: An Introduction To Victimology*. Thomson Learning: Wadsworth, Belmont, 2004, p. 138-142.

4 lentelė. Apklauso rezultatu procentinė išraiška.

Auka dėl įvairių veiksnių gali nukentėti vieną kartą arba pastarieji gali lemti, jog nusikalstamas elgesys, nukreiptas prieš ją, pasikartos net kelis kartus. Kai kyla klausimas „kodėl tai ir vėl nutiko man?“ – viktimologijos mokslas yra pajėgus pateikti tam tikrus paaiškinimus, kurie, giliau pažvelgus į nagrinėjamą problemą, paneigia „nesėkmės“ faktorių. Aukos, nukentėjusios nuo pakartotinės viktimizacijos yra padidėjusio pažeidžiamumo aukos, ir toks padidėjęs viktimiškumas dažnai yra susijęs su išskirtinėmis aplinkybėmis, arba sąmoningu vengimu pavišinti žalos faktą. Pakartotinė viktimizacija – tai recidyviniai viktimizaciniai reiškiniai, kuriuos patiria tas pats individas arba jų grupė. Pakartotinės viktimizacijos tyrimai kitose valstybėse ir visai neseniai padidėjęs dėmesys šiam fenomenui yra labai svarbus tikslesnei aukų statistikai atskleisti bei leidžia geriau suprasti, kas iš tikrųjų yra dažniausiai viktimizuojami. Taip pat, pakartotinė viktimizacija ir jos tyrimai leidžia teigti, jog tik maža dalis populiacijos nukentia nuo didesnės dalies viso nusikalstamo elgesio.⁴⁷ Įvairūs tyrimai, kėlę klausimą, kodėl būtent tam tikri žmonės tampa nusikaltimų aukomis, vieningai teigia, jog recidyvinė viktimizacija nėra atsitiktinumas⁴⁸, ir, autorės nuomone, paplitęs mąstymas, jog pakartotinis nukentėjimas nuo nusikalstamų veiku yra nesėkmė,

⁴⁷ ELLINOWORTH, D.; FARRELL, G; PEASE, K. A Victim is a Victim is a Victim? Chronic Victimization in Four Sweeps of the British Crime Survey. *Brit. J. Criminol Vol. 35 No. 3, 1995*, p. 2-6. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-01]. Prieiga per internetą: <<http://www-staff.lboro.ac.uk/~ssgf/PDFs/A%20Victim%20is%20a%20Victim%20is%20a%20Victim.pdf>>.

⁴⁸ JOHNSON; *et al.*(1973), SPARKS; *et al.* (1977), GENN; *et al.* (1988), STANKO; *et al.* (1988, smurtas prieš moteris), MIRRLEES- BLACK (1998, smurtas šeimoje), SAMPSON, PHILLIPS (1992, rasiniai nusikaltimai) ir kt.

nepalankus „likimas“ ar „nevykėliškumo“ įrodymas, tėra neteisingas stereotipas. Tiesa ta, jog analizuota mokslinė literatūra suponuoja, kad egzistuoja labiau pažeidžiamos asmenų grupės, kurios kenčia nuo recidyvinės viktimizacijos, ir, kad nukentėjimas nuo nusikalstamos veikos ryškiai padidina tikimybę nuo jos nukentėti dar kartą.⁴⁹ Pavyzdžiui, teigiama, jog asmuo, nukentėjęs nuo apiplėšimo, turi devynis kartus didesnę tikimybę dar kartą nukentėti nuo viktimizacijos nei tas, kuris nebuvo nei karto apiplėštas. Asmenys, nukentėję nuo seksualinių nusikaltimų, trisdešimt penkis kartus labiau tikėtina, kad nukentės nuo pakartotinės viktimizacijos, nei tie, kurie nei karto netapo nusikalstamos veikos aukomis. Taip pat paminėtina, jog du kartus patyręs viktimizaciją asmuo patenka į žymiai didesnės rizikos grupę dar kartą būti viktimizuotas, nei tas, kuris nei karto nepatyrė viktimizacijos. Išskiriamos rūšinė pakartotinė (kai kenčiama nuo tos pačios rūšies nusikaltimų) ir nerūšinė pakartotinė (kuomet tas pats asmuo nukenčia nuo skirtingų rūšių nusikaltimų) viktimizacijos.⁵⁰ Tokie ir panašūs tyrimų rezultatai skatina kelti klausimą, kurios būtent aukos turi padidėjusią tikimybę tapti recidyvinėmis aukomis ir kodėl? Literatūroje, kalbant apie pakartotinę viktimizaciją, keliamas klausimas, ar vertėtų labiau koncentruotis į vietą, kaimynystę, kurioje įvyko nusikaltimas, ar į individą, tapusį auka. Kartais, pavyzdžiui smurto šeimoje ar apiplėšimų atvejais, pastaruosius sunku įtikinamai atriboti. Taip pat pakartotinė individų viktimizacija pasireiškia skirtingose vietose, skirtingu laiku ir nuo skirtingų agresorių. Čia galima panagrinėti klausimą, kodėl apskritai pakartotinė viktimizacija paliečia vienus asmenis, o kitų ne, remiantis aukos veiksmis ir turimomis savybėmis, kurios jį padaro labiau pažeidžiamą. Paminėtinos Hindelang A. (1978 m.) „gyvenimo būdo“ ir Cohen L. E. bei Felson M. (1979 m.) „rutininių užsiėmimų“ viktimologinės teorijos ir jų bandymai paaiškinti pakartotinę viktimizaciją platesniu, socio-struktūriniu požiūriu.⁵¹ Abi interpretuoja individo kasdienės veiklos, darbo, poilsio, socializavimosi įpročius ir jų įtaką viktimizacijos recidyvui.

Apibendrinant, darytina išvada, jog pakartotinai tapti auka didesnę tikimybę turi aukų grupės, patenkančios į pažeidžiamiausių žmonių gretas: socialiai, fiziškai, ekonomiškai ir politiškai jautrių asmenų bendruomenės, gyvenančios tam tikrose kaimynystėse. Kaip dažniausiai pasitaikantys pavyzdžiai išskirtinos moterys⁵², vaikai, etinės, seksualinės mažumos, garbaus amžiaus, fiziškai bei protiškaite atsilikę, taip pat gyvenantys pavojingose, padidėjusio

---

⁴⁹ GOODEY, J. *Victims and Victimology: Research, Policy and Practice*. Pearson Education Limited, Edinburgh, 2005, p. 59- 65.

⁵⁰ SPALEK, B. *Crime Victims. Theory, Policy and Practice*. Palgrave Macmillan, New York, 2006, p. 12.

⁵¹ COHEN, L. E.; FELSON, M. Social Change and Crime Rate Trends: a Routine Activity Approach. *American Sociological Review* 1979, Vol. 44. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-01]. Prieiga per internetą: <http://cj-resources.com/CJ_Crim_Theory_pdfs/social%20change%20and%20crime%20rate%20trends%20a%20routine%20activity%20approach%20-%20Cohen%20et%20al%201979.pdf>.

⁵² Didelės įtakos išryškinant pakartotinės viktimizacijos prieš moteris faktą turėjo feministinė viktimologijos kryptis, davusi pradžią ir didžiai prisidėjusi prie recidyvinės aukos tyrimų bei prevencinės veiklos kūrimo.

nusikalstamumo vietose asmenys.⁵³ Manytina, jog didesnis dėmesys pakartotinės viktimizacijos tyrimams Lietuvoje įgalintų tiksliau, geresnėje šviesoje pamatyti, visų pirma kas, o antra – kur dažniausiai nukenčiama nuo nusikalstamų veikų. Tokios žinios suteiktų galimybę perspėti įstatymų leidėją, baudžiamosios justicijos pareigūnus apie išskirtinį viktimizacijos mastą tam tikrose vietose, prieš tam tikrus žmones ir turtą. Kiekvienas asmuo turi teisę žinoti, kokiems pavojams jis yra labiau pažeidžiamas dėl gyvenamosios vietos, socialinės padėties, kitų turimų savybių.

Taigi, skelbiant bei šviečiant rizikos zonoje esančius žmones, tačiau išvengiant kaltės perkėlimo nukentėjusiems asmenims, galima sumažinti pakartotinės viktimizacijos statistiką. Tokia intervencija padeda aukoms ir psichologiškai, nes mažinant nesaugumo jausmą, nusikalstamų veikų aukos greičiau atgauna prarastą kontrolę ir susitaiko su pasekmėmis.⁵⁴ Taip pat skirtinas dėmesys diegiant įvairias programas, tokias kaip „Saugi kaimynystė“, apskritai plėtojant pilietiškumo iniciatyvas, kuriant tiek saugesnę aplinką, tiek didinant saugumo jausmą visuomenėje.⁵⁵ Pakartotinės viktimizacijos tyrimai Lietuvoje galėtų padėti kurti nusikaltimų prevencijos iniciatyvas, skirtas pažeidžiamiausiems viktimizacijai asmenims.

Geras tokios praktikos pavyzdys – novatoriškas „*Burglary Prevention Project*“, vykdytas Anglijoje, ir praktiškai pritaikęs pakartotinės viktimizacijos principus. Įvairių tyrimų dėka nustatyta, jog namai, į kuriuos jau buvo vieną kartą įsilaužta, turėjo keturis kartus didesnę šansą, jog į juos bus ir vėl įsilaužta. Todėl riboti projekto išteklių buvo panaudoti situacinei prevencijai ir įsilaužimo galimybių mažinimui būtent tuose namuose, kurie jau buvo nukentėję nuo šio nusikaltimo. Rezultatai pateisino lūkesčius: trijų metų projekto vykdymo laikotarpyje įsilaužimų skaičius sumažėjo 75 procentais.⁵⁶ Susikoncentruojant į namus, kurie jau patyrė viktimizaciją, o ne į bendrąją nekilnojamojo turto nusikaltimų prevenciją, buvo išvengta pakartotinės viktimizacijos problematiškame rajone.

Darytina išvada, jog pats viktimizacijos faktas yra geriausias pakartotinės viktimizacijos grėsmės indikatorius. Žinoma, autorė nemano, kad visą bendrąją nusikaltimų prevenciją (prevencijos priemonės visai visuomenei, nedetalizuojant poveikio objekto, vykdoma makrolygiu,

---

⁵³ DAVIS, P.; FRANCIS, P.; GREER, C. *Victims, Crime and Society*. London: SAGE Publications Ltd, 2007, p. 19-20.

⁵⁴ MURRAY, L. *Repeat Victimization: A Danger Whatever the Crime*. National Center For Victims Of Crime, 2001. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.ncvc.org/ncvc/AGP.Net/Components/documentViewer/Download.aspx?DocumentID=38395>>.

⁵⁵ Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. *Saugios kaimynystės veiklos Vilniaus mieste tyrimo rezultatai, 2010*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-02-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/lit/tyr/SK-tyrimas.pdf>>. Atlikto „Saugios kaimynystės“ tyrimo Vilniaus mieste rezultatai parodė, jog geram projekto funkcionavimui labai trūksta būtent gyventojų pilietiškumo ir bendradarbiavimo tarpusavyje bei su projekto partneriais. Taip manė dauguma apklaustų respondentų.

⁵⁶ GOODEY, J. *Victims and Victimology: Research, Policy and Practice*. Edinburgh: Pearson Education Limited, 2005, p. 61-62.

nukreipta į bendrus viktimogeninius veiksnius, turinčius įtakos viktimizacijos procesu pagausėjimui)⁵⁷ reikėtų pakeisti tiksline individualiąja prevencija (prevencijos priemonės, nukreiptos į konkrečias aukas ar jų grupes, kurių savybės nulemia padidėjusį viktimiškumą, ypač taikytina pakartotinėms aukoms).⁵⁸ Tačiau daugiau dėmesio būtų naudinga skirti būtent pakartotinei viktimizacijai bei individualiai jos prevencijai Lietuvoje, taikiniu pasirenkant jau syki nukentėjusius nuo nusikalstamos veikos. Remiantis aptartais tyrimais ir jų rezultatais, darytina išvada, jog recidyvinę viktimizaciją būtų įmanoma gerokai sumažinti.

2.5. Nusikalstamų veikų aukų stereotipai, susiję su moteriškosios lyties aukų seksualine viktimizacija

Seksualiniai nusikaltimai yra labai sena ir opi visuomenės problema, apie juos jau šnekama Biblijoje bei randama atvaizdų senovės civilizacijų mene.⁵⁹ Tačiau paradoksalu, jog ši tema dėmesio viešojoje erdvėje susilaukė tik iškilus moterų-feministiniam judėjimui aštuntajame dešimtmetyje, kurio minties šalininkai teigė, jog smurtas prieš moteris yra apskritai patriarchalinės visuomenės išdava, o seksualinė prievarta- vyrų dominavimo prieš moteris tęsinys. Feministinėje doktrinoje teigiama, jog moters kūnas visuomenėje matomas kaip objektas, skirtas vyrui. Tokia išvada grindžiama istoriniu ir tradiciniu seksualinės prievartos teisiniu reguliavimu daugelyje pasaulio valstybių (anglo-saksų, artimųjų rytų ir kt. teisės tradicijose), kuomet išžaginimas laikytas turtiniu nusikaltimu vyro, atsakingo už moterį, atžvilgiu.⁶⁰ Taip pat daugelis autorių pabrėžia, jog mitai, gaubiantys seksualinę moterų viktimizaciją, tiesiogiai prisideda prie pastarosios ir taip pat turi didelės įtakos tiek pačių aukų supratimui, tiek socialinei, bei teisinei reakcijai į tokias nusikalstamas veikas.⁶¹

Visuomenei žinant, kad tokie nusikaltimai vis dėlto egzistuoja, tačiau nei mokslinėje erdvėje, nei visuomeniniame forume nevykstant diskusijai apie šią problemą, buvo sudaryta itin palanki terpė plisti mitams bei stereotipams, susijusiems su seksualine agresija. Šie mitai yra plačiai paplitę ir retai kvestionuojami.⁶²

---

⁵⁷ KIŠKIS, A.; et al. *Kriminologija. Vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 344- 349.

⁵⁸ Ten pat.

⁵⁹ SCHOLZ, S. *Sacred Witness: Rape in Hebrew Bible*. Minneapolis: Augsburg Fortress, 2010, p. 3-7. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-19]. Prieiga per internetą: <<http://fortresspress.com/media/downloads/0800638611Intro.pdf>> .

⁶⁰ WARD, A. C. *Attitudes toward rape: feminist and social psychological perspectives*. London: Sage Publications, 1995, p. 21- 27.

⁶¹ LAMB, S. *New Versions Of Victims: Feminists Struggle With The Concept*. New York: New York University Press, 1999, p. 108- 127.

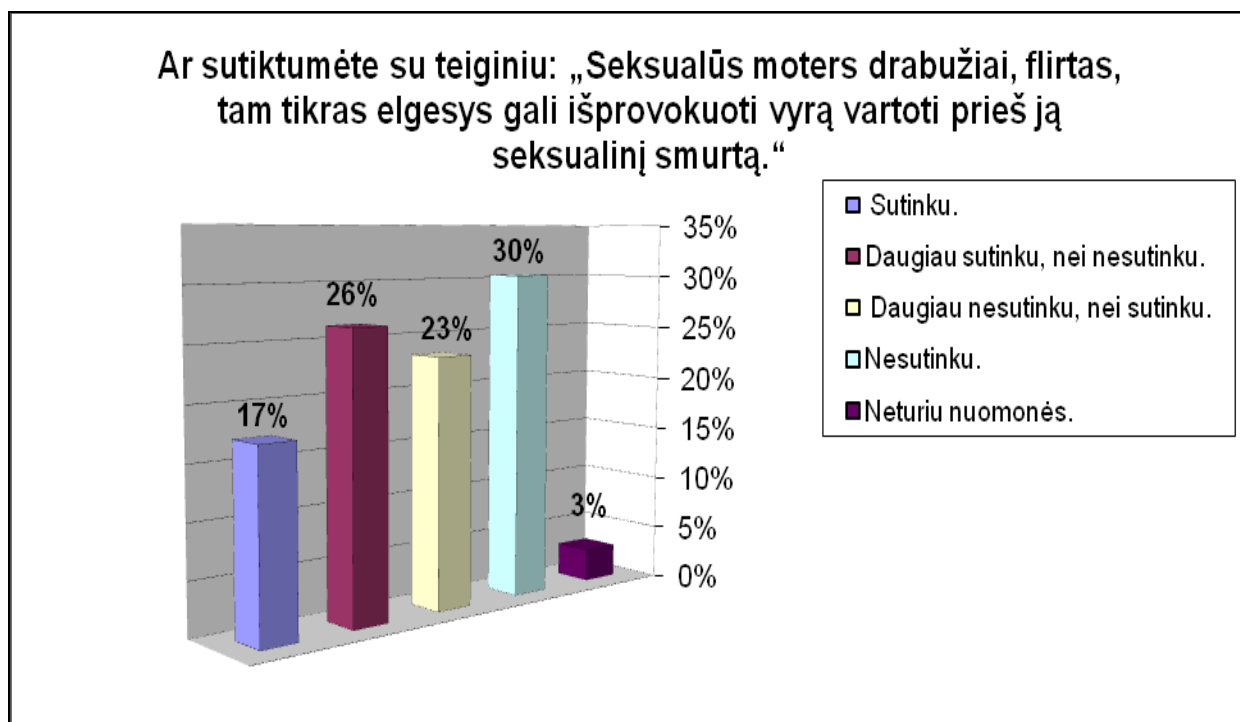
⁶² DU MONT J.; PARNIS D. *Judging Women. The Pernicious Effects of Rape Mythology*. p. 2-8. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-19]. Prieiga per internetą: <<http://pi.library.yorku.ca/ojs/index.php/cws/article/viewFile/8100/7280>>

Mitai, susiję su seksualiniais nusikaltimais, nors ir turėję daugiau galios prieš paplintant feministinio judėjimo idėjoms, toliau išlieka visuomenės sąmonėje. Tokie stereotipai smerkia nusikalstamų veikų aukas, verčia abejoti savo aukos statusu. Taip pat verčia manyti, jog aukos pačios yra kaltos dėl savo viktimizacijos, trukdo joms siekti teisingumo, pagalbos ir kitų būtinų žingsnių rehabilitacijai. Dar daugiau – išankstinis nusistatymas, įvairūs mitai ir nepagrįsti įsitikinimai sumenkina, padeda pateisinti arba netgi paneigti tokio nusikaltimo sunkumą.

Plačiau autorė nagrinės kelis konkrečius mitus, susijusius su seksualiniais nusikaltimais. Paplitęs požiūris, jog provokuojantis apsirengimo stilius, flirtas ar „netinkamas“ moterų elgesys su vyrais gali išprovokuoti seksualinę agresiją, ir kad moterys „pačios to prisiprašo“. Taip pat, jog vyrai negali kontroliuoti seksualinės aistros, ir, juos provokuojant, moterys tiesiog gauna, ko nusipelnusios; jog moterys, kurios patiria seksualinę agresiją, dažniausiai yra blogos reputacijos ir kiti.

Autorės atliktame tyrime taip pat buvo stengiamasi išsiaiškinti, kokių mastu yra paplitęs požiūris, kad moters apsirengimo stilius, ar tam tikras elgesys gali išprovokuoti seksualinį smurtą jos atžvilgiu. Tyrime respondentų buvo klausiama, ar jie pritartų tokiam teiginiui: „Seksualūs moters drabužiai, flirtas, tam tikras elgesys gali išprovokuoti vyrą naudoti prieš ją seksualinį smurtą.“ Su tokiu teiginiu tvirtai sutiko 17 proc. (34 iš 198 asmenų), o daugiau sutiko, nei nesutiko net 26 proc. (52 iš 198) apklaustųjų. Iš viso net 43 proc. (86 iš 198) respondentų yra linkę manyti, jog seksualūs moters drabužiai, flirtas ar kitas elgesys gali išprovokuoti vyrą panaudoti seksualinį smurtą prieš moterį. Tačiau tvirtą nesutikimą išreiškė 30 proc. arba 60 iš 198 asmenų, o daugiau nesutiko, nei sutiko su pateiktu stereotipiniu teiginiu – 23 proc. (46 iš 198) apklaustųjų. (žr. 5 lentelę.) Taigi iš viso vos 53 proc. (106 iš 198) asmenų netiki vienu didžiausiu moterų seksualinės viktimizacijos stereotipu. Paminėtina, jog didžioji dauguma nebaigtą teisinį išsilavinimą turinčių asmenų (65 iš 76) rinkosi būtent „nesutinku“ ir „daugiau nesutinku, nei sutinku“ atsakymo variantus. Tai vertintina itin teigiamai, nes manytina, jog teisinės žinios apie nusikalstamumą bei jo aukas turi teigiamos įtakos nestereotipiniam, bet faktais pagrįstam mąstymui, nes teisės studentai žymiai rečiau pritarė seksualinės viktimizacijos stereotipui. Šiuo klausimu nuomonės neturėjo 3 proc. arba 6 iš 198 apklaustųjų. Taigi, iš pateiktų apklausos duomenų darytina išvada, jog pritariantieji ir nesutinkantieji su neteisingu aptariamu stereotipu pasidalija praktiškai po lygiai. Pasitvirtina autorės iškelta hipotezė, jog moterų seksualinės viktimizacijos mitas, kuris paneigiamas ir plačiau aptariamas šiame skyriuje, yra labai paplitęs net ir tarp išsilavinusių respondentų.

5 lentelė. Apklaustos rezultatų procentinė išraiška.

Viktimologinės literatūros analizė pateikia ir kitokių stereotipų, kaltinančių seksualinių nusikaltimų aukas dėl jų patirtos viktimizacijos, pavyzdžiui: kuo respektabilė išžagintoji auka, tuo didesniu nusikaltimu kaltinamas žagintojas. Vertinant prieš ką – ištekęs ar išsiskyręs moteris – buvo vartotas didesnis smurtas, padarytas sunkesnis nusikaltimas, dažniausiai manoma, kad jeigu nusikalsta ištekęs moteris, toks nusikaltimas sunkesnis.⁶³ Taip pat paminėtina, jog tokios aukos charakteristikos, kaip patikimumas, gyvenimo būdas, charakterio bruožai, pranešimo apie nusikaltimą laikas, parodymų nuoseklumas, ryšiai su agresoriumi, turi įtakos nusikaltimo vertinimui tiek ikiteisminiame tyrime, tiek teismo proceso metu.⁶⁴ Taigi, pasižyminčios tam tikromis savybėmis šių nusikalstamų veikų aukos nusipelnė baudžiamosios teisės sistemos pagalbos bei resursų. Jos yra „tikrosios“ aukos, nekaltos ir niekaip neprisidėjusios prie nusikaltimo prieš jas įvykdymo, todėl yra „vertesnės“ teisinės apsaugos. Kita vertus, aukos, kurios nepatenka į „idealiųjų“ aukų kategoriją, apie kurią jau kalbėta ankstesnėje darbo potemėje, yra kvestionuojamos dėl savo viktimizacijos tikrumo. Šis fenomenas kyla dėl įvairių priežasčių, tokių kaip nusikalstamos veikos aukos gyvenimo įpročiai (priklausomybės) bei socio-ekonominė padėtis. Toks aukų vertinimas yra tiesiogiai susijęs su aukų kaltinimu, su įsitikinimu, jog moterys yra ir turi būti atsakingos už vyrų seksualinės agresijos valdymą, už rizikos apskaičiavimą bei neutralizavimą,

⁶³ ŽUKAUSKIENĖ, R. *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2006, p. 367-371.

⁶⁴ DU MONT, J.; PARNIS, D. *Judging Women. The Pernicious Effects of Rape Mythology*. p. 2-4. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-19]. Prieiga per internetą: < <http://pi.library.yorku.ca/ojs/index.php/cws/article/viewFile/8100/7280>

arba bent jau išvengimą. Šis požiūris atsakomybę dėl nusikalstamos veikos sufokusuoja ties bekontekste, „problematiška“ auka – taip pašalindamas socialinę atsakomybę už nusikaltimą bei už smurtą prieš moteris apskritai.⁶⁵ Akivaizdžiu laikytinas prostitucijos pavyzdys, kai respektabilumo bei patikimumo skalėje moterys, užsiimančios prostitucija, yra priešpastatomos „idealioms“ aukoms. Populiariai manytina, jog dėl savo užsiėmimo pobūdžio jos tiesiog negali būti išžagintos, todėl dažnai tampa itin žiaurių seksualinių nusikaltimų aukomis. Taip pat nuo priklausomybių kenčiančios, benamės, ir kitos, visuomenėje „nuvertinamos“ moterys, kaip tik ir yra pačios pažeidžiamiausios tokio pobūdžio nusikaltimams.⁶⁶ Išžaginimo mitai skatina smurtą prieš moteris ir provokuoja neigiamą visuomenės reakciją į tokią viktimizaciją patyrusias aukas.

Diskusija, kurios vienoje pusėje girdisi aukų kaltinimas, o kitoje- gynimas, ypač aštri, kai kalbama būtent apie išžaginimus/seksualinius prievartavimus/privertimą lytiškai santykiauti. Didžiausia kontraversija, arba dilema, autorės įsitikinimu, iškyla tuomet, kai bandoma kvestionuoti, ar tam tikruose išžaginimo atvejuose negali būti įžvelgta aukos prisidėjimo, arba įvykių pagreitinimo (angl. – *victim-precipitation*), ar prievartinis aktas visada yra nepateisinamas, brutalus dominavimas nuasmenintos, bejėgės aukos atžvilgiu? Iš tikrųjų, keliant tokį klausimą, reikėtų turėti omenyje, kad priklausomai nuo pasirinkto atsakymo, renkamsi ir tam tikrą veiksmų kryptį. Kas turėtų pasikeisti: moterų elgesys tarp vyrų, ar vyrų požiūris į moteris?

Taigi, priėmus aukos „kaltinimo“ poziciją, prevencijos pastangos, siekiant mažinti šių nusikalstamų veikų skaičių, pasisuka ir koncentruojasi ne ties agresyviais vyrais, ar teisėsaugos institucijomis, bet ties potencialiomis aukomis. Jeigu moteris nesąmoningai pati kuria nelaimę, tad jai ir iškyla pareiga nuolat mažinti riziką ir didinti savo saugumą.⁶⁷ Atrodytų, ganėtinai logiška pažiūra. Tačiau, argi tai ne tas pats mechanizmas, kaip bausmės baimė tariamai turėtų atgrasinti prievartautoją nuo nusikalstamų veiksmų? Deja, kriminologijos doktrina teigia, jog ne bausmės dydis, bet jos neišvengiamumas daro didesnę poveikį potencialiam nusikaltėliui.⁶⁸ Iškyla klausimas, kiek reikėtų gąsdinti moteris, kad jos be išimties galvotų, kaip rengiasi, su kuo bendrauja ir kur eina, besistengdamos išvengti gresiančio išžaginimo. Tam, kad išliktų „nekalta“ auka, moteris turėtų matyti žagintoją kiekviename vyriškosios lyties asmenyje. Ir, turint omenyje, kad „provokuojantis“ elgesys yra interpretacijos subjektas, kieno interpretacija turėtų būti priimta už

⁶⁵ NEAUMANN, C. E. *Sexual crime. A Reference handbook*. Santa Barbara: ABC-CLIO, LLC, 2010, p. 13- 16.

⁶⁶ RANDALL, M. *Sexual Assault Law, Credibility, and “Ideal Victims”*: Consent, Resistance, and Victim Blaming. *Canadian Journal of Women and Law*, p. 407- 416. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-26]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=07ee9d28-8271-4ab1-9e18-2373619a00af%40sessionmgr14&vid=3&hid=13> >.

⁶⁷ KARMEN, A. *Crime Victims: An Introduction To Victimology*. Thomson Learning: Wadsworth, Belmont, 2004, p. 122-125.

⁶⁸ KURY, H.; BRANDENSTEIN, M. „Naujo poreikio bausti“ klausimu- ar griežtesnės bausmės yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė? *Teisės problemos*, 2009, nr. 2(64), p. 34-51.

teisingą, nustatant „prisidėjimo“ prie nusikaltimo faktą: agresoriaus ar aukos, teisėsaugos institucijų, mokslininkų? Autorės nuomone, susiduriama su daug moralinių problemų stengiantis atsakyti į šiuos klausimus. Kadangi taip sunku kontroliuoti nusikaltėlių elgesį, „aukų kaltintojai“ stengiasi sumažinti seksualinių nusikaltimų dažnumą varžant būtent aukų elgesį, nes pažeminimas ir baimė yra vienos geriausių technikų masėms valdyti.⁶⁹

Aukos kaltinimai prisidėjus prie savo viktimizacijos pradėti kritikuoti nuo dvidešimto amžiaus aštuntojo dešimtmečio, kuomet feministinė ideologija su įniršiu ėmė kvestionuoti jau minėtą Amir M. atliktą tyrimą („*Patterns of Forcible Rape*“), kuriame analizuotas moteriškosios lyties aukų prisidėjimas prie žaginių/prievartavimų. Buvo mestas iššūkis jau populiariai išmintimi spėjusiam tapti mąstymui apie seksualinę agresiją moters atžvilgiu. Stengiasi pateikti alternatyvias teorijas, aiškinančias seksualinius nusikaltimus.⁷⁰

Brownmiller S., Hilberman E., Wood P. L., vienos iš pirmųjų feminisčių mokslininkių, ėmusios nagrinėti seksualinės prievartos mitus populiariosios spaudos, visuomenės, teisinės sistemos ir netgi sveikatos priežiūros kontekste. Jų darbai įnešė didelį indėlį į tokių mitų identifikaciją ir griovimą. Kyla klausimas, ar keičiasi ir jeigu taip, kiek keičiasi populiariusis požiūris į seksualinių nusikaltimų aukas, atsižvelgiant į viktimologijos, psichologijos, sociologijos ir kitų mokslų atstovų pastangas. Apžvelgus daugybės autorių atliktas įvairias studijas, analizuojamas Ward A. C. ir kitų autorių⁷¹, vykdytas skirtingose kultūrose, valstybėse, remiantis skirtingomis klausimynų skalėmis, galima teigti, jog tikėjimo išprievartavimo mitais mastas nedaug tepasikeitė nuo to laiko, kai ši problema pradėta kelti į viešumą.⁷² Ir, nors studijų rezultatai procentaliai varijuoja priklausomai nuo pasirinktos respondentų grupės (studentai, moterys, vyrai, tikslinė populiacijos dalis ar bendra, respondentų išsilavinimas, amžius, rasė, konservatyvios pažiūros į lyčių vaidmenis, apskritai smurto tolerancija ir kt.), galima daryti išvadą, jog didelis procentas visuomenės narių vis dėlto tokiais mitais tiki ir juos palaiko.⁷³

Tačiau, faktai, paneigiantys šiuos (aukos prisidėjimo prie išžaginimo) stereotipus, yra įrodyti sociologijos, psichologijos ir medicinos mokslų. Įsitikinimas, kad moteris gali išprovokuoti

---

⁶⁹ KARMEN, A. *Crime Victims: An Introduction To Victimology*. Thomson Learning: Wadsworth, Belmont, 2004, p. 125- 129.

⁷⁰ ELLIS, L. *Theories of rape: Inquiries into the causes of sexual aggression*. New York: Hemisphere Publishing Corporation, 1989, p. 1-16.

⁷¹ LAMB, S. *The Trouble with Blame: Victims, Perpetrators, and Responsibility*. USA: Harvard University Press, 1999, p. 23- 51.

⁷² WARD, A. C. *Attitudes toward rape: feminist and social psychological perspectives*. London: Sage Publications, 1995, p. 26- 31.

⁷³ SCHIAVONE, S. K.; LEVENSON, J. S.; ACKERMAN, A. R. Myths and Facts About Sexual Violence: Public Perceptions and Implications for Prevention. *Journal of Criminal Justice and Popular Culture*, 15 (3), 2008.

[interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-25]. Prieiga per internetą:

<<http://www.albany.edu/scj/jcipc/vol15is3/KatzSchiaivoneLevensonAckerman.pdf>>.

vyrą ją išžaginti savo apsirengimo stiliumi yra grįstas neteisinga vyrų seksualumo koncepcija, kuri nėra pagrįsta faktais. Tačiau tokia seksualinio nusikaltimo aukos „iniciatyva“ arba „nesipriešinimas“ kartais teismo traktuojami kaip kaltinamojo padėtį lengvinantys įrodymai.⁷⁴ Tas pats pasakytina ir apie nusikaltimus prieš kitos rasės ar homoseksualius asmenis.⁷⁵ Išžaginimo arba apskritai nusikaltimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui priežastys slypi ne nekontroliuojamoje seksualinėje aistroje, todėl neįmanoma „suvilioti“ ar seksualiai išprovokuoti vyro. Taip pat ši nusikalstama veika yra dažniausiai iš anksto apgalvojama, suplanuojama, todėl tai tik dar kartą pabrėžia, jog motyvai bei priežastys nėra impulsyvūs laiko prasme. Seksualinis nusikaltimas – tai agresijos protrūkis, naudojantis seksualinį smurtą kaip ginklą pykčiui, neapykantai išreikšti ir aukos užvaldymui, kontrolei bei pažeminimui pabrėžti. Ši agresija nėra sukelta užgniaužto seksualinio susijaudinimo, o greičiau sąlygota paniekos išsirinktai aukai ir, apskritai, moterims. Išprievartaujamos ne tik jaunos, patrauklios merginos, tamsiu paros metu atsidūrusios skersgatvyje vienos. Išprievartavimų aukos yra įvairaus amžiaus, išorinių bruožų, religijos, etninės kilmės.⁷⁶ Įvairių kitų nusikalstamų veikų aukos, kaip pavyzdžiui plėšimų, dažniausiai nėra kaltinamos, jog pačios „to prisiprašė“. Tas pats, autorės įsitikinimu, turėtų būti manoma ir apie nuo seksualinės agresijos nukentėjusius asmenis. Be to, šiam nusikaltimui neįmanoma „pritaikyti“ ankstesnėse darbo dalyse aptarto „prisidedančios“ aukos apibrėžimo. Kaip aptarta istorinės stereotipų analizės skyriuje, kai kurių autorių teigimu, aukos panaudotas smurtas (verbalinis, fizinis) gali sukelti smurtą pastarosios atžvilgiu. Tačiau neįmanoma netgi „seksualiai provokuojančio“ elgesio ar apsirengimo priskirti prie agresijos ar įžanginio smurto, kuris iššauktų tokį atsaką aukos atžvilgiu. Tyrimai teigia⁷⁷, jog didžiausias veiksnys moterims tapti seksualinės agresijos aukomis yra ne visa tai, ką autorė jau įvardijo kaip neteisingą koncepciją-stereotipą, o alkoholio vartojimas. Intoksikuotos moterys dažniausiai pervertina situacijos riziką bei savo gynybos galimybes.⁷⁸

⁷⁴ JONES, S. *Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 227; taip pat MEADOWS, R. J. *Understanding Violence and Victimization*. New Jersey: Prentice-Hall Inc., 2007, p. 26.

⁷⁵ HALE, C.; HAYWARD, K.; WAHIDIN, A.; WINCUP, E. *Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 493-495.

⁷⁶ NEAUMANN, C. E. *Sexual crime. A Reference handbook*. Santa Barbara: ABC-CLIO, LLC, 2010, p. 29-34.

⁷⁷ 1. McCAULEY, J. L.; CALHOUN, K. S.; GIDYCH, C. A. Binge Drinking and Rape: A Prospective Examination of College Women With a History of Previous Sexual Victimization. *Journal of Interpersonal Violence*. 2010-01-12 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-19]. Prieiga per internetą: <http://jiv.sagepub.com/content/early/2010/01/12/0886260509354580.full.pdf> .

⁷⁸ TESTA, M.; LIVINGSTON, J. A.; HOFFMAN, J. H. *Does sexual victimization predict subsequent alcohol consumption? A prospective study among a community sample of women*. University at Buffalo, Research Institute on Addictions, Elsevier Ltd. New York, 2007. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-25]. Prieiga per internetą: http://www.sciencedirect.com/science?_ob=MIimg&_imagekey=B6VC9-4NXRMN0-8-1&_cdi=5949&_user=1075449&_pii=S030646030700175X&_origin=gateway&_coverDate=12%2F31%2F2007&_sk=999679987&view=c&wchp=dGLbVlz-zSkWA&md5=d3405fd3984535bc987df993cea91115&ie=/sdarticle.pdf .

Seksualinės viktimizacijos stereotipai yra glaudžiai susiję su lyčių vaidmenų problematika visuomenėje, moters padėtimi ir asmeninių santykių agresija tarp lyčių. Kristine M. Chapleau “Sistemos pateisinimo teorija”⁷⁹ teigia, jog tikėjimas tokiais mitais koreliuoja su prieštaringu seksizmu, kuomet tikima tiek teigiamais, tiek neigiamais konstruktais apie vyriškumą bei moteriškumą. Pavydžiu laikytina nuostata, jog moterys savo seksualumu stengiasi kontroliuoti vyrus, tačiau jos taip pat suvokiamos kaip partnerės bei motinos. Taip moterys yra kartu ir pažeminamos, ir išaukštinamos, patvirtinant aukštesnę vyriškosios lyties *status quo*. Pripažinimas, kad vyrai turi dominuoti visuomenėje dėl savo prigimties, yra pripažinimas, jog moterys turi jiems vienokiu ar kitokiu būdu paklusti. Tokių santykių prieštarumas kuria lyčių nelygybę. Taip pagrindžiamas aptartų seksualinės viktimizacijos stereotipų pateisinimas. Tokią stereotipų kilmę grindžia ir kitų autorių atlikti tyrimai, susieję moterų aukų kaltinimą su vadinamuoju tradiciniu, arba konservatyviu požiūriu į moteris ir lyčių vaidmenis apskritai skirtingose kultūrose. Kuo labiau moters vaidmuo visuomenėje yra nuvertinamas, tuo plačiau paplitęs neigiamas požiūris į seksualinio smurto aukas.⁸⁰ Taigi, stereotipai, susiję su lyčių vaidmenimis, su tuo, kokio elgesio tikimasi iš asmenų, formuojasi drauge su lytinės identifikacijos ir socializacijos procesais. Tinkamos lytinės socializacijos pagrindinis veiksnys – tai visuomenės kultūrinės, pasaulėžiūrinės, vertybinės aplinkos branda.⁸¹ Tokių pažiūrų išmokstama labai ankstyvame amžiuje, todėl tikslinga kurti ilgalaikę strategiją nuo pirmųjų mokymosi institucijų, siekiant rasti sprendimą smurto ir su lytimi susijusių stereotipų paplitimo mastui sumažinti. Tyrimai rodo, kad įvairios lavinimo ir švietimo programos turi teigiamos įtakos keičiant požiūrį į moteris, nukentėjusias nuo seksualinių nusikaltimų.⁸²

Akivaizdu, jog egzistuoja ryšys tarp stereotipų socialinėje ir teisinėje terpėje bei seksualinių nusikaltimų latentškumo. Aukų kaltinimo dėl padaryto nusikaltimo požiūris, prisidedantis prie kitų seksualinių nusikaltimų latentškumo veiksnių, dar labiau sumažina tikimybę, kad seksualinės prievartos aukos kreipsis į teisėsaugos institucijas ir žinoma, kaip jausis po pareiškimo dėl įvykdyto nusikaltimo. Tai apsunkina baudžiamosios justicijos sistemos efektyvumą, sumažina priemones ir našumą sprendžiant seksualinės viktimizacijos problemas. Todėl darytina išvada, jog seksualinės

---

⁷⁹ CHAPLEAU, K. *The Effect of Victim Status and System Threat on Rape Myth Acceptance*. p.18-24. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-06]. Prieiga per internetą: <http://epublications.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1055&context=dissertations_mu&sei-redir=1#search=%22The+Effect+of+Victim+Status+and+System+Threat+on+Rape+Myth+Acceptance%22>.

⁸⁰ WARD, A. C. *Attitudes toward rape: feminist and social psychological perspectives*. London: Sage Publications, 1995, p. 52-53.

⁸¹ PURVANECKIENĖ, G.; et al. Lytiškumas bendrojo lavinimo mokyklose ir universitete. *Lytiškumas ir švietimas: pažiūrų, stereotipų ir ugdymo turinio tyrimai*. Mokslo darbai. Vilnius: Moterų informacijos centras, 2001.

⁸² MONT J. D.; PARNIS, D. *Judging Women. The Pernicious Effects of Rape Mythology*. p. 2-8. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-19]. Prieiga per internetą: <<http://pi.library.yorku.ca/ojs/index.php/cws/article/viewFile/8100/7280>>.

viktimizacijos stereotipai turi būti suprantami platesniame socialiniame, politiniame kontekste, atsižvelgiant į lyčių skirtumą, žmogaus seksualumo bei psichologijos mokslų doktrinas.

2.6. Nusikalstamų veikų aukų stereotipai, susiję su vyriškosios lyties aukų viktimizacija

Feministinis judėjimas, sistematiškai analizuodamas moterų socialinę padėtį, nuolat kvestionuodamas viktimologijos bei kriminologijos teorijas ir kurdamas naujas, didžiai prisidėjo prie šių disciplinų plėtojimo, moterų, vaikų problemų iškėlimo į mokslinę bei viešąją erdvę, taip pat prie aukų teisių gynimo bei populiarus požiūrio į jas keitimo. Feminizmas ne tik pasiūlė naują ideologiją su patriarchalinės visuomenės koncepcija bei moters gyvenimu joje apskritai, bet ir pritaikė šią koncepciją aiškinant nusikaltimus prieš jas, taip stengiantis geriau suprasti vyrų dominavimo priežastis ir jas pašalinti. Buvo viešai pripažintos tiesos apie moterų diskriminaciją vyrų atžvilgiu, apie „pamirštas“ šeimyninio smurto aukas, taip pat seksualinę agresiją, nuo kurios žymiai didesniais mastais nukenčia moterys. Toks moterų teisių pripažinimas, akademinis bei socialinis interesas – ypačingai sveikintinas ir buvo būtinas norint geriau suprasti aukų poreikius bei spręsti jų problemas. Tačiau taip pat reikia pastebėti, kad ši ideologija, gindama moteris, jų teises, į akademinį diskursą iškėlė klausimus, ne tik kokių mastu nusikalstamumas yra vyrų „produktas“, bet ir tai, jog vyrų nusikalstamumas yra nukreiptas prieš moteris. Taigi, prieita ginčytina išvada, jog vyras – nusikaltėlis, o moteris – auka. Tai suponuoja specifinės vyrų viktimizacijos, o moterų – specifinio nusikalstamumo dingimą, praradimą, paslėpimą. Toks paplitęs požiūris, autorės nuomone, sukūrė arba padėjo atsirasti naujiems stereotipams, susijusiems su aukomis – vyrais.⁸³ Aptariamieji stereotipai daro didelę neigiamą įtaką tam tikrų nusikalstamų veikų aukoms ir supratimui apie jas. Kokį poveikį dabartiniam populiariajam suvokimui apie aukas – vyrus turėjo viktimologinės aukų studijos bei radikalusis feminizmas ir nuo kokių stereotipų, susijusių su tam tikros kategorijos aukomis, nukenčia vyriškosios lyties aukos, autorė mėgins atsakyti šioje darbo dalyje.

Kaip kalbėta ankstesniuose darbo skyriuose, paplitęs „idealių“ aukos stereotipas yra paneigiamas viktimologijos mokslo, o įvairių empirinių tyrimų pripažįstamas faktas – jog dažniausiai statistiškai pasitaikančios aukos daugumoje nusikalstamų veikų – jauni vyrai. Tačiau, egzistuoja kelios išimtys šiai taisyklei, – tai buitinio smurto šeimoje bei išprievartavimų nusikalstamos veikos, – kurių aukos, kaip žinoma, dažniausiai yra moterys. Būtent iš tokio fakto, jog dažniausiai nuo šių nusikaltimų nukenčia moterys, išsivystė keli itin paplitę stereotipai, kurių

---

⁸³ HOYLE, C.; YOUNG, R. *New Visions of Crime Victims*. Oxford :Hart Publishing, 2002, p. 25- 30.

kompleksiškas priežastis ir neigiamas pasekmes nukentėjusiesiems asmenims autorė panagrinės plačiau.⁸⁴

Seksualinis ir partnerių smurtas yra vieni iš mažiausiai visuomenėje suprastų nusikaltimų, kurių priežastys kiekvieno interpretuojamos pagal turimų žinių lygį. Kalbant apie šiuos nusikaltimus prieš vyriškosios lyties asmenis, dažnai susiduriama su įvairiomis klaidingomis nuostatomis – stereotipais. Visų pirma abejojama, ar vyras apskritai gali būti lytiškai išprievartautas ar priverstas lytiškai santykiuoti prieš savo valią dėl fiziologinių – biologinių skirtumų. Antras paminėtinas mitas – jog prieš vyrus panaudota seksualinė agresija yra ne tokia žalinga nei toks pats elgesys prieš moteris, nes vyrų įgimta „seksualinė motyvacija“ moterų atžvilgiu skatina juos inicijuoti seksualinius santykius. Panaši problema iškyla ir kalbant apie smurto šeimoje atvejus prieš vyriškosios lyties asmenis. Visuomenėje susiformavęs tipinis įsivaizdavimas, jog šeimoje smurtautoju gali būti tik vyras žmonos atžvilgiu, nes paprastai vyras įsivaizduojamas kaip stiprioji, o moteris – kaip silpnoji lytis.⁸⁵ Paprastai policijos įstaigose registruojami pranešimai apie smurtą šeimoje patenka į bendrą statistiką. Todėl tiksliai sunku pasakyti, ar dažnai į teisėsaugininkus kreipiasi nuo moterų nukentėję vyrai. Moteris linkusios dažniau naudoti psichologinį, o ne fizinį smurtą, tačiau šiame darbe koncentruojamasi ties nusikaltimais ir baudžiamaisiais nusižengimais, todėl toks smurtinis elgesys, neturintis objektyviosios nusikalstamos veikos sudėties, nepatenka į analizuojamos temos spektrą.

Autorės atliktoje apklausoje buvo užduoti klausimai abiejų stereotipų paplitimui iširti. Užduotais klausimais buvo teiraujamasi, ar respondentai sutiktų su patektu teiginiu, jog „Tikras vyras niekada negali būti seksualiai išprievartautas/priverstas lytiškai santykiuoti prieš savo valią.“ Taip pat prašyta pareikšti teigiamą arba neigiamą nuomonę dėl teiginio: „Smurto šeimoje atvejais smurtautojas yra vyras, o auka- moteris.“ Pirmiausia aptarsime klausimo, tiriančio vyrų seksualinės viktimizacijos stereotipą, apklausos rezultatus. Į pateiktą minėtą klausimą teigiamai atsakė 17 proc. arba 34 iš 198 asmenų. Atsakymo variantą „daugiau sutinku, nei nesutinku“ pasirinko 22 proc. apklausoje dalyvavusių asmenų (43 iš 198). Taigi stereotipą, jog tikras vyras negali būti išžagintas, palaiko 39 proc. arba 77 iš 198 apklaustųjų, turinčių arba besistengiančių įgyti tiek teisinį, tiek neteisinį aukštąjį išsilavinimą. Tvirtą nesutikimą su tokiu teiginiu išreiškė 37 proc. (74 iš 198) asmenų, o tai yra beveik tiek pat, kiek ir pritariančių kartu su labiau pritariančiais. Daugiau nesutiko, nei sutiko su stereotipiniu įsivaizdavimu 18 proc. (35 iš 198) apklausos dalyvių. Sudėjus

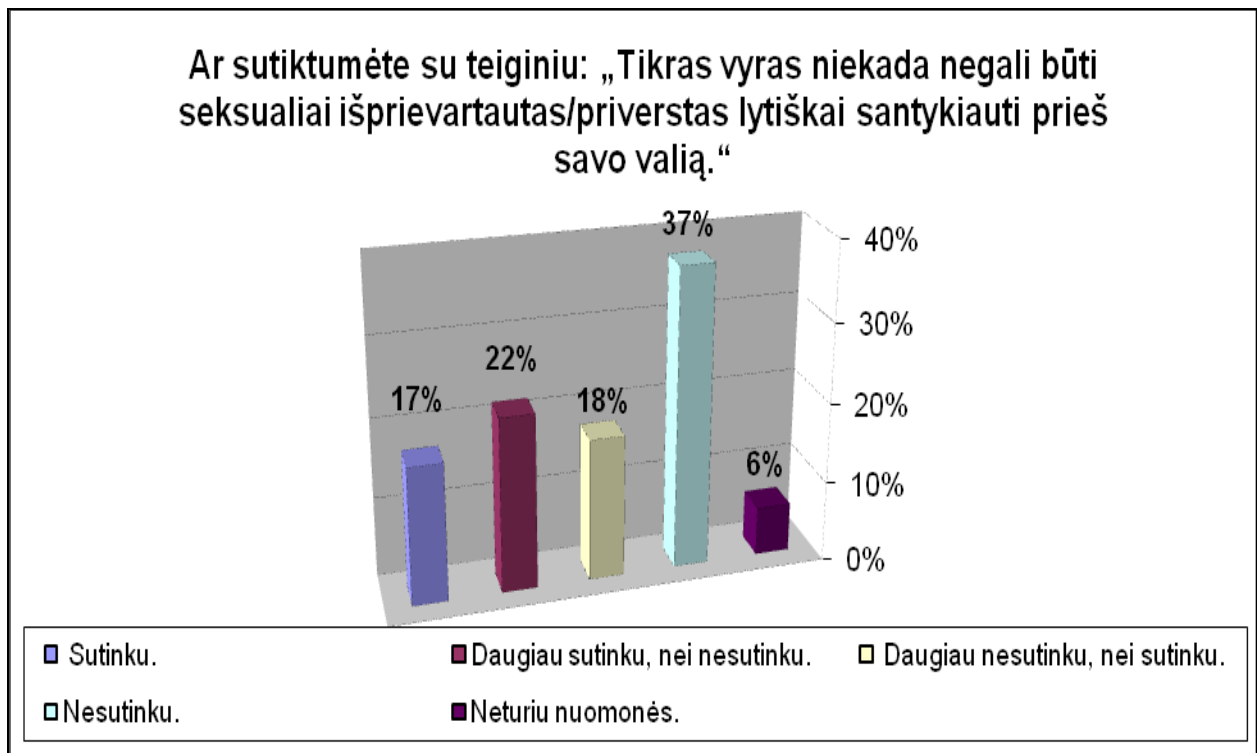
---

⁸⁴ DAVIS, P.; FRANCIS, P.; GREER, C. *Victims, Crime and Society*. London: SAGE Publications Ltd, 2007, p. 145-151.

⁸⁵ MUEHLENHARD, C. L.; KIMES, L. A. The Social Construction of Violence: The Case of Sexual and Domestic Violence. *Personality and Social Psychology Review*, 1999. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-20]. Prieiga per internetą:<<http://psr.sagepub.com/content/3/3/234.full.pdf+html>>.

netikinčius vyrų seksualinės viktimizacijos mitu, darytina išvada, jog vos daugiau nei pusė- 55 proc. (109 iš 198) respondentų atsižvelgia į faktą, jog seksualinio nusikaltimo auka gali tapti bet kuris asmuo, nepriklausomai nuo jo lyties. Taip pat pabrėžtina, jog teisės mokslus studijuojantys asmenys dažniausiai nepritarė arba daugiau nepritarė pateiktam teiginiui (65 iš 76 respondentų). Šiuos atsakymo variantus turintys teisiųjų žinių rinkosi dažniau, nei apklaustieji su kitokiu aukštuoju išsilavinimu. Šiuo klausimu nuomonės neturėjo 6 proc. arba 12 iš 198 apklaustųjų. (žr. 6 lentelę) Taigi, iš atlikto tyrimo duomenų matyti, jog viktimologinėje literatūroje aptariamas vyrų seksualinės viktimizacijos stereotipas, kurio problematika ir neigiamos pasekmės vyriškosios lyties nusikalstamų veikų aukoms yra nagrinėjamos šiame darbo skyriuje, yra paplitęs ir palaikomas didelės dalies apklaustų respondentų.

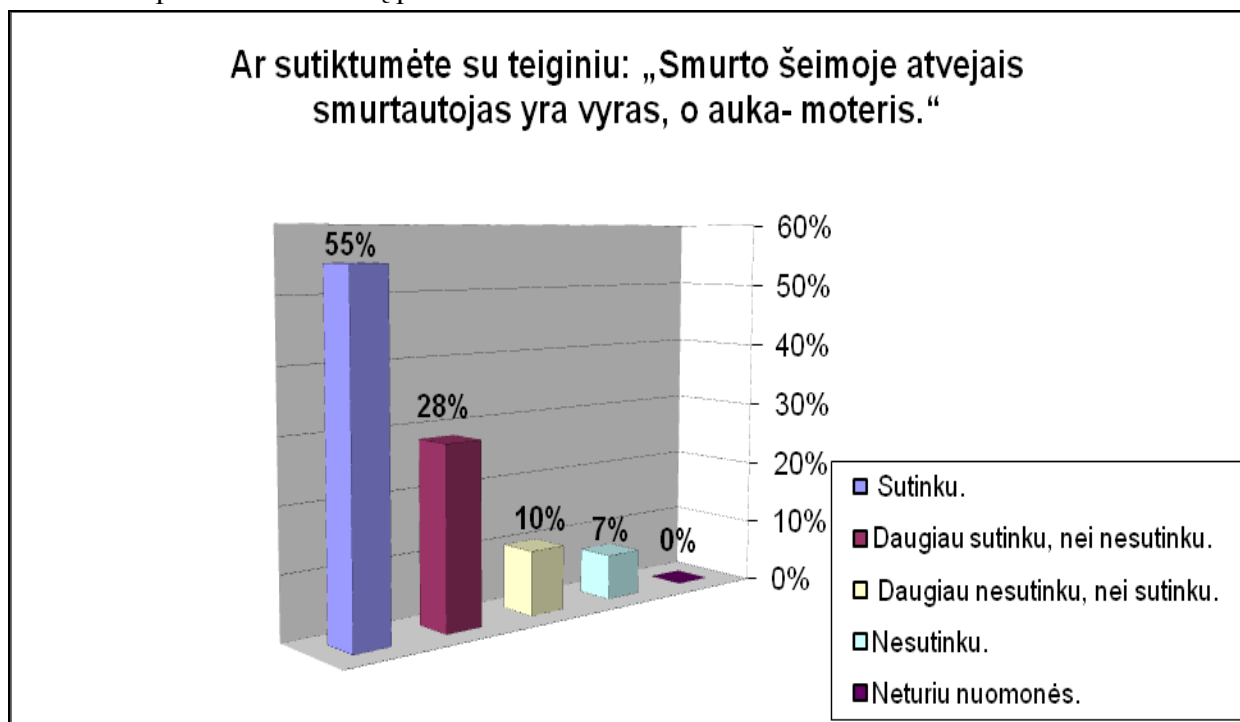
6 lentelė. Apklaustos rezultatų procentinė išraiška.

Antras klausimas, susijęs su vyriškosios lyties aukų viktimizacijos stereotipais, kuris buvo užduotas autorės apklaustos dalyviams, skambėjo taip: “Ar sutiktumėte su teiginiu: „Smurto šeimoje atvejais smurtautojas yra vyras, o auka- moteris.“ Net 55 proc. (108 iš 198) tyrimo dalyvių pritaria tokiam teiginiui. Daugiau sutinka, nei nesutinka su šiuo stereotipu dar 28 proc. (56 iš 198) apklaustųjų. Iš viso tokią stereotipinę nuomonę, jog šeimoje smurtauja tik vyrai, ir jog vyriškosios lyties asmuo negali tapti tokio smurto auka, palaiko net 83 proc. arba 164 iš 198 respondentų. Šis

skaičius, palyginus su asmenų, kurie nesutinka – 7 proc. (14 iš 198) arba daugiau nesutinka, nei sutinka su tokiu teiginiu – 10 proc. (20 iš 198), yra vienareišmiškai sudarantis absoliučią daugumą. (žr. 7 lentelę.) Tokia išvada darytina ir išanalizavus nebaigtą teisinį išsilavinimą turinčiųjų atsakymus, nes dažniausiai rinktasis buvo stereotipinis požiūris, kaip ir likusiųjų apklausos dalyvių. Iš aptartų apklausos rezultatų darytina neabejotina išvada, jog šeimyninio smurto prieš vyrus stereotipas yra bendra, dažniausiai pasitaikanti nuomonė tarp apklaustųjų. Šio stereotipo paneigimas ir pasekmės su tuo susiduriančioms aukoms toliau bus aptariamoms šiame skyriuje.

7 lentelė. Apklausos rezultatų procentinė išraiška.

Įsitikinimas, kad tik moterys gali nukentėti nuo šeimyninio arba seksualinio smurto, kad vyrams tapti tokių nusikaltimų aukomis yra paprasčiausiai neįmanoma, arba mažų mažiausiai „nevyriška“, tarsi padaro šių nusikaltimų vyriškosios lyties aukas nematomas ne tik visuomenėje, bet ir oficialiosiose institucijose. Neabejotinai, vyriškosios lyties aukos taip pat kenčia nuo tokio pobūdžio nusikaltimų, tačiau jų pačių suvokimas bei viešoji visuomenės nuomonė, jog fiziškai silpnesnės moterys negali viktimizuoti vyrų, iš esmės neleidžia pamatyti tikrojo tokių nusikaltimų masto. Vakarų visuomenėje vyriškumas suvokiamas kaip tam tikrų būtinų savybių visuma. Tvirtumas, agresyvumas, konkurencingumas, dominavimas, gebėjimas pasirūpinti savimi – tai bruožai, kuriuos „tikri“ vyrai praranda, jei pripažįsta viktimizacijos faktą. Kodėl vyrams sunku susitaikyti su asmenine viktimizacija, identifikuoti save su „aukos“ vaidmeniu, pripažinti skriaudą,

išreiškia požiūris, jog „tikri vyrai neverkia“, kartojamas berniukams nuo pat mažumės. Iš čia kyla nenoras pranešti suinteresuotoms institucijoms apie įvykusią viktimizaciją, nes bijoma nesupratimo, pasmerkimo, pačio asmenybės branduolio – vyriškumo – kvestionavimo. Kyla reliatyvus vyrų – aukų „nematomumas“ oficialioje nusikaltimų statistikoje, o ypač kalbant apie „gėdingiausias“ nusikalstamas veikas – seksualinę ar smurtinę agresiją vyrų atžvilgiu, ypač jei agresorius – moteris.⁸⁶

Pavyzdžiui, kasmet Didžiojoje Britanijoje vykdoma *The British Crime Survey* atskleidžia, jog procentali išraiška tiek vyriškosios, tiek moteriškosios lyties asmenų, nukentėjusių nuo šeimyninio partnerių smurto (patyrusių įvairaus laipsnio sveikatos sutrikdymų, fizinio skausmo sukėlimo) yra praktiškai vienoda kiekvienais metais.⁸⁷ Ir, nors tokios agresijos pasekmės moterims dažniausiai būna sunkesnės nei vyrams dėl fizinių jėgų skirtumo, tačiau tai nepaneigia fakto, jog vyrai lygiai taip pat kenčia nuo šios nusikalstamos veikos. Šeimyninio smurto tyrimų koncentracija ties moteriškosios lyties aukomis gali būti paaiškinta būtent sunkesnių pasekmių, apie kurias garsiau kalbama, kontekste, tačiau tokį įsivaizdavimą gali iškreipti jau aptartos priežastys ir vyrų nenoras/nesugebėjimas būti silpniems ar pripažinti ir pranešti apie tokios viktimizacijos faktą.⁸⁸

Pripažintina, jog vyrai dažniau nusikalsta, nei tampa tokio pobūdžio aukomis, tačiau kai jie vis dėlto nukenčia nuo tokio nusikaltimo, neranda tinkamos pagalbos. Dauguma paramos centrų Lietuvoje yra skirti išskirtinai moterims (net pavadinimuose figūruoja žodis „moteris“)⁸⁹, todėl vyrai nesikreipia pagalbos ne vien todėl, kad jiems tai padaryti yra labai sunku psichologiškai, bet ir todėl, kad dažniausiai nėra kur. Tokia padėtis sudaro sąlygas dar didesniai stigmatizavimui, izoliacijai bei tolimesnei viktimizacijai. Tokia situacija itin aktuali mažesniuose Lietuvos miestuose. Tik Vilniuje⁹⁰ ir Kaune nuo 2009 m. yra įsikūrę Vyrų krizių centrai, kurie savo tikslais įvardina visapusišką pagalbą vyrams, susidūrusiems su psichologinėmis, socialinėmis, teisinėmis problemomis. Taip pat akcentuojamas smurto šeimoje mažinimas vykdant prevencijos programas.⁹¹ Pasak Vilniaus vyrų krizių ir informacijos centro steigėjo Algirdo Meškausko bei Kaune įsikūrusio Vyrų krizių centro konsultantės Aušros Vyšniauskienės, rimčiausia smurtą patiriančių vyrų

⁸⁶ HOYLE, C.; YOUNG, R. *New Visions of Crime Victims*. Oxford: Hart Publishing, 2002, p. 23- 25.

⁸⁷ British Crime Survey (2008/09) – Statistical Volume 2 (England and Wales). Male Victims - Domestic and Partner Abuse Statistics. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.mankind.org.uk/pdfs/Statistics%20-%20Male%20Victims%20of%20Domestic%20Abuse%20%28April%202010%29.pdf>>.

⁸⁸ GOODEY, J. *Victims and Victimology: Research, Policy and Practice*. Pearson Education Limited, Edinburgh, 2005, p. 82- 86.

⁸⁹ Moterų informacijos centras. *Nevyriausybių organizacijų moterims duomenų bazė*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.lygus.lt/ITC/nvo.php>>.

⁹⁰ Vilniaus Vyrų krizių centro oficialusis puslapis. Bendra informacija apie vyriškosios lyties aukas ir teikiama įvairiapusė pagalba. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.vyrukrc.lt/>>.

⁹¹ Kauno Vyrų krizių centro oficialusis puslapis. Bendra informacija apie vyriškosios lyties aukas ir teikiama įvairiapusė pagalba. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.kaunovkc.lt/>>.

problema- baimė prašyti pagalbos. „Vyrų smurtas šeimoje akcentuojamas visuomenėje dėl fiziologinių priežasčių. Vyrai yra fiziškai stipresni, todėl dažniausiai jiems tenka smurtautojo etiketė. Tačiau nevalia sakyti, kad nebūna priešingai. Esama šeimų, kuriose smurto auka galėtų vadinti vyrą.“⁹² Abu specialistai pritaria, jog visuomenės požiūris ir iššaknių stereotipai dėl moterų smurto prieš vyrus sumažina besikreipiančiųjų skaičių ir tampa didele kliūtimi, kuri trukdo tokiems centrams tikslingai funkcionuoti. Iškyla dar didesnė paskata visuomenės ir rizikos grupių švietimui, kad asmenys, susidūrę su tokiomis problemomis, visų pirma žinotų, kad galima ir reikia kreiptis, ir antra, kad tokia pagalba egzistuoja.

Seksualinių nusikaltimų prieš moteris latentiskumas yra labai didelis dėl moterų nesikreipimo į teisėsaugos institucijas. Vyrų aukų tokiais atvejais latentiskumas yra dar didesnis, todėl neįmanoma nustatyti, koks iš tikrųjų yra tokių aukų skaičius.⁹³ Nei Lietuvos, nei užsienio oficialiojoje nusikalstamumo statistikoje nėra arba beveik nėra ši nusikaltimą atspindinčių skaičių, kurie iliustruotų problemos mastą. Tačiau darbe autorės nagrinėjama mokslinė literatūra šia tema suponuoja, jog vyrų seksualinės viktimizacijos mastą numatančių rodiklių reikia ieškoti viktimologiniuose tyrimuose, ir, kad tokie rodikliai yra kur kas didesni, nei užfiksuojama oficialiuose šaltiniuose, būtent dėl jau darbe aptartų priežasčių. Seksualinės vyrų viktimizacijos paplitimą iliustruojantys skaičiai varijuoja priklausomai nuo tyrimų bei jų autorių pasirinktų metodų, terminijos, respondentų grupės. Pavyzdžiui, vienas iš tokių Scarce M. tyrimų, aprašytų jo knygoje „*Male on Male Rape: The Hidden Toll of Stigma and Shame*“ teigia, jog nuo 5 iki 10 procentų išprievartavimų aukų tampa vyriškosios lyties asmenys.⁹⁴ Ypatingai aukštas procentas seksualinės prievartos aukų vyrų yra tarp labai jauno amžiaus paauglių ir studentų (vidutinis aukos amžius- 17 metų). Seksualinis smurtas prieš vyrus mažai kuo skiriasi nuo tokio pat pobūdžio veikų prieš moteris. Naudojama fizinė agresija, ginklai, grasinimai, alkoholis ar narkotikai ir kitos smurtinės priemonės. Kaip ir moterų užpuolimų atvejais, jie gali pažinoti agresorių arba ne, jų gali būti vienas ar keli, jie gali būti tiek vyriškosios, tiek moteriškosios lyties.⁹⁵ Holmes W. C. ir Slap G.

---

⁹² BAREIŠIS, A. *Moterų pyktis stipresnis už kumštį*. Straipsnis iš „Lietuvos žinios“. 2011-03-26. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-03-26]. Prieiga per internetą: <http://www.lzinios.lt/lt/2011-03-26/pirmas_puslapis/moteru_pyktis_stipresnis_uz_kumsti.html?print>.

⁹³ BROCHMAN, S. *Silent Victims: Bringing Male Rape Out of the Closet*. The Advocate. Los Angeles: Liberation Publications, 1991, p. 38-43.

⁹⁴ LYDE, M. D. Male on Male Rape: The Hidden Toll of Stigma and Shame. *Journal of Sex Research*, 1999. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-20]. Prieiga per internetą: <http://findarticles.com/p/articles/mi_m2372/is_2_36/ai_54882525/>.

⁹⁵ STRUCKMAN-JOHNSON, C.; STRUCKMAN-JOHNSON, D. Acceptance of male rape myths among college men and women. *Sex Roles. Journal of Sex Roles. Volume 27, Numbers 3-4*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.springerlink.com/content/k517v81u2r66k427/fulltext.pdf>>.

B. atlikta 166 viktimologinių tyrimų, vykdytų nuo 1985m. iki 1997m. apžvalga⁹⁶ nurodo, jog nuo 4 proc. iki 16 proc. vyriškosios lyties tiriamųjų iš bendrosios populiacijos, apklausti naudojant įvairius klausimynus ir “*self report*” anketas, praeityje yra patyrę seksualinį smurtą. Dar didesnis procentas apklaustųjų nurodė turėję nepageidaujamų seksualinių santykių iš rizikos grupių, tokių kaip benamiai (8 proc.), pabėgę iš namų jaunuoliai (21 proc.), buvę kaliniai (39 proc.), psichinių sutrikimų turintys asmenys (24 proc.) ar infekcinių ligų klinikų pacientai (34 proc.), asmenys, patys įvykdę seksualinius nusikaltimus (41 proc.) Tokių apklausų ir tyrimų rezultatai varijuoja priklausomai nuo pasirinktų terminų seksualiniam smurtui bei jo “lygiams” apibrėžti (išskiriant seksualinį prievartavimą, žaginimą bei kitokį lytinės aistros tenkinimą). Taip pat įtakos gautiems rezultatams turi pasirinktas tyrimo metodas- anketos, interviu nurodo mažesnius procentus tokią patirtį turinčių respondentų nei apklausa elektroninėmis priemonėmis. Paminėtini ypatingo priklausomybių reabilitacijos klinikos pacientų tyrimo, atlikto Schatzel-Murphy E. A. *et al.*, rezultatai, kurie buvo renkami ilgesnį laiką, ir iš pradžių nurodę vos 0-4 proc., o tyrimo pabaigoje tų pačių tiriamųjų rezultatai šokteli iki 18-23 proc., teigiant, jog, atsiradus psichologiniam ryšiui tarp tiriamųjų bei tyrėjų, buvo pašalinta stereotipo, pasmerkimo baimė ir todėl galutiniai rezultatai taip ženkliai skyrėsi nuo pirminių.⁹⁷ Apibendrinant didelės imties tyrimų rezultatus, darytinos tokios išvados: didžiausi veiksniai, turintys įtakos seksualinės viktimizacijos rizikai yra socio-demografiniai: amžius, rasė, ekonominė, socialinė padėtis. Absoliuti dauguma tokių nusikalstamų veikų apskritai yra nepranešama, bet remiantis apklausų rezultatais teigiama, jog nuo 6 proc. iki 20 proc. visų išprievartavimų/žagininimų aukų yra vyriškosios lyties.⁹⁸

Vyriškosios lyties aukos nesiskiria nuo moteriškosios lyties aukų vien tik savo lytimi, bet ir reakcija į viktimizaciją, bei daugeliu kitų dalykų, todėl jų poreikiai ir pagalbos specifika, kaip atskiros aukų kategorijos, nusipelno būti pripažinti ir deramai įvertinti. Labai daug įvairios literatūros, analizuojančios moterų reakcijas ir psichologines bei fizines traumas, susijusias su šiais nusikaltimais. Žymiai mažiau tokios informacijos apie vyriškosios lyties aukas. Tačiau, apibendrinant ne vieno tyrimo pateiktas išvadas, galima teigti, jog vyrai, kaip ir moterys, junta

---

⁹⁶ HOLMES, W. C.; SLAP, G. B. *Sexual Abuse of Boys Definition, Prevalence, Correlates, Sequelae, and Management*. JAMA, 1998—Vol 280, No. 21. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-03-31]. Prieiga per internetą: <<http://jama.ama-assn.org/content/280/21/1855.full.pdf+html>>.

⁹⁷ SCHATZEL-MURPHY, E. A.; HARRIS, D. A.; KNIGHT, R. A.; MILBURN, M. A. Sexual Coercion in Men and Women: Similar Behaviors, Different Predictors. *Archives of Sexual Behavior*, Volume 38, Number 6, 974-986. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-03-31]. Prieiga per internetą: <<https://springerlink3.metapress.com/content/gk3p7644214663q1/resource-secured/?target=fulltext.pdf&sid=r2q1py55we0xdunptd2z4045&sh=www.springerlink.com>>.

⁹⁸ FIEBERT, M. S; TUCCI, L. M. Sexual Coercion: Men Victimized by Women. *The Journal of Men's Studies*, Vol. 6, 1998. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-03-31]. Prieiga per internetą: <<http://www.questia.com/googleScholar.qst?docId=5001321965>>.

panašias seksualinių nusikaltimų pasekmes. Dažnai pasitaikančios reakcijos yra depresija, baimė, pyktis, bejėgiškumas, kaltė, pažeminimas, priklausomybių nuo alkoholio ir narkotikų problemos, suicidiniai ketinimai, seksualinio pobūdžio disfunkcijos (impotencija, hiperseksualumas, seksualinė agresija kitų atžvilgiu), emocinis nutolimas, nepasitikėjimas savimi ir kitais.⁹⁹ Be šių neigiamų padarinių, paplitę mitai apie seksualinę agresiją prieš vyrus dar labiau komplikuoja jų padėtį, nes meta iššūkį ir verčia abejoti visuomenėje pripažinta viena iš pamatinių identiteto sudedamųjų dalių – vyriškumu.

Nors naujai 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968 patvirtintame baudžiamojo kodekso XXI skyriuje nebėra lytį diskriminuojančios formuluotės, eliminavusios vyriškosios lyties asmenis iš šių nusikaltimų subjektų rato (pagal ankstesnį BK subjektu buvo pripažįstama tik moteris).¹⁰⁰ Tačiau, galima teigti, jog tai nepanaikino stereotipinio požiūrio, kas yra auka, o kas nusikaltėlis. Giliai išsiskindęs mąstymas, grindžiamas moteriškosios lyties aukų dažnumu, neleidžia tinkamai atsižvelgti į nagrinėjamos problemos kompleksiskumą. Realybė yra kur kas sudėtingesnė, nei indikuoja tradicinis lyčių vaidmenų pasiskirstymas. Tiesa ta, jog moteriškosios lyties asmuo taip pat gali įvykdyti seksualinį nusikaltimą prieš vyriškosios lyties auką ir tokių atvejų, kaip parodė darbe atlikta analizė, pasitaiko dažniau nei įsivaizduojama ar tikėtasi. Autorės nuomone, paplitę stereotipai, susiję su seksualine vyrų viktimizacija, tiesiogiai koreliuoja su šių nusikaltimų latentiskumu. Aukos, teisėsaugos institucijos, medikai bei teismo pareigūnai, tikintys šiais mitais, toliau paremia ir išlaiko „tylos“ ratą. Todėl skatintinas didesnis švietimas, paremtas moksliniais tyrinėjimais, susijusiems pareigūnams bei visuomenei apskritai, kuris įgalintų geriau suprasti neigiamos stereotipų įtakos padarinius. Diegtinos programos mokyklose, universitetuose, specialūs privalomi lyčių studijų kursai teisės studentams, būsimiems pareigūnams skatintų profesionalumą, pagarbą, požiūrio keitimą į šio stereotipo aukas. Panaudojant empirinius duomenis apie seksualinę agresiją, nusikaltimus ir jų aukas praktikoje, įmanoma kurti baudžiamąją politiką remiantis ne stereotipais ar neteisingomis koncepcijomis, o faktais. „Atradus“ šias aukas, būtinas problemos sprendimas nėra nei paprastas, nei lengvas. Tačiau tol, kol visuomenės sąmonėje gyvuos su vyrų seksualine bei smurtine viktimizacija susiję stereotipai, mažai tikėtina, jog viktimizaciją patyrę vyrai susilauks tinkamo pripažinimo ir pagalbos. Taip pat tol, kol patys vyrai vadovausis tokiais stereotipais, nebus pradėtas sveikimo procesas ir užkirstas kelias tolimesnei viktimizacijai.

---

⁹⁹ LISAK, D. The Psychological Impact of Sexual Abuse: Content Analysis of Interviews of Male Survivors. *Journal of Traumatic Stress*, vol. 7, no. 4, 1994. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-29]. Prieiga per internetą: <http://www.jimhopper.com/pdfs/Lisak_%281994%29_Male_Survivor_Interviews.pdf>.

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741

Taigi, apibendrinant stereotipų problematiką, pasakytina, jog darbe analizuotas „kaltos“ aukos elgesys, nagrinėtoje doktrinoje turi didelį viktiminių potencialą ir determinuoja aktyvų asmens vaidmenį nusikaltimo situacijoje, pateikia tam tikrą opoziciją minėtam socialiai bei moraliai labai teigiamam aukos įvaizdžiui visuomenės akyse. Reikia sutikti, jog įvairių formų smurtas prieš būsimąjį nusikaltėlį gali būti konflikto šaltinis, tačiau, kaip matyti iš analizuotų tiriamųjų darbų, nereikėtų išimties supainioti su taisykle. Tiesa ta, jog vadinamasis aukų „prisidėjimas“, arba provokacijos mastas, tyrusių ši reiškinį mokslininkų yra gerokai pervertinamas. Kritikuotinas labai siauras, vienašališkas požiūris į viktimizacijos problemą. Koncentruojamasi į konkrečias veikas, jų pobūdį, atskirų žmonių reakcijas, bet pamirštama atsižvelgti į didesnę, abstraktesnę socialinį kontekstą. Neatsižvelgiama į sąlygas, kurios formuoja tiek aukų, tiek nusikaltėlių atsiradimą bei turi įtakos jų elgesiui.¹⁰¹ Tikėtina, jog būtent todėl autorei nepavyko išvelgti aukų „kaltinimo“ sistematiškumo, nes vadovavimasis tam tikrais stereotipais neturi bendros metodologijos, sudarančios prielaidas vienalytei sistemai. Viskas tarsi apsiriboja tam tikrą situacijų, elgesio tose situacijose analize, kuri neretai nepagrindžiama moksliniais įrodymais, o atspindi tam tikrą žmonių sąmonę, mąstyseną, veiksmo- atoveiksmio modelį, kuris ne visada tinka analizuojant žmonių elgesį. Aukų „kaltinimas“ yra patrauklus dėl daugelio priežasčių: tai greitas atsakymas į klausimą „kodėl?“, preziumuojant, kad žmogus kontroliuoja aplinką, kad yra atsakingas už tai, kas jam atsitinka. Taip pat toks požiūris yra populiarus tarp pačių įstatymo pažeidėjų, pritaikančių neutralizacijos technikas, aprašytas Sykes G. M. ir Matza D.¹⁰² Tačiau, autorės nuomone, nusikalstamos veikos auka negali likti atsakinga už nusikaltimą. Žinoma, po jau įvykdytos nusikalstamos veikos, skrupulingai analizuojant aukos veiksmus, reakcijas ir elgesį, dažniausiai įmanoma surasti, kas galėjo būti padaryta, ar nepadaryta, kas galbūt būtų palengvinę galutines pasekmes arba padėję jų išvengti. Tačiau apie tam tikrą aukos „kaltę“ galima kalbėti tik tada, kai toks elgesys išprovokuoja nusikalstamą ketinimą arba padeda jį realizuoti, taip pat nukreipia nusikalstamą elgesį prieš save. Autorė sutinka, jog neretai auką su kita konflikto šalimi sieja giminystės ar draugystės ryšiai, ir jeigu auka ir nusikaltėlis kai kuriais atvejais gerai pažįsta vienas kitą, tuomet nusikalstama veika gali būti traktuotina kaip aukos ir jos skriaudėjo tarpusavio sąveikos pasekmė.¹⁰³ Tačiau iš karto verta paminėti staigių, netikėtus agresijos nusikaltimų aukas, kurios neturėjo sąryšio su savo skriaudiku ir jų elgesys neturėjo jokios įtakos jų viktimizacijai. Kriminologo Shaferio S. išsakyta mintis, jog nusikaltimo auka beveik visada yra nusikaltimo

---

¹⁰¹ KARMEN, A. *Crime Victims: An Introduction To Victimology*. Wadsworth, Belmont: Thomson Learning, 2004, p. 136-137.

¹⁰² DOBRYNINAS, A; SAKALAUSKAS, G; ŽILINSKIENĖ, L. *Kriminologijos teorijos : vadovėlis*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 95-112.

¹⁰³ GALINAITYTĖ, J. *Kriminologija: teorija ir aktualijos*. Vilnius: Vilniaus verslo ir teisės akademija, 2009, p. 150-157.

priežastis ir yra „kalta“, nes būtent jos elgesys ar materialūs priklausiniai sukelia neteisėtą elgesį¹⁰⁴, vertintina kritiškai, nes toks požiūris viktimologijoje iš esmės supaprastina, iškreipia tikrąją nusikaltimo priežastį, iš lygties absoliučiai pašalina nusikaltėlį, iš dalies pateisina jo elgesį ir didina aukos viktimizaciją. Aukos viktimizacijos didinimas, nusikaltimo traktavimas per nusikaltėlio prizmę neturi nei teisinio, nei moralinio pagrindo ir iš esmės prieštarauja viktimologijos mokslo prigimčiai. Iš šiame darbe atliktos analizės manytina, jog vienpusis aukos kaltinimas negali pateikti atsakymų dėl viktimizacijos priežasčių bei nusikaltimo šaknų ir jo prielaidų.

Taigi, darytina išvada, jog teorijos, aiškinančios vienokį ar kitokį aukų prisidėjimą prie viktimizacijos, yra kontraversiškos, atspindinčios tam tikrų visuomenėje vyraujančių stereotipų gyvavimą, besistengiančios juos pagrįsti arba paneigti bei, žinoma, yra atviros kritikai. Tačiau svarbiausia, jog jos taip pat stengiasi išsiaiškinti, suprasti, kodėl ir kaip tam tikri žmonės patiria viktimizaciją. Nusikaltimo dinamika bei aukos ir nusikaltėlio santykiai – sudėtingas ir įvairialypis procesas, reikalaujantis įvairiapusių požiūrių ir koncepcijos interpretacijų. Toks suvokimas galėtų paskatinti sistemiškos prevencijos ir atsako strategijų kūrimą. Todėl literatūroje figūruojant daugybei nusikalstamų veikų bei nusikalstamo elgesio tyrimų, egzistuoja poreikis tirti ir aukas, įvykius bei faktorius, paskatiniusius viktimizacijos procesus. Tik tuomet įmanomas įvairių viktimizacijos formų bei tikimybės tapti nusikalstamos veikos auka kontrolė bei prevencija. Svarbu siekti, kad nusikalstamų veikų aukų mūsų visuomenėje būtų kuo mažiau, o jau asmenims, tapusiems nusikalstamų veikų aukomis, padėti išgyventi patirtą traumą ir kuo greičiau normalizuoti jų padėtį, jų toliau netraumuojant.

---

¹⁰⁴ JUSTICKIS, V. *Kriminologija, II dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, p. 289.

3. Kompensacijų nusikaltimų aukoms problema

1991 m. Lietuva atkūrė narystę Jungtinių tautų organizacijoje (JTO), o 1993 m. tapo Europos Tarybos nare. Šios organizacijos viena iš prioritetinių savo veiklos kryptių laiko žmogaus teisių ir laisvių apsaugą. 1991 03 12 Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, skelbdama ištikimybę visuotinai pripažintoms žmogaus teisėms ir laisvėms, įsipareigojo gerbti JTO Generalinės Asamblėjos 1948 12 10 priimtoje Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje skelbiamas teises ir nutarė prisijungti prie tarptautinės žmogaus teisių chartijos (1966 12 16) dokumentų. 1993 05 14 Lietuva pasirašė 1950 11 04 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, o 1995 m. ratifikavo jos 1, 4, 7 ir 11 protokolus. Tai reiškia, kad Lietuvos Respublika įsipareigojo vykdyti tarptautinių dokumentų reikalavimus, o nacionaliniai įstatymai turi būti derinami su tarptautinių dokumentų nuostatomis. Įgyvendinant šiuos įsipareigojimus gerbti minėtuose dokumentuose deklaruojamas teises ir laisves, buvo pakeista nemaža Lietuvos Respublikos įstatymų.¹⁰⁵

Vykdydama teisingumą, valstybė turi būti vienodai suinteresuota tiek nusikaltimus išaiškinti ir teisingai nusikaltusius asmenis nubausti, tiek ir apginti nusikalstamos veikos pažeistus nukentėjusiųjų asmenų teisėtus interesus. Šiandien susiklostė gana paradoksali situacija, kai nusikaltimo aukų teisės ir galimybės yra faktiškai menkesnės nei nusikaltimą padariusio asmens. Todėl akivaizdu, kad norint pagerinti nukentėjusiųjų teisių apsaugos lygį valstybėje, būtina pašalinti esamas nusikaltimo aukų teisinės apsaugos reguliavimo spragas, neatidėliojant išspręsti kitas teisines, socialines, psichologines, materialines ir organizacines prielaidas, kurios nusikaltimo aukas atitolina nuo teisingumo sistemos. Todėl menkas dėmesys nusikaltimų aukoms yra tiesiog nepateisinamas. Neatsitiktinai visuomenė vis dažniau piktinasi kriminogenine situacija ir kaltina valstybę dėl to, kad pastaroji negina nusikaltimo aukų ir jų materialiai neremia. Valstybė privalo ginti savo piliečių, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų teises ir teisėtus lūkesčius, ir tik tokiu būdu bus galima realizuoti piliečių konstitucines teises į gyvybę, laisvę, nuosavybės neliečiamumą ir kitas teises, kurias garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija.

Plintant nusikalstamumui, žalos kompensavimo problema darosi visuotina. Neišaiškintų nusikaltimų skaičius iš daugelio nukentėjusiųjų atima bet kokias galimybes sulaukti nusikaltimu padarytos žalos atlyginimo, t.y. tik ta dalis nukentėjusiųjų, kurie dalyvauja bylose dėl padarytų ir tiriamų nusikaltimų, turi teisę pareikšti civilinius ieškinius.

---

¹⁰⁵ BABACHINAITĖ, G.; *et al.* *Nusikaltimų aukų socialinė situacija ir teisinė apsauga*. Vilnius: Deiva, 1999, p. 7.

Tačiau net ir tais atvejais, kai ikiteisminio tyrimo institucijoms pavyksta rasti kaltininką, net sulaukus apkaltinamojo nuosprendžio ir teismui visiškai patenkinus nukentėjusiojo pareikštą ieškinį, nedaugeliui iš jų pavyksta sulaukti patirtos žalos atlyginimo. Paprastai, kaltininkai turto neturi, negauna jokio atlyginimo arba gauna labai menką. Taigi priteistų sumų ieškojimas užsitęsia taip ilgai, kad žalos atlyginimas tiesiog praranda savo prasmę.¹⁰⁶ Daugeliu atvejų nukentėjusiesiems nėra labai svarbu, kokia bausmė bus paskirta kaltam asmeniui. Jiems žymiai svarbiau yra atgauti prarastą turtą bei gauti žalos atlyginimą. Šiuo metu esanti griežta bausmių sistema ne tik nedaro didesnės įtakos nusikalstamumo augimui, bet ir gerokai varžo nukentėjusiųjų galimybes atgauti nusikaltimu padarytą žalą.¹⁰⁷ Pavyzdžiui, kiekvieną kalinį išlaikyti valstybei kainuoja daug lėšų. Tam valstybė skiria gana daug mokesčių mokėtojų pinigų, kurie galėtų būti nukreipiami kompensacijoms nukentėjusiems nuo nusikaltimų asmenims.

3.1. Tarptautinių standartų nuostatos dėl kompensacijų asmenims, nukentėjusiems nuo smurtinių nusikaltimų

Šioje darbo dalyje pagrindinis dėmesys skiriamas teisės aktams, reglamentuojantiems valstybės atsakomybę nusikaltimų aukoms ir jos išsipareigojimams kompensuoti nusikaltimu padarytą materialinę ir moralinę žalą. Pirmiausia aptartini nusikalstamų veikų aukų teisinę padėtį reguliuojantys pagrindiniai tarptautiniai dokumentai, susiję su žalos kompensavimu, ir toliau pristatytini Lietuvoje priimti įstatymai ir jų nuostatos šiuo klausimu.

Chronologiškai pirmas iš tarptautiniu lygiu ši klausimą reglamentuojančių teisės aktų yra **1983 m. Europos konvencija dėl kompensacijų asmenims, nukentėjusiems nuo smurtinių nusikaltimų**. (Toliau tekste – Konvencija) Šios Konvencijos tikslas buvo siekis įtraukti kompensaciją aukoms į baudžiamosios politikos formavimą nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu: numatyti minimalias taisykles kompensacijos klausimams spręsti ir tarptautinio bendradarbiavimo sąlygų nustatymas.¹⁰⁸

Konvencijoje išdėstytos pagrindinės nuostatos, kurių turi laikytis ją ratifikavusi šalis. Glaustai šias nuostatas būtų galima išdėstyti taip:

---

¹⁰⁶ BABACHINAITĖ, G., et al. *Nusikaltimų aukų socialinė situacija ir teisinė apsauga*. Vilnius: Deiva, 1999, p. 8-14.

¹⁰⁷ SAKALAUSKAS, G. Nusikalstamumas//Pranešimas apie žmogaus socialinę padėtį Lietuvoje, 1999, p. 148. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-29]. Prieiga per internetą:

<<http://www.nplc.lt/lit/pub/pub037.pdf>>.

¹⁰⁸ MICHAILOVIČ, I. *Viktimologijos raida ir perspektyvos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 59-60.

1. Valstybės laiko būtina nagrinėti situaciją, kuomet nuo tyčinių smurtinių nusikaltimų nukentėję asmenys patyrė kūno sužalojimus ar kitokį sveikatos sutrikdymą, taip pat, jiems žuvus, liko išlaikytiniai;
  2. Valstybės, kurių teritorijoje buvo padaryti tokie nusikaltimai, privalo numatyti kompensacijos aukoms tvarką minėtiems nukentėjusiesiems, ypač tais atvejais, kai kaltininkas nesurastas arba neturi lėšų;
  3. Valstybė kompensuoja žalą, kai ji nėra visiškai atlyginta iš kitų šaltinių;
  4. Kompensacija priklauso ir tais atvejais, kai kaltininkas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ar nubaustas;
  5. Kompensaciją privalo išmokėti valstybė, kurios teritorijoje padarytas nusikaltimas, nuolat joje gyvenantiems Europos Tarybos valstybių bei Konvenciją ratifikavusių šalių piliečiams;
  6. Kompensuojama: negautas uždarbis (pajamos), medicininės, gydymo ir laidojimo išlaidos bei žuvusiojo išlaikytinių negautos lėšos;
  7. Aptariant kompensavimo tvarką, gali būti apibrėžtas mokėjimo laikotarpis;
  8. Kompensacija gali apimti bet kurį arba visus aukščiau išvardintus elementus;
- Kompensacija gali būti sumažinta arba atsisakoma ją išmokėti priklausomai nuo:

- a) pareiškėjo turtinės padėties;
- b) pareiškėjo ar nukentėjusiojo elgesio prieš nusikaltimo padarymą, jo vykdymo metu arba po jo, jei toks elgesys susijęs su nukentėjusiojo sužalojimu ar mirtimi;
- c) pareiškėjo ar nukentėjusiojo dalyvavimo organizuojant nusikaltimą arba jo narystės organizacijoje, kuri dalyvauja smurtiniuose nusikaltimuose.

Siekiant išvengti dvigubos kompensacijos, valstybė ar kompetentinga institucija gali išskaityti iš sprendimu paskirtos kompensacijos arba išreikalauti iš asmenų, gavusių žalos atlyginimą iš kaltininko, taip pat socialinės apsaugos, draudimo ar kitų šaltinių bet kokio dydžio pinigų sumą, priklausomai nuo nukentėjusiųjų patirtų sužalojimų ar mirties;

Valstybė ar kompetentinga institucija turi regreso teisę reikalauti išmokėtos sumos iš žalą padariusio asmens;

Valstybė turi imtis atitinkamų priemonių, užtikrinančių, kad informacija apie kompensacijos galimybę būtų prieinama potencialiam pareiškėjui.¹⁰⁹

Ši Konvencija atsirado jau esant kompensacijos praktikai daugelyje Vakarų Europos valstybių, ir ji atspindi tam tikrą minimumą, kurį turi atitikti valstybių praktika.

---

¹⁰⁹ BABACHINAITĖ, G., *et al. Nusikaltimų aukų socialinė situacija ir teisinė apsauga*. Vilnius: Deiva, 1999, p. 21-22.

1985 m. lapkričio 29 d. Generalinė Asamblėja patvirtino „Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms deklaraciją“¹¹⁰ (toliau tekste – Deklaracija). Deklaraciją sudaro dvi dalys: pirmoji – dėl nusikaltimų aukų, antroji – dėl piktnaudžiavimo valdžia aukų.

Asmuo pagal šią Deklaraciją gali būti pripažįstamas auka nepriklausomai nuo to, ar teisės pažeidėjas yra nustatytas, sulaikytas, apkaltintas, ar jau nuteistas, ir nepriklausomai nuo šeiminių ryšių su teisės pažeidėju. Terminas „auka“ atitinkamais atvejais reiškia ir tiesioginės aukos artimuosius giminaičius bei išlaikytinius, kurie patyrė žalą padėdami sunkioje padėtyje atsidūrusiems aukoms ar siekdami užkirsti kelią viktimizacijai.

Deklaracijoje išdėstytose nuostatose siekiama išvengti diskriminacijos dėl tam tikrų asmenų ar grupių kaip aukų diskriminavimo dėl jų socialinio, politinio, ekonominio statuso, rasės. Piktnaudžiavimo valdžia aukos – tai asmenys, kurie individualiai ar kolektyviai patyrė žalą, įskaitant fizinę ar psichinę žalą, emocines kančias, materialinę žalą ar kitokį esminį jų pagrindinių teisių pažeidimą dėl tokio veikimo ar neveikimo, kuris nepažeidžia nacionalinių baudžiamųjų įstatymų, bet yra tarptautiniu lygiu pripažintų žmogaus teisių normų pažeidimas. Šios prieš tai pateiktos definicijos skiriasi tik nuostata, nurodančia viktimizacijos šaltinį, kuris nusikaltimų aukų atveju yra nacionalinių baudžiamųjų įstatymų pažeidimas, o piktnaudžiavimo valdžia aukų atveju – tarptautinių žmogaus teisių standartų pažeidimas.

Deklaracijoje yra išskirtos 4 aukų teisės:

1. galimybė siekti teisingumo ir teisingas traktavimas,
2. teisė į restituciją;
3. teisė į kompensaciją,
4. teisė gauti pagalbą.

Kalbant apie pirmąją iš išvardytųjų, Deklaracijoje teigiama, kad aukos turi būti traktuojamos pagarbiai ir jas užjaučiant, turi turėti prieinamą teisingumo vykdymą ir galimybę gauti žalos atlyginimą pagal nacionalinius įstatymus. Teisė į restituciją sukonkretina aukų teisę į žalos atlyginimą iš teisės pažeidėjų arba iš už juos atsakingų trečiųjų asmenų jiems patiems arba jų šeimoms ir išlaikytiniams.

Kita Deklaracijoje numatyta aukos teisė yra gauti valstybės kompensaciją, kuri priklauso iš esmės tik toms aukoms, kurios negavo žalos atlyginimo iš teisės pažeidėjo ar iš kitų šaltinių. Deklaracijoje skirstomos dvi kategorijos: pirmąją sudaro aukos, kurios dėl sunkių nusikaltimų

---

¹¹⁰ „Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms deklaracija“. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-27]. Prieiga per internetą: < <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm> >.

patyrė žymių kūno sužalojimų ar kitaip smarkiai buvo pabloginta jų fizinė ar psichinė sveikata, antrąją – šeimos ir ypač išlaikytiniai asmenų, kurie mirė ar tapo fiziškai ar protiškaus neįgalūs.

Trečioji aukų teisė – gauti pagalbą. Pirmiausia tai būtina materialiai, medicinos, psichologinė ir socialinė pagalba iš valstybės, privačių, socialinių ir vietos fondų. Deklaracijoje numatyta, kad aukos turi būti informuojamos apie prieinamas socialines ir medicinos paslaugas. Policija, teisingumo vykdymo institucijos, kiti asmenys turi būti pasirengę suprasti aukų poreikius. Užtikrinant pagalbą aukoms, būtina skirti dėmesį toms aukoms, kurios turi ypatingų poreikių dėl jų patirtos skriaudos, taip pat jų lyties ar amžiaus.¹¹¹

Daug svarbių nuostatų dėl nukentėjusių nuo tarptautinės teisės nusikaltimų yra numatyta **Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statute**¹¹², priimtame 1998 m. liepos 17 d. priimtame Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui (toliau tekste – Romos statutas). Pagal Romos statuto 68 straipsnį, Teismas imasi reikiamų priemonių, kad užtikrintų nukentėjusiųjų ir liudytojų apsaugą, gerą psichinę ir fizinę būseną, gintų orumą ir asmeninio gyvenimo neliečiamumą. Taip pat Romos statute reglamentuojami kompensacijų nukentėjusiesiems klausimai. Teismas nustato žalos atlyginimo nukentėjusiesiems, įskaitant restituciją, kompensaciją ir teisių atkūrimą, principus. Teismas gali priimti nutartį, kurioje tiesiogiai nustatoma, kokio dydžio žalą, padarytą nukentėjusiajam ar su juo susijusia, atlygina nuteistasis, įskaitant restituciją, kompensaciją ir teisių atkūrimą.¹¹³

Regioninio lygio svarbus Europos Sąjungos teisės aktas – **2004 m. balandžio 29 d. priimta Tarybos direktyva dėl žalos kompensavimo nusikaltimų aukoms**. Ji užtikrina, kad iki 2005 m. liepos 1 d. kiekviena valstybė narė būtų įteisinusi nacionalinę schemą, garantuojančią teisingą ir deramą kompensaciją nukentėjusiems nuo nusikaltimų asmenims. Antra, direktyva užtikrina, kad kompensacija realiai būtų lengvai prieinama, nepaisant to, kur Europos Sąjungoje asmuo tapo nusikaltimo auka arba nukentėjusiuoju, sukurdamą nacionalinių institucijų bendradarbiavimo sistemą, kuri veikia nuo 2006 m. sausio 1 d.¹¹⁴

Nusikaltimų aukoms Europos Sąjungoje suteikiama teisė į sąžiningą ir atitinkamą kompensaciją dėl jų patirtų sužalojimų, neatsižvelgiant į tai, kurioje Europos bendrijos vietoje buvo įvykdytas nusikaltimas. Tarybos direktyva dėl kompensacijos nusikaltimų aukoms įdiegiama bendradarbiavimo sistema, palengvinanti galimybę nusikaltimų aukoms gauti kompensaciją

---

¹¹¹ MICHAILOVIČ, I. *Viktimologijos raida ir perspektyvos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 64-69.

¹¹² Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto ratifikavimo. Valstybės žinios. 2003, Nr. 49 – 2156;

¹¹³ MICHAILOVIČ, I. *Viktimologijos raida ir perspektyvos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 71.

¹¹⁴ Žalos atlyginimas nusikaltimų aukoms - Bendro pobūdžio informacija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-27]. Prieiga per internetą: < http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/comp_crime_victim_gen_lt.htm >.

tarpvilstybinio pobūdžio bylose. Sistema veikia remiantis valstybių narių schemomis dėl kompensacijų smurtinių tyčinių nusikaltimų, įvykdytų atitinkamose jų teritorijose, aukoms.¹¹⁵

Pirmajame Direktyvos skyriuje reglamentuojami kompensacijos gavimo užsienyje klausimai. Antrajame – kalbama apie nacionalines kompensavimo schemas. Trečiajame Direktyvos skyriuje aptariamos jos įgyvendinimo nuostatos. Direktyvos 12 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad kompensacijų gavimą tarpvalstybinio pobūdžio bylose turėtų reglamentuoti valstybių narių nacionalinės kompensacijų schemas. Patikslinant tokių schemų sudėtinės dalis, 12 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad visos valstybės narės „užtikrina, kad jų nacionalinės taisyklės numatytų kompensacijų smurtinių tyčinių nusikaltimų, padarytų atitinkamose jų teritorijose, aukoms schemas, kurios garantuotų sąžiningą ir atitinkamą kompensaciją aukoms.“

Valstybės narės turi užtikrinti, kad potencialūs kompensacijos prašantys asmenys galėtų gauti svarbiausią informaciją apie galimybes prašyti kompensacijos (4 straipsnis). Kompensaciją turi išmokėti valstybės narės, kurios teritorijoje įvykdytas nusikaltimas, kompetentinga institucija (2 straipsnis). Turi būti laikomasi kuo mažiau administracinių formalumų (3 straipsnio 3 dalis), prašymams ir sprendimams perduoti turėtų būti naudojama standartinė forma (14 straipsnis).¹¹⁶

Visi šie išvardinti tarptautiniai dokumentai turėjo įtakos kuriant ir įgyvendinant nusikalstamų veikų aukų teisinę apsaugos sistemą Lietuvoje.

3.2. Teisinio žalos atlyginimo reguliavimo Lietuvos Respublikoje ypatumai

Šiame skyriuje bus aptarti Lietuvos Respublikoje išleisti įstatymai, kurie reglamentuoja aukos teises į teisingumo įgyvendinimą bei žalos atlyginimą.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnis numato, jog, asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą ir nustato, kad šioms žmogaus vertybėms nusikalstama veika padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas.¹¹⁷ Nusikaltimų aukų teisinę padėtį Lietuvoje charakterizuoja baudžiamojo proceso normos. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse yra specialiųjų normų, kurios reglamentuoja nukentėjusiųjų teises bei pareigas. Teisėsaugos institucijų atstovai asmeniui, pripažintam nukentėjusiuoju, privalo ne tik išaiškinti jo procesines teises, bet ir užtikrinti galimybę jomis pasinaudoti (LR BPK 45 str.). Pagal LR BPK 44 str. 10 d. kiekvienas asmuo, pripažintas nukentėjusiuoju, turi teisę reikalauti, kad būtų

¹¹⁵ MICHAILOVIČ, I. *Viktimologijos raida ir perspektyvos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 7.

¹¹⁶ Europos Komisijos ataskaita Tarybai, Europos Parlamentui ir Europos Ekonomikos ir Socialinių reikalų komitetui dėl Tarybos direktyvos 2004/80/EB dėl kompensacijos nusikaltimų aukoms taikymo. Briuselis, 2009 KOM(2009) 170 galutinis.

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992. Nr. 33 – 1014.

nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą, o įstatymų numatytais atvejais – ir kompensaciją iš Nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų fondo. Nukentėjusiajam asmeniui reikšmingi abu paminėti teisingumo aspektai, tai suteikia jam galimybę gauti tiek moralinę, tiek materialinę kompensaciją, tačiau ypatingai svarbi šio įstatymo suteikta teisė – tai būtent teisė į žalos atlyginimą. Šią teisę apibūdina ir užtikrina LR BPK II dalis „Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas“. Nukentėjusiajam nusikalstama veika padaryta žala įtariamojo ar kaltinamojo arba už jo veikas materialiai atsakingo asmens gali būti savanoriškai atlyginama bet kurio proceso metu (LR BPK 107 str.). Įstatymo nustatyta tvarka taip pat turi būti gražinami rasti ir paimti daiktai bei vertybės, kurios priklauso nukentėjusiajam (LR BPK 108 str.). Jeigu tai nėra padaroma, nukentėjusysis, patyręs turtinės ar neturtinės žalos, turi teisę baudžiamojoje byloje pareikšti kaltinamajam arba už kaltinamojo veikas materialiai atsakingiems asmenims civilinį ieškinį (BPK 109 – 118 str.).¹¹⁸

Aktualu aptarti valstybiniu mastu svarbiausią įstatymą – Lietuvos Respublikos **Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymą**,¹¹⁹ kuris nustato atvejus, kuriais valstybė kompensuoja smurtiniais nusikaltimais padarytą turtinę ir neturtinę žalą, ir šios žalos kompensavimo tvarką.

Smurtiniu nusikaltimų pagal Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymą laikoma Baudžiamajame kodekse numatyto apysunkio, sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo požymių turinti pavojinga veika, kuria buvo tyčia atimta nukentėjusio asmens gyvybė arba sunkiai ar nesunkiai sutrikdyta jo sveikata, arba pasikėsinta į seksualinio apsisprendimo laisvę ar neliečiamumą. Teisę į smurtiniais nusikaltimais padarytos turtinės ir neturtinės žalos kompensavimą turi nukentėję asmenys arba asmenų, kurių gyvybė buvo atimta smurtiniais nusikaltimais, sutuoktiniai ir išlaikytiniai. Smurtiniais nusikaltimais padaryta žala ar jos dalis, kompensuojama tuo atveju, kai teismo ar teisėsaugos institucijos sprendimu nustatyta, kad buvo padarytas smurtinis nusikaltimas, kai jis yra padarytas po 2005 m. liepos 1 d., taip pat nusikaltimas padarytas Lietuvos Respublikos teritorijoje arba laive ar orlaivyje su Lietuvos valstybės vėliava ar skiriamaisiais ženklais, o prašymas pateiktas ne vėliau kaip per 10 metų nuo teismo sprendimo, kuriuo priteista smurtiniu nusikaltimu padaryta žala ar patvirtinta sutartis dėl jos atlyginimo, įsiteisėjimo, išskyrus atvejus, kai šis terminas praleistas dėl svarbių priežasčių. Prašymus dėl žalos kompensavimo nagrinėja Teisingumo ministerija. Tais atvejais, kai prašymus gauna Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos, surinkti dokumentai yra persiunčiami

---

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas. Patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785.

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas. Valstybės žinios. 2005. Nr. 85 – 3140.

Teisingumo ministerijai, kuri ir priima sprendimus. Kompensacijos išmokamos naudojantis specialiąja Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo programa (toliau – Programa), kurią įgyvendina Teisingumo ministerija. Ši speciali Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo programa skirta Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymui įgyvendinti – užtikrinti nuo smurtinių nusikaltimų nukentėjusių asmenų teises ir teisėtus interesus, kompensuojant smurtiniais nusikaltimais padarytą turtinę ir (ar) neturtinę žalą.

Specialiosios programos lėšas sudaro:

- 1) teismo paskirtos baudžiamojo poveikio priemonės - įmokos į Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą;
- 2) pagal Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymą išieškotos lėšos;
- 3) valstybės biudžeto asignavimai;
- 4) kitos teisėtai gautos lėšos.

Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo programą administruoja Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija.¹²⁰

Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos 2009 metų veiklos ataskaitoje, paskelbtoje 2010 m. balandžio 8 d. nr. (4.1.)-7r-2934 teigiama, jog kuriant veiksmingą sistemą, kuri leistų kompensuoti žalą asmenims, nukentėjusiems nuo smurtinių nusikaltimų, 2008 m. lapkričio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo pakeitimo įstatymą, kuris įsigaliojo nuo 2009 m. kovo 1 d. Pagal šį įstatymą išplėsta smurtinio nusikaltimo sąvoka, teisė į žalos kompensavimą turinčių asmenų ratas, nustatytas aiškesnis teismo priteistos žalos ir žalos kompensavimas avansu, išplėstos žalos kompensavimo avansu galimybės, numatyti didesni žalos kompensavimo dydžiai. Teigiama, jog per 2009 m. iš viso buvo priimta 220 sprendimų dėl smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo, iš kurių 166 sprendimai kompensuoti smurtiniais nusikaltimais padarytą žalą, 54 sprendimai nekompensuoti smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos. Iš šių per 2009 m. priimtų sprendimų 118 sudarė sprendimai dėl smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo ir 48 – sprendimai dėl smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo avansu. Bendra kompensuota suma sudarė 1.639, 81 tūkst. litų. Tačiau toje pačioje ataskaitoje pateikiami bendri

---

¹²⁰ Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimas. Specialioji nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo programa. Bendra informacija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-03]. Prieiga per internetą: <
http://www.tm.lt/dok/strategplanai/1b_forma_Spec_nukentejusių.pdf >.

patvirtinti šios Programos asignavimai – 2.403,8 tūkst. litų, taigi išmokėta tik 69 proc. smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensacijoms skirtų pinigų.¹²¹

Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos 2010 metų veiklos ataskaitoje, paskelbtoje 2011 m. balandžio 11 d. nr. (1.40)-7r-2962 teigiama, jog, 2010 m. priimti 195 sprendimai dėl smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo, iš jų: 62 sprendimai kompensuoti smurtiniais nusikaltimais padarytą žalą avansu ir 55 sprendimai atsisakyti kompensuoti smurtiniais nusikaltimais padarytą žalą. Iš viso buvo kreiptasi dėl gyvybės atėmimo – 105 atvejais, dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo – 39 atvejais ir dėl kitų smurtinių nusikaltimų – 51 atvejis. Šioje ataskaitoje taip pat skelbiama, jog iš viso programai asignavimų buvo skirta 1.933, 8 tūkst. litų, iš kurių 128 tūkst. litų gauti iš Lietuvos Respublikos biudžeto lėšų, o 1.805, 8 tūkst. litų – iš specialiųjų programos lėšų ir pajamų įmokų. Skelbiama, jog lėšos, skirtos kompensuoti smurtiniais nusikaltimais padarytą žalą buvo panaudotos 99, 9 proc.¹²²

Tačiau, kaip teigiama Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcijos ir jos įgyvendinimo priemonių plano projekte¹²³, svarbus ne tik tenkinamų prašymų skaičius, bet ir pateiktų prašymų skaičius. Lietuvos Respublikos Statistikos departamento duomenimis nukentėjusių nuo tyčinio nužudymo, tyčinio sunkaus ar nesunkaus sveikatos sutrikdymo, nusikaltimų seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui tiek 2009 m., tiek 2010 m. buvo apie 4000 asmenų.¹²⁴ Taigi, vis dėlto darytina išvada, jog tik nedidelė dalis asmenų, turinčių teisę gauti įstatymo garantuojamą kompensaciją už smurtiniu nusikaltimu padarytą žalą, žinojo apie tokią galimybę ir kreipėsi į atsakingas institucijas. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos 2010 metų veiklos ataskaitoje pabrėžiama, jog įtvirtinus pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 46 straipsnio 2 dalį ikiteisminio tyrimo institucijoms ir teismams pareigą informuoti nukentėjusius asmenis apie smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimą ir padidėjus žalos kompensavimo dydžiams, išnyko poreikis atskirai informuoti nukentėjusius asmenis apie žalos kompensavimo galimybes bei padidėjo besikreipiančių asmenų skaičius ir kompensacijų dydis. Tačiau iš pateiktų duomenų matyti, jog besikreipiančiųjų skaičius išliko toks pats, ir, turint omenyje žymiai

---

¹²¹ Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija. 2009 metų veiklos ataskaita. Vilnius: 2010 m. balandžio 8 d. nr. (4.1.)-7r-2934. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-15]. Prieiga per internetą: <http://www.tm.lt/dok/atask/2009_m_veiklos%20ataskaita_3.pdf>.

¹²² Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija. 2010 metų veiklos ataskaita. Vilnius: 2011 m. balandžio 11 d. nr. (1.40)-7r-2962. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.tm.lt/dok/Veiklos-rezultatai/2010ataskaita.pdf>>.

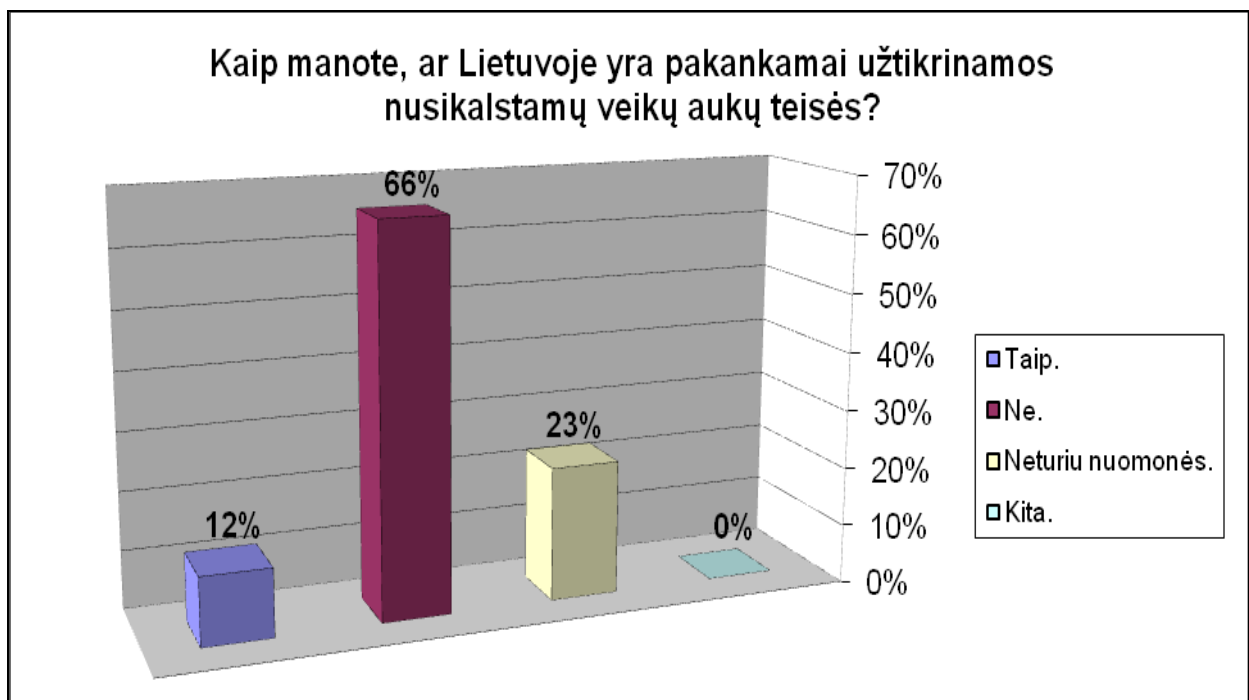
¹²³ BIKELIS, S.; *et al.* Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcija ir jos įgyvendinimo priemonių plano projektas. *Pagal 2007 m. rugpjūčio 8 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 806 patvirtintą Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007-2009 metų įgyvendinimo priemonių planą*. Vilnius: Teisės institutas, 2008, p. 126-127.

¹²⁴ Lietuvos Respublikos Statistikos departamento nusikalstamumo statistika. Asmenys, nukentėję nuo nusikalstamų veikų. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-18]. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1024>>.

didesnį viktimizuojamų asmenų skaičių, kurie vis dėlto nesikreipia smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensacijai gauti, manytina, jog Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo turinio aiškinimas yra svarbi užduotis ne tik teisėsaugos institucijų pareigūnams, dirbantiems tiesiogiai su nukentėjusiais asmenimis, bet ir kitiems valstybės bei nevyriausybinų organizacijų tarnautojams.

Autorės atlikto tyrimo paskutiniuoju klausimu norėta sužinoti respondentų nuomonę dėl nusikalstamų veikų aukų teisių užtikrinimo. Teirautasi, ar Lietuvoje pakankamai užtikrinamos tokios teisės. Į šį klausimą 66 proc. (130 iš 198) respondentų atsakė neigiamai. Tik 12 proc. (23 iš 198) apklaustųjų manė, jog nusikalstamų veikų aukų teisės yra užtikrinamos pakankamai. Labai didelis procentas, net 23 proc. (45 iš 198) apklausoje dalyvavusių asmenų negalėjo pasakyti, nei taip, nei ne, pasirinkdami variantą „neturiu nuomonės“. (žr. 8 lentelę) Tokį pasirinkimą galėjo lemti kelios priežastys. Gali būti, jog šie asmenys nesusidūrė su nusikalstama veika asmeniškai ar nepažįsta asmenų, kuriems teko dalyvauti baudžiamajame procese, todėl jie negalėjo padaryti išvadų apie šių teisių užtikrinimą Lietuvoje. Kita šio atsakymo populiarumo priežastis galėtų būti informacijos, susijusios su šiuo institutu, bendras trūkumas, kai žmonės nežino, kokios yra nusikalstamų veikų aukų teisės apskritai ir kaip jos funkcionuoja teisinėje sistemoje. Iš aptartų rezultatų darytina išvada, jog didžioji dauguma apklaustųjų asmenų nemano, jog nusikaltimų aukų teisės Lietuvoje yra pakankamai užtikrinamos, o didelė dalis nežinančiųjų suponuoja, jog reikalinga didesnė informacijos sklaida tiek apie pačias teises, tiek apie jų garantavimą bei užtikrinimą.

8 lentelė. Apklaustos rezultatų procentinė išraiška.

Valstybė yra sukurta tam, kad tarnautų žmonėms, todėl būtų visiškai logiška reikalauti, kad ji, t. y. valstybė, prisiimtų atsakomybę už tai, kad dėl tam tikrų priežasčių ji nesugeba atlikti savo pagrindinių funkcijų. Jeigu nusikaltimas liko neišaiškintas, reiškia nepakankamai efektyviai dirbo valstybės pareigūnai ar tam tikros institucijos. Ir, nors diskutuotina, ar valstybės kompensacija nusikaltimo aukoms yra traktuotina kaip pripažinimas, jog valstybė yra atsakinga už kriminogeninę situaciją šalyje ir nesugeba jos kontroliuoti, ar tai vis dėlto yra visuomenės užuojautos išraiška. Galbūt tai atspindi visuomenės atsakomybės jausmą už nekaltų aukų patirtą smurtą, tačiau pati valstybė turi būti atsakinga už savo piliečius, nukentėjusius nuo nusikaltimų,¹²⁵ nes tokios žalos atlyginimas yra ne tik labai svarbus veiksnys, padedantis aukai sugrįžti į gyvenimą, bet ir antrinės ar pakartotinos viktimizacijos prevencija. Todėl šios problemos sprendimas liečia ne tik atskirus asmenis, bet ir visą visuomenę.

Nusikaltimais padaryta žala labai skaudžiai paliečia nusikalstamų veikų aukų gyvybiškus interesus. Apžvelgus Tarptautinių standartų nuostatas dėl kompensacijų asmenims, nukentėjusiems nuo smurtinių nusikaltimų, bei Lietuvoje galiojantį Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymą ir jo įgyvendinimą, darytina išvada, jog Lietuvoje nuolat įstatymuose tobulinama nusikalstamų veikų aukų padėtis ir žengiami teisingi žingsniai, padedantys priartėti prie tinkamo teisinės asmenų, nukentėjusių nuo nusikaltimo, apsaugos užtikrinimo, reglamentuojamo tarptautiniuose standartuose. Tačiau, vis dar susiduriama su įstatymų tinkamu įgyvendinimu ir ypatingai su visuomenės švietimu, informacijos sklaida apie nusikalstamų veikų aukų teises į žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimą.

2. Atkuriamojo teisingumo modelio privalumai sprendžiant nusikalstamų veikų aukų problemas

Koncepcija arba sistema, kuri yra orientuota į žalos atlyginimą aukoms bei padėties, buvusios prieš įvykdant nusikaltimą, atstatymą, yra atkuriamojo teisingumo sistema, kuri taip pat daug dėmesio skiria pripažįstant aktyvesnį aukos vaidmenį, bei patenkinant nusikalstamos veikos aukos, kaltininko ir visuomenės interesus. Šios koncepcijos formavimui reikšmės turėjo N. Christie, kuris yra suformulavęs įžymiąją tezę, kad nusikaltimas – tai ne kas kita kaip aukos ir nusikaltėlio konfliktas, kurį valstybė yra paprasčiausiai užvaldžiusi, arba „pavogusi“, o konfliktuojančios šalys yra atribojamos nuo to konflikto sprendimo.¹²⁶ Tai paskatino mokslininkus ir praktikus ieškoti būdų, kaip tą konfliktą padėti spręsti pačioms suinteresuotoms šalims.

¹²⁵ MAGUIRE, M.; MORGAN, R.; REINER, R. *The Oxford Handbook Of Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 441.

¹²⁶ CHRISTIE, N. *Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė*. Vilnius: Eugrimas, 1999, p. 36-56.

Atkuriamojo teisingumo paradigma pabrėžia nusikaltimo aukos ir visuomenės vaidmens svarbą, materialinio ir moralinio atlygio nukentėjusiajam būtinybę, teigiant, kad būtent kaltininkas turi būti atsakingas už savo veiksmais padarytos žalos atlyginimą. Aptariama koncepcija siūlo dialogo galimybę, problemų sprendimą derybomis tarp šalių, teigiant, jog konflikto sprendimas tarp šalių skatina didesnę saugumo jausmą visuomenėje, atkuriant joje santaiką bei ramybę.¹²⁷

Lyginant klasikinės baudžiamosios teisinės sistemos ir atkuriamojo teisingumo modelio pagrindinius bruožus, pastebimi keli dideli skirtumai. Pats nusikaltimo faktas, kuris yra iškeliamas į svarbiausią poziciją tradicinėje teisės sistemoje, yra įvardijamas kaip nusikaltimas prieš valstybę, prieš bendruosius teisės saugomus gėrius ir yra fokusuojamasi į praeitį, į nusikaltimo objektyviosios ir subjektyviosios pusės procesinį atskleidimą. Atkuriamojo teisingumo doktrinoje nusikalstama veika yra traktuojama kaip šiurkštus vieno asmens teisės pažeidimas kito asmens atžvilgiu ir dėmesys yra kreipiamas į ateitį – į derybas, kaip galima būtų spręsti susidariusią situaciją, į atsakomybės ir pareigų nustatymą kaltininkui. Taip pat pažymėtina, jog juridikcinėse konfliktų sprendimo sistemose (ikiteisminis tyrimas, teisminis nagrinėjimas ir kt.) valstybinės institucijos pačios „tvarkosi“ su kaltininku, o visuomenė, nukentėjęs asmuo ir net pats kaltininkas lieka pasyvūs, yra tarsi paliekami nuošalyje, nesuteikiant galimybės aktyviai dalyvauti byloje, iš esmės perleidžiant šią teisę atstovams ir teisėsaugos institucijų pareigūnams. Toks susidūrimas su teisėsaugos sistema kartais gali būti ir antrinės viktimizacijos veiksnys, kuomet nusikalstamos veikos auka gali patirti neigiamus netinkamo bylos nagrinėjimo ikiteisminiame/teisminiame procese padarinius. Kaltininko „skola“ visuomenei ir valstybei lieka abstrakti, o atsakomybės įgyvendinimu tampa valstybės paskirta bausmė. Tačiau atkuriamajame teisingume, pripažįstant padaryto nusikaltimo svarbą, dėmesys perkeliamas nusikalstamos veikos aukai – pirmiausia, akcentuojant žalos, nuostolių, padarytų nusikalstama veika, asmeninį atlyginimą, buvusios padėties atstatymą aukai. Nusikaltimas yra suprantamas kaip žala asmeniui ir visuomenei, o ne kaip teisės pažeidimai, nukreipti prieš valstybę, ir, kadangi, nukenčia būtent individas ir bendruomenė, yra skatinamas pastarųjų aktyvus dalyvavimas konflikto sprendime.¹²⁸ Taigi, iš pristatytos koncepcijos galima išskirti tokius kelis pagrindinius atkuriamojo teisingumo principus, taikomus diegiant alternatyvias nusikalstamos veikos aukos ir kaltininko sutaikymo priemones:

1. Savanoriškumo principas. Atkuriamasis teisingumas galimas tik visų konflikto šalių savanoriško sutikimo dalyvauti atkuriamojo teisingumo procese atveju.

---

¹²⁷ UMBREIT, M. S. *The Handbook of Victim Offender Mediation. An Essential Guide to Practice and Research*. San Francisco: Jossey-Bass Inc., 2001, p. 25-26.

¹²⁸ STRANG, H. *Repair or Revenge: Victims and Restorative Justice*. Oxford: Clarendon Press, 2002, p. 49-58.

2. Konfidencialumo principas, kuris užtikrina šalių interesų apsaugą ir produktyvų apsisikeitimą nuomonėmis bei konstruktyvų rezultata.

3. Neutralumo, nešališkumo principai. Organizacija, įstaiga ar institucija, kuri yra atsakinga už atkuriamojo teisingumo procesą, negali palaikyti, atstovauti vienai iš šalių. Čia abi šalys, t.y. tiek nukentėjusioji pusė, tiek nusikaltęs asmuo, turi vienodas teises ir pareigas, jos įvardijamos kaip lygios konflikto šalys. Atitinkamai ir tarpininkas privalo būti neutralus, negali palaikyti nei vienos šalies.

4. Sąžiningumo principas. Konflikto šalys motyvuotai siekia abipusiškai naudingo ir pragmatiško sutarimo, taip pat prieštaravimų pašalinimo, poreikių suderinimo bei problemos išsprendimo.

5. Realus susitarimo įgyvendinimo principas. Šalys prisiimančios įsipareigojimus, pačios susitaria, kaip bus vykdoma sutarties kontrolė, priėmusios sprendimą konkrečiais klausimais, užtikrina jo įgyvendinimą.

6. Bendruomenės, jos narių aktyvaus dalyvavimo atkuriamajame procese principas. Šis principas nurodo, kad bendruomenė, jos nariai turi teisę ir pareigą dalyvauti sprendžiant konfliktus tarp bendruomenės narių atkuriamajame procese.¹²⁹

Žinoma, tikrovėje nėra išgryninto teisingumo vykdymo modelio, kuris būtų grįstas vien tik atkuriamojo teisingumo ar vien tik baudžiamosios orientacijos, paremtos atpildo teorija, koncepcijomis. Šiuolaikinėse teisinėse teisingumo vykdymo sistemose yra įvairių kitų modelių elementų, taip pat lyginamieji tyrimai rodo, kad panašaus išsivystymo valstybėse yra taikomi skirtingi teisingumo vykdymo modeliai.¹³⁰ Deja, Lietuvoje dominuoja tik jurisdikciniai¹³¹ (ikiteisminis tyrimas, teisminis nagrinėjimas ir kt.) konfliktų, kylančių iš nusikalstamų veikų, sprendimo būdai. Lietuvoje nėra nejurisdikcinių konfliktų sprendimo būdų baudžiamojoje justicijoje, nors, kaip teigiama „Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcijos ir jos įgyvendinimo priemonių plano projekte“¹³², yra bandyta įdiegti šį modelį, pavyzdžiui numatant priemones atkuriamojo teisingumo apraiškoms teisinėje sistemoje skatinti Vyriausybės

---

¹²⁹ BIKELIS, S.; *et al.* Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcija ir jos įgyvendinimo priemonių plano projektas. Pagal 2007 m. rugpjūčio 8 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 806 patvirtintą Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007-2009 metų įgyvendinimo priemonių planą. Vilnius: Teisės institutas, 2008, p. 24-26.

¹³⁰ MICHAILOVIČ, I. *Atkuriamasis teisingumas: genezė ir raida*. Vilnius: Teisės problemos, Nr.4, 2001, p. 50-53.

¹³¹ Jurisdikcija – lot. *jurisdictio* – teisena, teismo procesas. VAITKEVIČIŪTĖ, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas, 2007.

¹³² BIKELIS, S.; *et al.* Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcija ir jos įgyvendinimo priemonių plano projektas. Pagal 2007 m. rugpjūčio 8 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 806 patvirtintą Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007-2009 metų įgyvendinimo priemonių planą. Vilnius: Teisės institutas, 2008, p. 4.

programose, arba įvardinant tam tikrais atkuriamojo teisingumo elementais baudžiamosios teisės priemones, esančias galiojančiuose Lietuvos Respublikos įstatymuose: Baudžiamajame kodekse bei Baudžiamojo proceso kodekse.¹³³ Tačiau galima teigti, jog nusikalstamos veikos auka ir kaltininkas Lietuvoje dar neturi pakankamai priemonių išspręsti savo konflikto alternatyviomis priemonėmis.

Kyla klausimas, ar globaliai vis griežtėjančioje baudžiamojoje politikoje, kuomet stebima tiek stabili kriminalinių bausmių griežtinimo tendencija, tiek kalinių skaičiaus didėjimas daugelyje Vakarų pasaulio valstybių, įskaitant ir Lietuvą, kuris aptartas Christie N., Garland D. ir kitų autorių ir apie kurį jau buvo užsiminta ankstesnėse šio darbo dalyse, vis dėlto būtų įmanoma pritaikyti atkuriamojo teisingumo idėjomis grįstus projektus. Atrodytų, kad visuomenės bendrą nuostatą daugiau bausti ir imtis „griežtų priemonių“ nusikalstamumo atžvilgiu akcentuojančioms politinėms partijoms laimint rinkimus susidaro išpūdis, jog tokioms iniciatyvoms nėra vietos. Tačiau, daugelis autorių, tokių kaip Gottfredson M. R., Taylor R. B., Bae S. W. ir kitų, skirtingose valstybėse tyrusių visuomeninę nuomonę dėl atkuriamojo teisingumo idėjų, drąsiai teigia, jog visuomenė žymiai mažiau linkusi bausti, nei atrodytų iš bendros populistinės propagandos, ir iš esmės palaiko pagrindinius atkuriamojo teisingumo principus. Tokios išvados prieita ir 1990 m. NATO organizuotame tarptautiniame forume, kuriame tiek akademikų, tiek praktikų pristatytose ataskaitose apie Austrijoje, Belgijoje, Kanadoje, Suomijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Norvegijoje, Didžiojoje Britanijoje ir kitose šalyse augantį visuomenės susidomėjimą atkuriamuoju teisingumu bei politikos ir praktikos gaires diegiant įvairius tokio pobūdžio projektus baudžiamojoje sistemoje.¹³⁴ Taip pat pastebėtina, jog Europos ir pasaulio mastu yra kuriami įvairūs forumai, tokie kaip *European Forum for Restorative Justice*¹³⁵, kuriame galima sužinoti Europos Sąjungos šalių praktiką šiuo klausimu, taip pat *Restorative Justice Online*¹³⁶, kuriame diskutuojama pasaulio valstybių mastu apie atkuriamojo teisingumo teigiamus pavyzdžius ir iniciatyvas. Todėl yra ypatingai svarbu suteikti galimybę tiek aukai išvengti kartais ir visai nebūtino susidūrimo su teisine sistema, tiek kaltininkui išvengti stigmatizacijos. Pabrėžtinas būtinumas keisti visuomenės požiūrį į nusikalstamumo problemas, skleisti informaciją apie egzistuojančias ir kuriamas naujas reagavimo į įvykusį viktiminių įvykių priemones, nes dabartiniame pasaulyje, kai kalinių skaičiumi

---

¹³³ Pavyzdžiui, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiam asmeniui susitaikius (BK 38 str.), asmens atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą (BK 40 str.) ir kiti.

¹³⁴ UMBREIT, M. S. *The Handbook of Victim Offender Mediation. An Essential Guide to Practice and Research*. San Francisco: Jossey-Bass Inc., 2001, p. 30-37.

¹³⁵ European Forum for Restorative Justice. *Bendra informacija apie Atkuriamojo teisingumo tyrimus Europos Sąjungos lygiu*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.euforumrj.org>>.

¹³⁶ Restorative Justice Online. *Bendra informacija apie Atkuriamojo teisingumo principų taikymą pasaulio mastu*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.restorativejustice.org/>>.

Lietuvą lenkia tik keletas valstybių, kurios taip pat, kaip ir Lietuva, yra priskiriamos post-komunistinėm šalims (išskyrus JAV), su itin griežta baudžiamąja politika, kuriai įtakos turi politinės manipuliacijos, visuomenėje vyraujanti subjektyvi nusikaltimų baimė (tirta įvairiuose viktimologiniuose tyrimuose), žiniasklaidos įtaka ir kiti veiksniai, o „uždarymas į kalėjimą“ suvokiama kaip vienintelė teisinga išeitis, valstybė susiduria su didelio kalinių skaičiaus, recidyvo, „susvetimėjusios“ visuomenės problemomis, kai teisingumo vykdymo sistema „gimdo“ daug kalinių ir mažai dėmesio skiria aukoms.¹³⁷

Atkuriamojo teisingumo modelis numato galimybę aukoms, kaltininkams ir bendruomenei taikyti nemažai alternatyvių priemonių, jomis keičiant tradicines bausmes arba jas tobulinant. Remiantis pagrindiniais šios koncepcijos principais, išskiriami įvairūs atskirų bruožų ir formos skirtumų turintys atkuriamojo teisingumo procesai, tokie kaip „Taikos komitetai“, Sprendimai „apvaliojo stalo“ principu“, „Šeimų konsultacijos“, „Bendruomenės konferencijos“ ir kiti. Viena iš šių priemonių, populiariausia Europoje savo paplitimu, kuri aptartina plačiau, yra mediacija ir jos taikymas.¹³⁸

Daugelio užsienio šalių patirtis, sukaupia sprendžiant aukos ir nusikaltėlio konfliktą, rodo, kad įgyvendinant taikų interakcijos šalių konflikto sprendimą, labai efektyviai veikia mediacija. Atlikti viktimologiniai tyrimai rodo, kad mediacija veiksminga įvairiose valstybėse, turinčiose skirtingas teises sistemas, kultūras, papročius, socialinių paslaugų sistemas ir t.t.¹³⁹

Mediaciją galima apibūdinti kaip tam tikrą tarpininkavimo procesą, kurio tikslas yra abiejų šalių susitarimas. Būtina pabrėžti, jog tai savanoriškas abiejų šalių susitarimo, sprendimo ieškojimas, dialogas. Jo metu siekiama surasti tinkamą konflikto sprendimo būdą, susitarti dėl nukentėjusiojo žalos atlyginimo. Didelę reikšmę šiame procese turi trečioji šalis- mediatorius-tarpininkas, kuris padeda šalims išnagrinėti probleminę situaciją, atsako į visus kilusius klausimus, padeda priimti konstruktyvų sprendimą.¹⁴⁰ Kaltininko ir aukos mediacijos privalumas tas, kad pirmenybė yra vis dėlto teikiama aukai, iškeliamą būtinybę atlyginti jai padarytą žalą bei suteikti pagalbą, tokią, kokios nusikalstamos veikos aukai tuo metu labiausiai reikia- teisinę, psichologinę

---

¹³⁷ SAKALAUSKAS, G. Socialinės ir ekonominės naujų laisvės atėmimo bausmės atlikimo formų taikymo prielaidos Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2006/4(54).

¹³⁸ WILLIAMS, B. *Victims of Crime and Community Justice*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2005, p. 70-77.

¹³⁹ USCILA, R. *Viktimologijos pagrindai: nusikaltimo aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje*. Vilnius, 2005, p. 123.

¹⁴⁰ Paminėtina ir vertintina teigiamai, jog Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto mediacijos katedra 2011 metais pradeda priėmimą į magistrantūros studijų programą „Mediacija“. Pagrindinis šios programos tikslas yra parengti teisės magistro kvalifikacinį laipsnį turinčius teisininkus mediatorius, galėsiančius vykdyti skirtingų ginčų taikinamąjį tarpininkavimą, siekiant socialinės ir teisinės taikos tarp visuomenės narių atkūrimo bei alternatyvių (neteisminių) ginčų sprendimo būdų sistemos plėtros. Plačiau: <<http://www.mruni.eu/lt/naujienuos/>>.

ir t.t. Tačiau šis procesas nepamiršta ir pačio kaltininko, nes jis, vietoj visuomenės pasmerkimo, atstūmimo, gauna šansą reabilituotis, jam yra taikomos įvairios socialinio poveikio priemonės. Pasirinkta labai pragmatiška nuostata svarstant ir vertinant patiriamas išlaidas bei gautą naudą. Analizuojant jų santykį įrodyta, kad baudžiamojo teisingumo sistemos išlaidos galėtų būti mažesnės taikant nusikaltimo aukos ir kaltininko mediaciją arba panašaus pobūdžio alternatyvias bylų nagrinėjimo procedūras.¹⁴¹

Baudžiamojoje teisėje mediacija kaip procesas yra nauja požiūrio į nusikalstamumą forma, nes nukentėjusiojo ir kaltininko dialoge dalyvauja ne teisingumo vykdymo sistemos atstovai, o specialiai apmokyti tarpininkai- mediatoriai. Dėl šios priežasties bei dėl asmenų, kurių padaryti nusikaltimai yra pavojingi visuomenės saugumui, bei dėl kriminalinės bausmės prevencinės funkcijos negalima teigti, kad mediacija yra įmanoma visose bylose, ar kad ji gali visiškai pakeisti baudžiamąjį procesą ar pačią laisvės atėmimo bausmę.¹⁴²

Standartai, rekomendacijos ir kiti oficialūs dokumentai, priimti Europos Tarybos bei Jungtinių Tautų Organizacijos šiuo metu yra viena iš pagrindinių priemonių, padedančių įgyvendinti aukos ir kaltininko mediacijos idėjas Europos valstybėse. Tarptautiniai dokumentai rekomenduoja taikyti atkuriamojo teisingumo modelius kaip alternatyvą baudžiamosios teisės priemonėms. 1999 m. rugsėjo 15 d. Ministrų komiteto priimta Rekomendacija buvo skirta išskirtinai mediacijai baudžiamosiose bylose (Rekomendacija Nr. R(99) 19 „Mediacija baudžiamosiose bylose“, toliau - Rekomendacija).¹⁴³ Tam tikrais standartais, skirtais mediacijos kokybei įvertinti, gali būti laikomas Rekomendacijos priede išdėstytas Aiškinamasis memorandumas. Tai išsamiausias Europos Tarybos dokumentas dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamojoje teisėje.¹⁴⁴

2001 m. Europos Sąjungos Taryba priėmė reikšmingiausią sprendimą dėl aukų padėties baudžiamajame procese¹⁴⁵, kur nurodoma, jog „mediacija baudžiamosiose bylose“ turi būti suprantama kaip tyrimas, prieš arba per baudžiamąjį persekiojimą, norint, kad nusikaltėlis ir auka susitartų dėl bendro sprendimo, tarpininkaujant kompetentingam asmeniui (1 str. e p.). Kiekviena valstybė narė turi užtikrinti, kad į bet kokią susitarimą tarp aukos ir nusikaltėlio pasiektą tokioje

---

¹⁴¹USCILA, R. *Viktimologijos pagrindai: nusikaltimo aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje*. Vilnius, 2005, p. 123-127.

¹⁴²DRAKŠIENĖ, A.; MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinytas*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 96.

¹⁴³ Council of Europe. Appendix to Recommendation R(99)19 concerning mediation in penal matters.

¹⁴⁴BIKELIS, S.; *et al.* Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcija ir jos įgyvendinimo priemonių plano projektas. *Pagal 2007 m. rugpjūčio 8 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 806 patvirtintą Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007-2009 metų įgyvendinimo priemonių planą*. Vilnius: Teisės institutas, 2008, p. 29-30.

¹⁴⁵Europos Sąjungos Tarybos pagrindų sprendimas (Council framework decision) 2001 m. kovo 15 d. dėl aukų padėties baudžiamajame procese (on the standing of victims in criminal proceedings).

baudžiamosiose mediacijoje turi būti atsižvelgta (10 str.). Pabrėžtina ir tai, jog minėtame dokumente nurodoma, jog kiekviena valstybė narė turi įtraukti į teisės aktus normas, reikalingas minėtųjų pagrindų įgyvendinimo užtikrinimui iki 2006 m. kovo 22 d. Taip pat Europos Sąjungos institucijos pabrėžia, kad aukos ir kaltininko mediacija gali įnešti reikšmingų pozityvių pokyčių tobulinant baudžiamosios justicijos sistemas Europos valstybėse, todėl palaipsniui jai skiria vis didesnę dėmesį.

Europos Tarybos 1999 m. Rekomendacija dėl mediacijos baudžiamosiose bylose turėjo didelę įtaką Jungtinių Tautų Ekonominės ir Socialinės Tarybos 2002 m. išleistų Pagrindinių atkuriamojo teisingumo programų taikymo baudžiamosiose bylose principų atsiradimui, kurie, galima sakyti, apibendrina ir detalizavo Jungtinių Tautų ankstesniuose dokumentuose minėtą mediaciją baudžiamosiose bylose bei numatė atkuriamojo teisingumo programų vystymo ir įgyvendinimo gaires Jungtinių Tautų valstybėse narėse. Šis dokumentas pasiekia platesnę ratą valstybių narių. Apibendrinant, galima būtų teigti, jog Europos Sąjungos ir Jungtinių Tautų tarptautinių dokumentų turinys yra aiškiai orientuotas į mediacijos bei kitų atkuriamojo teisingumo programų taikymo skatinimą visose suinteresuotose valstybėse.¹⁴⁶

Daugelio ES šalių dvidešimtmetė mediacijos praktika, taip pat tyrimai Naujoje Zelandijoje, Kanadoje bei Jungtinės Amerikos Valstijose parodė, kad mediacija yra itin efektyvi priemonė sprendžiant šalių konfliktus dėl nusikalstamų veikų. Ir, nors mediacijos modelių taikymo praktikos skiriasi priklausomai nuo teisinės sistemos ypatumų, santykio ir vietos joje, taip pat subjektų rato, kuriam galima taikyti tokias priemones, tačiau įrodyta, jog mediacijos proceso dalyviai lieka juo patenkinti, ir toks respondentų skaičius yra pastebimai didesnis nei baudžiamosio proceso dalyvių. Tokie rezultatai gauti nepriklausomai nuo nusikaltimo sunkumo, ar aukai ir kaltininkui taikytų konkrečių mediacijos programų.¹⁴⁷

Toliau pereinant prie mediacijos įdiegimo Lietuvoje perspektyvų analizės, verta paminėti, jog užsienio šalių mediacijos praktikos tyrimai parodė, kad šiuo metu tarp ES šalių Lietuva yra gerokai atsilikusi šiuo klausimu savo kaimynių valstybių atžvilgiu. Latvija stipriai pasistūmėjo į priekį ir lenkia tiek Lietuvą, tiek Estiją tinkamame įstatyminiame mediacijos reguliavime.¹⁴⁸

Aptartinas Roko Uscilos atliktas tyrimas, kuriuo jis stengėsi sužinoti nusikaltėlio ir aukos mediacijos įdiegimo Lietuvoje galimybes, buvo atliktas įgyvendinant Nacionalinės nusikaltimų

---

¹⁴⁶ BIKELIS, S.; *et al.* Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcija ir jos įgyvendinimo priemonių plano projektas. *Pagal 2007 m. rugpjūčio 8 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 806 patvirtintą Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007-2009 metų įgyvendinimo priemonių planą.* Vilnius: Teisės institutas, 2008, p. 36-37.

¹⁴⁷ WILLIAMS, B. *Victims of Crime and Community Justice.* London: Jessica Kingsley Publishers, 2005, p. 56-68.

¹⁴⁸ Mediation world. International Mediation Resources. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-02-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.mediationworld.net/latvia>>

prevencijos ir kontrolės 2003 – 2006 m. programos (LR Seimo 2003 05 20 d. nutarimas Nr. IX-1383 (Žin., 2003, Nr. 32-1318)) 15 priemone. Tiriamajame darbe respondentų buvo klausiama, kokie yra dažniausi nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymo motyvai. Didžioji dalis respondentų išskyrė susitaikymo motyvą „aukos noras greičiau gauti žalos atlyginimą“. Net 57,9 proc. respondentų nurodė, kad aukai svarbiausia materialinė pusė, kaip pagrindinis veiksnys sprendžiant aukos ir nusikaltėlio konfliktą. Ankstesnio to paties autoriaus viktimologinio tyrimo duomenys atskleidė, kad gauti žalos atlyginimą dažniausiai nori turtingų nusikaltimų aukos, kai interakcijos šalių konflikto pagrindas yra pinigai. Motyvų analizė parodė, kad didžioji dalis išskirtų motyvų leidžia daryti išvadą, kad aukos ir nusikaltėlio mediacija būtų veiksminga susitaikymo atvejais.

Teisėsaugos institucijos pareigūnams nepavyksta išspręsti interakcijos šalių konflikto. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio susitaikymas yra tik formalus veiksmas, kuris iš esmės nepasiekia numatytų tikslų. 64 proc. respondentų nurodė, kad kilęs konfliktas dėl nusikalstamos veikos išsprendžiamas dalinai, o 23 proc., kad apskritai neišsprendžiamas. Tai tiesiogiai susiję su asmenų pakartotine ar tęsine viktimizacija, dažnai netgi įtraukiant naujus interakcijos dalyvius, išplečiant jos mastą, veikimo sritį, sukuriant, palaikant nusikaltusio asmens nebaudžiamumo atmosferą, aukos „bejėgiškumą“, „susitaikymo su likimu“ stereotipą ir t. t. Vienas svarbiausių klausimų, pateiktų teisėsaugos institucijų atstovams, aktualus nagrinėjamos temos aspektu, skambėjo taip: ar tikslinga taikyti nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediaciją (tarpininkavimą) Lietuvoje? Mediacijos įdiegimui sąlyginai vienodai, t.y. ~ ¾ respondentų, pritaria visos respondentų grupės.¹⁴⁹

Taip pat prie šių rezultatų paminėtini Uscilos R. „Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija skandinavijos šalyse“¹⁵⁰, Michailovič I. „Nepilnamečio kaltininko ir nukentėjusiojo mediacijos galimybės Lietuvoje“¹⁵¹ ir „Atkuriamasis teisingumas: genezė ir raida“¹⁵² bei Sakalausko G. „Sutaikinimo institutas Vokietijos jaunimo baudžiamojoje teisėje“¹⁵³ tiriamieji darbai, kuriuose detalai analizuojami užsienio šalių, tokių kaip Skandinavijos, Kanados, JAV, Didžiosios Britanijos, Vokietijos ir kitų šalių mediacijos taikymo praktikoje modeliai, jų privalumai, problemos, lyginimas su Lietuvoje esančiomis sąlygomis, galimybėmis bei reikiamybe juos taikyti.

Šiuose moksliniuose darbuose, taip pat Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcijos ir jos įgyvendinimo priemonių plano projekte, kuriame labai plačiai analizuojamos

---

¹⁴⁹ USCILA, R. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas. *Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S)*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.

¹⁵⁰ USCILA, R. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija skandinavijos šalyse. *Jurisprudencija, t. 29(21); 93–108*, Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.

¹⁵¹ MICHAILOVIČ, I. Nepilnamečio kaltininko ir nukentėjusiojo mediacijos galimybės Lietuvoje// *Teisė. Mokslo darbai, 2000, Nr.35*.

¹⁵² MICHAILOVIČ, I. Atkuriamasis teisingumas: genezė ir raida// *Teisės problemos, 2001 Nr.4*.

¹⁵³ SAKALAUSKAS, G. Sutaikinimo institutas Vokietijos jaunimo baudžiamojoje teisėje // *Teisės problemos, 1998, Nr. 1*.

Rytų ir Centrinės Europos valstybių (Lenkija, Slovakija, Slovėnija, Čekija, Ukraina, Moldova, Bulgarija, Rumunija), taip pat Skandinavijos ir kt. valstybių patirtys, teisinis reguliavimas, populiarumas ir veiksmingumas diegiant atkuriamojo teisingumo priemones, prieinama vieningos išvados – jog mediacija yra efektyvi nusikalstamos veikos aukos ir kaltininko konflikto sprendimo priemonė ir jog tyrimų duomenų analizė patvirtino, jog Lietuvoje tikslinga įdiegti aukos ir nusikaltėlio mediacijos institutą, pradėti teikti tarpininkavimo paslaugas.

Atsižvelgiant į aptartą akademinę poziciją, taip pat turint omenyje tarptautines rekomendacijas, Lietuvoje būtina pradėti diegti atkuriamojo teisingumo modelį numatant teisės aktuose bylos nukreipimo į ją sąlygas. Taip pat būtina šviesti tiek pareigūnus, tiek visuomenę apie alternatyvių atkuriamojo teisingumo priemonių buvimą bei privalumus. Šiuo metu stebimas mediacijos paslaugų poreikis visų suinteresuotų šalių, t.y.: tiek potencialių paslaugos gavėjų, tiek ir naujai parengtų ar rengiamų šios paslaugos teikėjų.¹⁵⁴

Diegiant nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediaciją paminėtini šie svarbiausi aspektai:

1. Teisinis. Parengti teisinę bazę, kurioje detaliam būtų reglamentuojami mediacijos funkcionavimo principai, bylos nagrinėjimo procesas, mediatoriams keliami reikalavimai, atsakomybė, susitarimo pasirašymo sąlygos, jo kontrolė ir pan.
2. Organizacinis aspektas. Prie miesto savivaldybių įsteigti nepriklausomus nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos (tarpininkavimo) centrus.
3. Metodinis. Kurti, tobulinti bei plėtoti atitinkamų socialinių darbuotojų – mediatorių rengimo, apmokymo, įgūdžių formavimo programas. Parengti specializuotą mediatorių mokomąją – metodinę medžiagą.

Įdiegus nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediaciją Lietuvoje, naujomis priemonėmis (kokybiškai, kiekybiškai) būtų sprendžiama interakcijos šalių teigiamų santykių atkūrimo problema. Interakcijos šalys būtų suvoktos ne tik kaip nesutaikomi priešai, bet kaip asmenys, galintys savarankiškai spręsti savo problemas.¹⁵⁵

Svarbu paminėti, kad Lietuvos Respublikos Seimas 2008 m. liepos 15 d. priėmė Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymą, kurį parengė teisingumo ministro sudaryta darbo grupė. Nurodoma, kad mediacija yra nemokama, tačiau mediacijai gali būti perduotas tik toks ginčas, dėl kurio teisme yra iškelta civilinė byla (gražinama 75% žyminio mokesčio). Ginčo sprendimo perdavimą gali inicijuoti bet kuri šalis arba bylą nagrinėjantis teisėjas, tačiau abiejų šalių sutikimu.

---

¹⁵⁴ USCILA, R. *Konfliktų sprendimas bendruomenėje*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-02-11]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/reng/ren73/ren73-rokas.doc>

¹⁵⁵ USCILA, R. *Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos įdiegimo galimybės Lietuvoje*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos centras, 2006, p. 12.

Bet kuriai šaliai paliekamos galimybės pasitraukti iš mediacijos nenurodant priežasties.¹⁵⁶ Taip pat verta paminėti, jog Lietuvos Respublikos Probacijos įstatymo projekto 4 straipsnyje išvardintuose probacijos tiksluose ir principuose 2 dalies 5 punkte yra minimas atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas. Šis principas minimame įstatymo projekte apibrėžiamas tuo, kad probacijos vykdymo metu turi būti taikomos restitucinio pobūdžio priemonės, užtikrinamas nukentėjusio asmens ir probuojamojo taikinimas, tarpininkavimas siekiant atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą. Taip pat restitucinio pobūdžio priemonių vykdymas, siekiant sutaikyti šalis ir atlyginti padarytą žalą yra pateikta kaip viena iš probuojamojo resocializacijos formų 21 straipsnyje.¹⁵⁷

Pasak jau nagrinėtų lietuvių autorių, ir jų atliktų tiriamųjų darbų mediacijos diegimo Lietuvoje srityje, užsienio šalių teigiamos patirties, tarptautinių rekomendacijų, mediacijos idėja Lietuvoje vertintina teigiamai ir preziumuotina, jog reikėtų įgyti mediacijos patirties bei imtis jos įgyvendinimo eksperimentinių modelių, kurti teisinę ir techninę bazę šios koncepcijos tolimesniam plėtojimui.

---

¹⁵⁶Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Civilinių ginčų taikinamasis tarpininkavimas (mediacija). Bendra informacija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-02-11]. Prieiga per internetą:

<<http://www.tm.lt/veikla/kryptis/41/>>

¹⁵⁷Lietuvos Respublikos Probacijos įstatymo projektas. Numeris: XIP-1892.

Išvados

1. Pirmieji viktimologiniai tyrimai, bandę pažvelgti į viktimizacijos reiškinį per nusikalstamų veikų aukų prizmę, paliko aiškia žymę tiek socialinėje, tiek politinėje erdvėje. Galima teigti, jog iš darbe aptartos literatūros bei viktimologinių tyrimų darytina išvada, jog visuomenėje egzistuojantys įvairūs stereotipai apie aukas, kaip apie moraliai teigiamas arba iš dalies prisidedančias prie nusikalstamos veikos padarymo, „besidalinančias“ atsakomybe su kaltininku, yra vis dar gajūs bei plačiai paplitę. Išanalizavus mokslinę literatūrą ir jos pateiktus pavyzdžius aukų tyrimuose, konstatuotina, jog nederėtų visais atvejais aukos įsivaizduoti vien tik socialiai teigiamos, nes tokiu būdu diskriminuojamos ne tokios „idealos“ aukos, tačiau dar labiau nederėtų smerkti, kaltinti ar stigmatizuoti aukų, remiantis susiformavusiais ir moksliskai nepagrįstais stereotipais. Neteisingais įsitikinimais pagrįstas požiūris į tam tikrų kategorijų nusikaltimų aukas kuria neigiamą tiek socialinę, tiek teisinę aplinką, dar labiau apsunkina ypatingai neigiamų padarinių turinčią patirtį nukentėjusiam asmeniui, didina bei pratęsia jo viktimizaciją. Tol, kol visuomenės sąmonėje gyvuos su tam tikrų rūšių viktimizacija susiję stereotipai, mažai tikėtina, jog tokių nusikalstamų veikų aukos susilauks reikiamos pagalbos.
2. Apibendrinant darbe atliktą analizę, darytina išvada, jog egzistuoja ryšys tarp nusikalstamų veikų aukų stereotipų socialinėje, teisinėje terpėje bei nusikaltimų latentiškumo. Magistrinio darbe plačiai pristatyta vadinamoji aukų „kaltinimo“ koncepcija, kuomet nusikalstamos veikos aukai yra priskiriama dalis atsakomybės už padarytą nusikaltimą, dar labiau sumažina tikimybę, jog nusikalstamų veikų aukos kreipsis į teisėsaugos institucijas, norėdamos pranešti apie viktiminį įvykį. Tai apsunkina baudžiamosios justicijos sistemos efektyvumą sprendžiant viktimizacijos problemas, susijusias su pažeidžiamiausiomis tokių stereotipų aukomis. Todėl preziumuotina, jog viktimizacijos stereotipai turi būti suprantami platesniame socialiniame kontekste, atsižvelgiant į lyčių skirtumų, viktimologijos, psichologijos ir kitų mokslų doktrinas. Tokia pažiūra galėtų paskatinti sistemišką viktimizacijos prevencijos strategijų kūrimą, remiantis ne tik kaltininko, bet ir nusikalstamų veikų aukų tyrimais. Panaudojant empirinius duomenis apie seksualinę agresiją, „idealiąsias“, pakartotines aukas ir jų viktimizaciją, būtų įmanoma praturtinti baudžiamąją politiką pareigūnų, dirbančių su tokio pobūdžio aukomis, bei plačiosios visuomenės švietimu apie magistriniame darbe nagrinėtas problemas. Tai pagerintų nusikalstamų veikų aukų,

patiriančių stigmatizavimą bei neigiamas stereotipinio mąstymo pasekmes, padėti tiek teisėsaugos institucijose, tiek visuomenėje, sukurtų daugiau galimybių mažinti antrinės, pakartotinės viktimizacijos riziką.

3. Apžvelgus Tarptautinių standartų nuostatas dėl kompensacijų asmenims, nukentėjusiems nuo smurtinių nusikaltimų, bei Lietuvoje galiojantį Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymą, jo įgyvendinimą, darytina išvada, jog nusikalstamų veikų aukų teisės į žalos atlyginimą, kurios yra įtvirtintos tiek tarptautinių, tiek nacionalinių teisės aktų nuostatose, nėra įgyvendinamos visu galimu potencialu. Susiduriama su tinkamo, veiksmingo visuomenės švietimo problema. Informacijos sklaida apie nusikalstamų veikų aukų teises į žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimą, nėra pakankama. Asmenys, nežinodami savo galimybių, negali jomis pasinaudoti.
4. Lietuvoje dominuojant tik baudžiamosios justicijos siūlomais konfliktų, kylančių iš nusikalstamų veikų, sprendimo būdams, iš darbe pateiktos atkuriamojo teisingumo koncepcijos ir jos privalumų sprendžiant nusikalstamų veikų aukų problemas analizės, darytina išvada, jog, vadovaujantis tarptautinėmis rekomendacijomis, teigiama tiek Lietuvos, tiek užsienio akademinė pozicija, kitų valstybių praktikos pavyzdžiais, būtina pradėti diegti atkuriamojo teisingumo modelio priemones, teisės aktuose numatant sąlygas ir galimybes jomis pasinaudoti. Manytina, jog efektyvesnis atkuriamojo teisingumo principų įgyvendinimas integruojant papildomus konfliktų sprendimo būdus baudžiamosios justicijoje padėtų atkurti iki nusikalstamos veikos buvusius santykius tarp nusikalstamos veikos aukos, kaltininko ir visuomenės, taip pat įgalintų spręsti nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo klausimus ir užkirstų kelią antrinei viktimizacijai.
5. Vienas iš būdų pasiekti trečioje išvadoje aptartą tikslą galėtų būti nusikalstamų veikų aukų teisių ir pagrindinių poreikių patenkinimas pasitelkiant atkuriamojo teisingumo koncepcijos vieną iš pagrindinių siūlomų priemonių – mediaciją. Iš darbe analizuotų šaltinių galima daryti išvadą, jog mediacija yra efektyvi nusikalstamos veikos aukos ir kaltininko konflikto sprendimo priemonė ir Lietuvoje tikslingas nukentėjusiojo ir kaltininko mediacijos įdiegimas, remiantis užsienio šalių patirtimi bei tyrimais bei pradedant eksperimentiniais modeliais. Mediacija galėtų tapti viena iš priemonių, skatinančių savanorišką, tiesioginį žalos atlyginimą iš kaltininko nusikalstamos veikos aukai. Ši priemonė taip pat skatintų taikų konflikto sprendimą visuomenėje, stiprintų teisingumo, bendruomeniškumo, pilietiškumo idėjų pailaikymą ir įgyvendinimą.

Literatūros sąrašas

Teisės aktai:

- 1) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.
- 2) Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
- 3) Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto ratifikavimo. Valstybės žinios. 2003, Nr. 49 – 2156.
- 4) Europos Komisijos ataskaita Tarybai, Europos Parlamentui ir Europos Ekonomikos ir Socialinių reikalų komitetui dėl Tarybos direktyvos 2004/80/EB dėl kompensacijos nusikaltimų aukoms taikymo. Briuselis, 2009 KOM (2009) 170 galutinis.
- 5) Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.
- 6) Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas. Patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr.IX-785.
- 7) Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas. Valstybės žinios. 2005, Nr. 85 – 3140.
- 8) Europos Sąjungos Tarybos pagrindų sprendimas (Council framework decision) 2001 m. kovo 15 d. dėl aukų padėties baudžiamajame procese (on the standing of victims in criminal proceedings).
- 9) Council of Europe. Appendix to Recommendation R(99)19 concerning mediation in penal matters.
- 10) Lietuvos Respublikos Probacijos įstatymo projektas. Numeris: XIP-1892.

Specialioji literatūra:

- 1) ANCELIS, P. Dėmesingumas nusikaltimo aukai kaip prielaida kuriant atvirą visuomenę. Teisinės valstybės link. *Jurisprudencija*. Mykolo Romerio universitetas, 2000, T.15(7).
- 2) ANCELIS, P.; JUZUKONIS S. Nukentėjusiojo sąvoka Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 35 (27).
- 3) BABACHINAITĖ, G.; *et al.* *Nusikaltimų aukų socialinė situacija ir teisinė apsauga*. Vilnius: Deiva, 1999.

- 4) BABACHINAITĖ, G.; *et al.* *Nusikalstamumo ir kitų nepageidautinų socialinių procesų prevencijos problemos bei jų sprendimo būdai Europos valstybėse*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
- 5) BIKELIS, S.; *et al.* *Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcija ir jos įgyvendinimo priemonių plano projektas. Pagal 2007 m. rugpjūčio 8 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 806 patvirtintą Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007-2009 metų įgyvendinimo priemonių planą*. Vilnius: Teisės institutas, 2008.
- 6) BROCHMAN, S. *Silent Victims: Bringing Male Rape Out of the Closet*. The Advocate. Los Angeles: Liberation Publications, 1991.
- 7) CHRISTIE, N. *Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė*. Vilnius: Eugrimas, 1999.
- 8) DAVIS, P.; FRANCIS, P.; GREER, C. *Victims, Crime and Society*. London: SAGE Publications Ltd, 2007.
- 9) DOBRYNINAS, A; SAKALAUSKAS, G; ŽILINSKIENĖ, L. *Kriminologijos teorijos: vadovėlis*. Vilnius: Eugrimas, 2008.
- 10) DRAKŠIENĖ, A.; MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius: Eugrimas, 2008.
- 11) ELLIS, L. *Theories of rape: Inquiries into the causes of sexual aggression*. New York: Hemisphere Publishing Corporation, 1989.
- 12) GALINAITYTĖ, J. *Kriminologija: teorija ir aktualijos*. Vilnius: Vilniaus verslo ir teisės akademija, 2009.
- 13) GARLAND, D. *The Culture of Control: crime and social order in contemporary society*. Chicago: The University of Chicago Press, 2002.
- 14) GOODEY, J. *Victims and Victimology: Research, Policy and Practice*. Edinburgh: Pearson Education Limited, 2005.
- 15) HALE, C.; HAYWARD, K.; WAHIDIN, A.; WINCUP, E. *Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- 16) HOYLE, C.; YOUNG, R. *New Visions of Crime Victims*. Oxford: Hart Publishing, 2002.
- 17) JUSTICKIS, V. *Kriminologija, II dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
- 18) KARMEN, A. *Crime Victims: An Introduction To Victimology*. Wadsworth: Thomson Learning, 2004.
- 19) KEINYS, S.; *et al.* *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2000.
- 20) KIŠKIS, A.; *et al.* *Kriminologija. Vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.

- 21) KURY, H.; BRANDENSTEIN, M. Naujo poreikio bausti klausimu- ar griežtesnės bausmės yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė? *Teisės problemos*. 2009, Nr. 2(64).
- 22) LAMB, S. *New Versions Of Victims: Feminists Struggle With The Concept*. New York: New York University Press, 1999.
- 23) LAMB, S. *The Trouble with Blame: Victims, Perpetrators, and Responsibility*. USA: Harvard University Press, 1999.
- 24) MAGUIRE, M.; MORGAN, R.; REINER, R. *The Oxford Handbook Of Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- 25) McLAUGHLIN, E.; MUNCIE, J. *The Sage Dictionary Of Criminology*. London: SAGE Publications Ltd, 2001.
- 26) MEADOWS, R. J. *Understanding Violence and Victimization*. New Jersey: Prentice- Hall Inc., 2007.
- 27) MICHAILOVIČ, I. Atkuriamasis teisingumas: genezė ir raida. Vilnius: *Teisės problemos*, 2001, Nr.4.
- 28) MICHAILOVIČ, I. Nepilnamečio kaltininko ir nukentėjusiojo mediacijos galimybės Lietuvoje. Vilnius: *Teisė. Mokslo darbai*, Nr.35, 2000.
- 29) MICHAILOVIČ, I. *Viktimologijos raida ir perspektyvos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
- 30) MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius, 1995.
- 31) NEAUMANN, C. E. *Sexual crime. A Reference handbook*. Santa Barbara: ABC-CLIO, LLC, 2010.
- 32) PURVANECKIENĖ, G.; *et al.* Lytiškumas bendrojo lavinimo mokyklose ir universitete. *Lytiškumas ir švietimas: pažiūrų, stereotipų ir ugdymo turinio tyrimai. Mokslo darbai*. Vilnius: Moterų informacijos centras, 2001.
- 33) SAKALAUSKAS, G. Sutaikinimo institutas Vokietijos jaunimo baudžiamojoje teisėje // *Teisės problemos*, 1998, Nr. 1.
- 34) SAKALAUSKAS, G. Socialinės ir ekonominės naujų laisvės atėmimo bausmės atlikimo formų taikymo prielaidos Lietuvoje. // *Teisės problemos*, 2006, Nr. 4.
- 35) SPALEK, B. *Crime Victims. Theory, Policy and Practice*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
- 36) STRANG, H. *Repair or Revenge: Victims and Restorative Justice*. Oxford: Clarendon Press, 2002.
- 37) ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: teisinės informacijos centras, 2006.

- 38) UMBREIT, M. S. *The Handbook of Victim Offender Mediation. An Essential Guide to Practice and Research*. San Francisco: Jossey-Bass Inc., 2001.
- 39) USCILA, R. *Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos įdiegimo galimybės Lietuvoje*. Vilnius: Nusikalstamumo precencijos centras, 2006.
- 40) USCILA, R. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija skandinavijos šalyse. *Jurisprudencija, t. 29(21); 93–108*, Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
- 41) USCILA, R. *Viktimologijos pagrindai: nusikaltimo aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje*. Vilnius: Nusikalstamumo precencijos centras, 2005.
- 42) VAITKEVIČIŪTĖ, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas, 2007.
- 43) WALKLATE, S. *Imagining the Victim of Crime*. Berkshire, England: Open University Press McGraw-Hill Education, 2007.
- 44) WARD, A. C. *Attitudes toward rape: feminist and social psychological perspectives*. London: Sage Publications, 1995.
- 45) WATTS, R.; BESSANT, J.; HIL, R. *International Criminology. A Critical Introduction*. London: Routledge- Cavendish, 2008.
- 46) WILLIAMS, B. *Victims of Crime and Community Justice*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2005.
- 47) ŽUKAUSKIENĖ, R. *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2006.

Elektroniniai dokumentai:

- 1) BAREIŠIS, A. Moterų pyktis stipresnis už kumštį. *Lietuvos žinios*. 2011-03-26. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-03-26]. Prieiga per internetą: <http://www.lzinios.lt/lt/2011-03-26/pirmas_puslapis/moteru_pyktis_stipresnis_uz_kumsti.html?print>.
- 2) British Crime Survey (2008/09) – Statistical Volume 2 (England and Wales). *Male Victims - Domestic and Partner Abuse Statistics*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.mankind.org.uk/pdfs/Statistics%20-%20Male%20Victims%20of%20Domestic%20Abuse%20%28April%202010%29.pdf>>
- 3) BUMLEY, J. N.; et al. *1998 National Victim Assistance Academy*. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-31]. Prieiga per internetą: <http://www.ncjrs.gov/ovc_archives/nvaa/welcome.html>.

- 4) CHAPLEAU, K. *The Effect of Victim Status and System Threat on Rape Myth Acceptance*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-06]. Prieiga per internetą: <http://epublications.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1055&context=dissertations_mu&sei-redir=1#search=%22The+Effect+of+Victim+Status+and+System+Threat+on+Rape+Myth+Acceptance%22>.
- 5) Civilinių ginčų taikinamasis tarpininkavimas (mediacija). *Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Bendra informacija*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-02-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.tm.lt/veikla/kryptis/41/>>.
- 6) COHEN, L. E.; FELSON, M. Social Change and Crime Rate Trends: a Routine Activity Approach. *American Sociological Review*. 1979, Vol. 44. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-01]. Prieiga per internetą: <http://cj-resources.com/CJ_Crim_Theory_pdfs/social%20change%20and%20crime%20rate%20trends%20a%20routine%20activity%20approach%20-%20Cohen%20et%20al%201979.pdf>.
- 7) DIJK, J. V. Free The Victim: a Critique Of The Western Conception Of Victimhood. *International Review of Victimology*. 2009, \o\ 16. AB Academic Publishers, Great Britain. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-30]. Prieiga per internetą: <http://content.ebscohost.com/pdf23_24/pdf/2009/GCR/01Jun09/45443616.pdf?T=P&P=AN&K=45443616&S=R&D=i3h&EbscoContent=dGJyMNXb4kSeqa44y9fwOLCmr0meprZSsam4TbaWxWXS&ContentCustomer=dGJyMPGvski1rrZKuePfgeyx44Dt6fIA>.
- 8) DU MONT, J.; PARNIS, D. *Judging Women. The Pernicious Effects of Rape Mythology*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-19]. Prieiga per internetą: <<http://pi.library.yorku.ca/ojs/index.php/cws/article/viewFile/8100/7280>>.
- 9) ELLINOWORTH, D.; FARRELL, G; PEASE, K. A. Victim is a Victim is a Victim? Chronic Victimization in Four Sweeps of the British Crime Survey. *Brit. J. Criminol Vol. 35 No. 3*, 1995. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-04-01]. Prieiga per internetą: <<http://www-staff.lboro.ac.uk/~ssgf/PDFs/A%20Victim%20is%20a%20Victim%20is%20a%20Victim.pdf>>.
- 10) European Forum for Restorative Justice. *Bendra informacija apie Atkuriamojo teisingumo tyrimus Europos Sąjungos lygiu*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.euforumrj.org/>>
- 11) FIEBERT, M. S; TUCCI, L. M. Sexual Coercion: Men Victimized by Women. *The Journal of Men's Studies*. Vol. 6, 1998. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-31]. Prieiga per internetą: <<http://www.questia.com/googleScholar.qst?docId=5001321965>>.

- 12) HOLMES, W. C.; SLAP, G. B. Sexual Abuse of Boys Definition, Prevalence, Correlates, Sequelae, and Management. *JAMA*, 1998—Vol 280, No. 21. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-31]. Prieiga per internetą :
<<http://jama.ama-assn.org/content/280/21/1855.full.pdf+html>>.
- 13) „Atpirkimo ožio“ teorija. Bendra informacija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.jeramy.org/papers/girard.html>>.
- 14) Kauno Vyrų krizių centro oficialusis puslapis. *Bendra informacija apie vyriškosios lyties aukas ir teikiamą įvairiapusę pagalbą*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.kaunovkc.lt/>>.
- 15) LYDE, M. D. Male on Male Rape: The Hidden Toll of Stigma and Shame. *Journal of Sex Research*, 1999. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-20]. Prieiga per internetą: <http://findarticles.com/p/articles/mi_m2372/is_2_36/ai_54882525/>.
- 16) LISAK, D. The Psychological Impact of Sexual Abuse: Content Analysis of Interviews of Male Survivors. *Journal of Traumatic Stress*, Vol. 7, Nr. 4, 1994. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-29]. Prieiga per internetą: <http://www.jimhopper.com/pdfs/Lisak_%281994%29_Male_Survivor_Interviews.pdf>.
- 17) McCAULEY, J. L.; CALHOUN, K. S.; GIDYCH, C. A. Binge Drinking and Rape: A Prospective Examination of College Women With a History of Previous Sexual Victimization. *Journal of Interpersonal Violence*. 2010-01-12. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-19]. Prieiga per internetą: <<http://jiv.sagepub.com/content/early/2010/01/12/0886260509354580.full.pdf>>.
- 18) Mediation world. *International Mediation Resources*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-02-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.mediationworld.net/latvia>>.
- 19) MUEHLENHARD, C. L.; KIMES, L. A. The Social Construction of Violence: The Case of Sexual and Domestic Violence. *Personality and Social Psychology Review*. 1999. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-20]. Prieiga per internetą: <<http://psr.sagepub.com/content/3/3/234.full.pdf+html>>.
- 20) MURRAY, L. *Repeat Victimization: A Danger Whatever the Crime*. National Center For Victims Of Crime, 2001. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.ncvc.org/ncvc/AGP.Net/Components/documentViewer/Download.aspxnz?DocumentID=38395>>.
- 21) Nevyrtaisybinių organizacijų moterims duomenų bazė. *Moterų informacijos centras*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.lygus.lt/ITC/nvo.php>>.

- 22) Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. *Saugios kaimynystės veiklos Vilniaus mieste tyrimo rezultatai*. 2010. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-02-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/lit/tyr/SK-tyrimas.pdf>>.
- 23) Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms deklaracija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-27]. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm> >.
- 24) RANDALL, M. Sexual Assault Law, Credibility, and “Ideal Victims”: Consent, Resistance, and Victim Blaming. *Canadian Journal of Women and Law*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-26]. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=07ee9d28-8271-4ab1-9e18-2373619a00af%40sessionmgr14&vid=3&hid=13> >.
- 25) Restorative Justice Online. *Bendra informacija apie Atkuriamojo teisingumo principų taikymą pasaulio bendruomenėje*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.restorativejustice.org/>>.
- 26) SAKALAUSKAS, G. Nusikalstamumas//Pranešimas apie žmogaus socialinę padėtį Lietuvoje, 1999. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/lit/pub/pub037.pdf>>.
- 27) SCHATZEL-MURPHY E. A.; HARRIS D. A.; KNIGHT R. A.; MILBURN M. A. Sexual Coercion in Men and Women: Similar Behaviors, Different Predictors. *Archives of Sexual Behavior*, Volume 38, Number 6, 974-986. . [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-03-31]. Prieiga per internetą: <<https://springerlink3.metapress.com/content/gk3p7644214663q1/resource-secured/?target=fulltext.pdf&sid=r2q1py55we0xdunptd2z4045&sh=www.springerlink.com>>.
- 28) SCHIAVONE, S. K.; LEVENSON, J. S.; ACKERMAN, A. R. Myths and Facts About Sexual Violence: Public Perceptions and Implications for Prevention. *Journal of Criminal Justice and Popular Culture*. 15 (3), 2008. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.albany.edu/scj/jcipc/vol15is3/KatzSchiaivoneLevensonAckerman.pdf>>.
- 29) SCHOLZ, S. *Sacred Witness: Rape in Hebrew Bible*. Minneapolis: Augsburg Fortress, 2010. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-19]. Prieiga per internetą: <<http://fortresspress.com/media/downloads/0800638611Intro.pdf> >.
- 30) STRUCKMAN-JOHNSON, C.; STRUCKMAN-JOHNSON, D. Acceptance of male rape myths among college men and women. *Sex Roles. Journal of Sex Roles. Volume 27, Numbers 3-4*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.springerlink.com/content/k517v81u2r66k427/fulltext.pdf>>.

- 31) Lietuvos Respublikos Statistikos departamento nusikalstamumo statistika. Asmenys, nukentėję nuo nusikalstamų veiku. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-18]. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1024>>.
- 32) Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija. *2009 metų veiklos ataskaita*. Vilnius: 2010 m. balandžio 8 d. nr. (4.1.)-7r-2934. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-15]. Prieiga per internetą: <http://www.tm.lt/dok/atask/2009_m_veiklos%20ataskaita_3.pdf>.
- 33) Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerija. *2010 metų veiklos ataskaita*. Vilnius: 2011 m. balandžio 11 d. nr. (1.40)-7r-2962. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.tm.lt/dok/Veiklos-rezultatai/2010ataskaita.pdf>>.
- 34) TESTA, M.; LIVINGSTON, J. A.; HOFFMAN, J. H. *Does sexual victimization predict subsequent alcohol consumption? A prospective study among a community sample of women*. New York: University at Buffalo, Research Institute on Addictions, Elsevier Ltd, 2007. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.sciencedirect.com/science?_ob=MIimg&_imagekey=B6VC9-4NXRMN0-8-1&_cdi=5949&_user=1075449&_pii=S030646030700175X&_origin=gateway&_coverDate=12%2F31%2F2007&_sk=999679987&_view=c&_wchp=dGLbVlz-zSkWA&_md5=d3405fd3984535bc987df993cea91115&_ie=/sdarticle.pdf>.
- 35) USCILA, R. Nusikaltimo aukų teisių įgyvendinimo Lietuvoje vertinimas. *Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro informacinis leidinys*, 2007. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/lit/pub/pub016.pdf>>.
- 36) USCILA, R. Socialinių ir teisinių paslaugų teikimo nukentėjusiems asmenims probleminiai aspektai. *Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro informacinis leidinys*, 2007. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2007/87/149-156.pdf>>.
- 37) USCILA, R. *Konfliktų sprendimas bendruomenėje*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-02-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/reng/ren73/ren73-rokas.doc>>.
- 38) Valstybės smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimas [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-04-03]. Prieiga per internetą: <http://www.tm.lt/dok/strategplanai/1b_forma_Spec_nukentejusių.pdf>.
- 39) Vilniaus Vyrų krizių centro oficialusis puslapis. *Bendra informacija apie vyriškosios lyties aukas ir teikiamą įvairiapusę pagalbą*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.vyrukrc.lt/>>.

40) Žalos atlyginimas nusikaltimų aukoms - Bendro pobūdžio informacija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-03-27]. Prieiga per internetą:

<http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/comp_crime_victim_gen_lt.htm>.

Santrauka

Pirmojoje šio magistrinio darbo dalyje pateikta nusikalstamų veikų aukų ir nukentėjusiojo sąvokos skirtumai. Antrojoje darbo dalyje identifikuoti plačiausiai visuomenėje paplitę nusikalstamų veikų aukų stereotipai ir pateikta šių stereotipų istorinė bei doktrininė apžvalga, taip pat jų sąvokos, reikšmės bei pasekmių nusikalstamų veikų aukoms analizė. Trečiojoje- išnagrinėta nusikalstamų veikų aukų teisinė padėtis apžvelgiant tarptautinius bei nacionalinius teisės aktus, reglamentuojančius nusikaltimų aukų apsaugą, atlikta teisinės padėties statuso analizė istoriniu, lyginamuoju aspektu, akcentuojant kompensacijų nusikaltimo aukoms problemą. Ketvirtojoje magistrinio darbo dalyje pateikti atkuriamojo teisingumo modelio integravimo į Lietuvos Respublikos baudžiamosios teisės sistemą būtinybė bei privalumai sprendžiant darbe analizuotas nusikalstamų veikų aukų problemas.

Raktiniai žodžiai: nusikalstamų veikų aukos, nusikalstamų veikų aukų stereotipai, viktimizacija, viktimologiniai tyrimai, žalos kompensavimas, atkuriamasis teisingumas, mediacija.

Summary

The Master's Thesis consists of four major parts. The first part introduces the description of crime victim. It includes the description of crime victim, analysis of the rapport between the crime victim and casualty. The second part includes the analysis of factors impacting people to believe various myths and stereotypes about the victims of crime and their negative influence on understanding the victimization is analyzed. The third part includes the analysis of legal status of crime victims, complex domestic and international analysis of legislation, tackling the problems of compensation. The fourth part is about restorative justice and its positive influence on solving some of the problems crime victims have to endure.

Key words: victims of crime, stereotypes of crime victims, victimization, victimology researches, compensation of losses, restorative justice, mediation.

Priedai

Priedas nr. 1.

Tyrimo „Nusikalstamų veikų aukos: stereotipai“

Anketos klausimynas

Ši apklausa vykdoma VU TF V kurso studentės Barboros Janulionytės magistrinio darbo tema „Nusikalstamų veikų aukos: problemos ir stereotipai“ tikslais. Jūsų suteikta informacija bus naudojama tik moksliniais tikslais. Konfidencialumas garantuojamas.

Kiekvienam klausimui galite pasirinkti tik vieną atsakymo variantą.

1. Jūsų amžius.....;
2. Jūsų lytis:
  - a) Moteris
  - b) Vyras
3. Išsilavinimas:
  - a) Vidurinis
  - b) Nebaigtas teisinis aukštasis
  - c) Nebaigtas neteisinis aukštasis
  - d) Aukštasis
  - e) Kita (įrašykite.....)
4. Kaip manote, kuris teiginys geriausiai apibūdina tipiską nusikalstamos veikos auką?
  - a) Senyvo amžiaus, nesugebanti apsiginti moteris.
  - b) Jaunas, aktyvus vyras.
  - c) Neturiu nuomonės.
  - d) Kita (įrašykite.....)
5. Ar sutiktumėte su pateiktu teiginiu: „Nusikalstamos veikos auka kartais yra pati kalta dėl prieš ją įvykdyto nusikaltimo.“
  - a) Sutinku.
  - b) Daugiau sutinku, nei nesutinku.
  - c) Daugiau nesutinku, nei sutinku.
  - d) Nesutinku.
  - e) Neturiu nuomonės.

6. Ar sutiktumėte su teiginiu: „Asmuo, kuris pakartotinai kenčia nuo nusikalstamų veikų, yra pats dėl to kaltas.“
  - a) Sutinku.
  - b) Daugiau sutinku, nei nesutinku.
  - c) Daugiau nesutinku, nei sutinku.
  - d) Nesutinku.
  - e) Neturiu nuomonės.
7. Ar sutiktumėte su teiginiu: „Seksualūs moters drabužiai, flirtas, tam tikras elgesys gali išprovokuoti vyrą naudoti prieš ją seksualinį smurtą.“
  - a) Sutinku.
  - b) Daugiau sutinku, nei nesutinku.
  - c) Daugiau nesutinku, nei sutinku.
  - d) Nesutinku.
  - e) Neturiu nuomonės.
8. Ar sutiktumėte su teiginiu: „Tikras vyras niekada negali būti seksualiai išprievartautas/priverstas lytiškai santykiuoti prieš savo valią.“
  - a) Sutinku.
  - b) Daugiau sutinku, nei nesutinku.
  - c) Daugiau nesutinku, nei sutinku.
  - d) Nesutinku.
  - e) Neturiu nuomonės.
9. Ar sutiktumėte su teiginiu: „Smurto šeimoje atvejais smurtautojas yra vyras, o aukamoteris.“
  - a) Sutinku.
  - b) Daugiau sutinku, nei nesutinku.
  - c) Daugiau nesutinku, nei sutinku.
  - d) Nesutinku.
  - e) Neturiu nuomonės.
10. Kaip manote, ar Lietuvoje yra pakankamai užtikrinamos nusikalstamų veikų aukų teisės?
  - a) Taip
  - b) Ne
  - c) Neturiu nuomonės
  - d) Kita (įrašykite.....)

Labai ačiū už atsakymus ir pareikštą nuomonę!

Priedas nr. 2.

1 lentelė. Apklauso rezultatu procentinė išraiška.

